שו"ת
פסקי
הלכות

חשון תשפ"ד

השקפה
בהלכה

שו"ת

פסקי הלכות

השקפה בהלכה

מהדורה מיוחדת למורי הוראה ולפסיכולוגים

מאמרי "הוא היה אומר"
במשנתם של החת"ס הגר"א ותלמידיהם

יו"ל ע"י
בית דין צדק
מעלה אדומים
שע"י עיה"ק ירושלים ת"ו

בראשות מורינו הגאב"ד
רבי אברהם יחיאל סג"ל דויטש שליט"א
ר"מ תלמידי הכתב סופר ובעל ה"עין ארז"

בהשתתפות רבני
התאחדות הדיינים ליוצאי ארה"ב בארץ ישראל

חשון תשפ"ד

בכל ענייני הספר:
מכון תלמידי הכתב סופר

כתובת:
לשכת בית הדין
ת.ד. 18 מעלה אדומים
טל: 02-5903246
פקס: 02-5901055

וזאת למודעי

התשובות להלן נמסרו על ידי מורינו בעל ה'עץ ארז' שליט"א לשאלות שנשלחו בהשתדלות הדיין הגר"ד ברטפעלדש שליט"א על ידי קבוצת פסיכולוגים בחו"ל מארגון היועצים המומחים שבחסותו של הגר"א קאהן שליט"א רב ואב"ד 'ועד הדין וההוראה' ניו סיטי, ניו יורק.

יצויין שהתשובות נמסרו לצורך שימוש פנימי ופרטי לפי הענין האישי של השואל, ולשם קבלת רקע כללי להשקפת התורה הקדושה בסוגיות אלו, ופשוט שאין ללמוד ממקרה למקרה, וכל הנכתב אינו אלא בגדר מראה מקום וגישה כללית.

זכינו בס"ד שהוד כבוד הנשר הגדול הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א נשיא בד"ץ מעלה אדומים, עבר על כל התשובות וקילס הדברים. בנוסף, לכל תשובה צירפנו דעת שלשה רבנים ת"ח מובהקים מחברי התאחדות הדיינים בארה"ק, כבוד הגר"א גולדמינצער שליט"א גאב"ד סקווייירא ירושלים ויו"ר בד"ץ סקווייירא ארה"ב, הגר"ח בלייער שליט"א אב"ד בית הוראה 'חוקי חיים' ור"מ בישיבת מיר,

הגר"ש צוויבל שליט"א רב ומו"צ בית הוראה גני גאולה וראש כולל להוראה.

התשובות נערכו והוגהו על ידי חברי ורבני המכון, ובפרט הגר"ד זעליג שליט"א מרבני תלמידי הכתב סופר, הגרא"ל גולדשטוף שליט"א סגן יו"ר המכון ומח"ס לב הארי. אין צריך לומר שאם תמצא טעות או חוסר הבנה, איתנו תלון משוגתינו.

ונחתום בתפילה לפני שוכן מרומים, שכל הפסיכולוגים שמבקשים לשמוע דרך התורה ולהדריך על פי דרך הישר והאמת, יזכו שלא תצא תקלה מתחת ידם, ומלאה הארץ דעה את ה'.

המערכת

תוכן התשובות

תשובה א ◆ חלומות מתוקים ט

תשובה ב ◆ גר צדק יהודי טו

תשובה ג ◆ גט כריתות מאביה כב

תשובה ד ◆ כשר שהוא מהדרין לד

תשובה ה ◆ האמא בסכנה מב

תשובה ו ◆ החיים או המות מח

תוכן מאמרי "הוא היה אומר"

מאמר א ◆ העיוות האמיתי יד

מאמר ב ◆ ספינת נופש כא

מאמר ג ◆ איסור להורות לג

מאמר ד ◆ דור דור ונסיונותיו מא

מאמר ה ◆ שטות זה שטות מז

מאמר ו ◆ ילד וילדה נט

תוכן הנספחים

סימן א' ◆ ביסוד מצות קריאת שמע דערבית ושעל המיטה סג

סימן ב' ◆ בגדר מצות קריאת שמע בבוקר ובערב עב

סימן ג' ◆ וידום אהרן עד

סימן ד' ◆ ברכת המפיל בחו"ל פב

סימן ה' ◆ דרכי התשובה לבחור צא

סימן ו' ◆ 'ותשחת הארץ' בזמנינו רח"ל צד

סימן ז' ◆ אבן שלמה עם גליונות צט

סימן ח' ◆ פסקי הוד כבוד רבינו הגרי"ש אלישיב זללה"ה קז

סימן ט' ◆ גדר איסור תרומת זרע קטו

סימן י' ◆ תרומת אבר ע"י בחור ישיבה קכו

סימן י"א ◆ דברי חכמה מא' מגדולי המומחים בתחום הנוער קל

סימן י"ב ◆ להיקרא שוטה כל ימיו קלב

סימן י"ג ◆ בעניין ספייה לקטן קלח

סימן י"ד ◆ בגדרי ההכרעה על פי דעת הרופאים המומחים קנג

סימן ט"ו ◆ 'חכם מה הוא אומר' לילד שיש לו אח "מיוחד" קע

סימן ט"ז ◆ בגדר טומאת מת שקם לתחיה קעח

סימן י"ז ◆ מי מקבל את פני האדם בעלותו למרום קפב

סימן י"ח ◆ מה יעשה וינצל קפה

סימן י"ט ◆ בענין האומר מאי אהנו ליה רבנן קצב

תשובה א

חלומות מתוקים

אדם שעבר טראומה עמוקה מהאירועים האחרונים בשמחת תורה התשפ"ד, והוא מאמין מאוד שהאירועים הטראומטיים הללו התרחשו בגלל שאינו מקפיד על אמירת קריאת שמע שעל המיטה כראוי ובדקדוק. אולם למטפל נראה שהוא מתמודד עם חרדה מצד עצמו, והוא משליך את זה על דקדוק בקרי"ש. האם יש מה לומר לו בענין זה מצד ההלכה.

תשובה: א) נראה לענ"ד בס"ד, הגם שאמרו חז"ל (ברכות טו ע"ב) "כל הקורא קריאת שמע ומדקדק באותיותיה, מצנין לו גיהנם", וביאר מרן החפץ חיים זיע"א (משנ"ב סי' סב סק"ב) "שהוא מדה כנגד מדה, שמאחר שהוא מעורר עצמו בזה ומניע את חומו הטבעי לדקדק באותיות, בשכר זה החום הטבעי שהוא מעורר מצנין לו כנגדו חום אחר שהוא בגיהנם". וביארנו בזה על פי דברי רבינו הגר"א זללה"ה באבן שלמה (פ"י אות יז) שיש כמה מיני גיהנם, "צדיקים נידונין בצונן, רשעים באש, ובינונים במים ואש דהיינו

חמין", וע"י דקדוק באותיותיה של קריאת שמע מצנינין הגיהנם להיות בבחינה כמו של צדיקים. (והעיר ידי"נ הגר"ד זעליג שליט"א מרבני תלמידי הכת"ס, שלא מצינו כלל עונש למי שאין מדקדק בקרי"ש, אלא רק מצינו שכר ומעלה למי שכן מדקדק).

אולם כל זה מדובר רק לגבי קריאת שמע המחוייב, וכפי שיתבאר להלן. וגם בקרי"ש המחוייב, כבר הורה זקן, והכריע לנו השולחן ערוך (סי' סב סעיף א, סי' סג סעיף ד-ה) דעיקר קריאת שמע הוא פסוק ראשון ורק שם הכוונה מעכבת, ודעת המגן אברהם (סימן סז סק"א) דפסוק ראשון לבד הוא דאורייתא והשאר הוא דרבנן (ודעת השאג"א סי' ב דכל פרשה ראשונה דאורייתא, ודעת הפר"ח סי' סז דפרשה ראשונה ושניה דאורייתא, ואכ"מ). וכתב רבי משה בן מכיר ז"ל בעל ה'מודה אני' בספר 'סדר היום' (הל' ברכות השחר) שיאמר כל אדם בבוקר "קריאת שמע פסוק ראשון וברוך שם, וטוב לכוין בה שאם יתאחר הקריאת שמע אחר הנץ החמה, **לפחות יהיה נמצא שכבר יחד ה' בשמע ישראל שהוא עיקר היחוד ועיקר הקריאת שמע ואחריו בשכמל"ו, והרי הוא כאילו קיים מצות ק"ש בעונתה הראויה.** וראיתי מן המדקדקים שמשלימין פרשת ואהבת עד ובשערך, וכוונתם לענין זה", עכ"ל. וכן מובא להלכה בסידור עמודי שמים להיעב"ץ שאין חיוב מעיקר הדין לומר בקרי"ש שעל המטה יותר מפסוק ראשון ורק המדקדקין מוסיפין אף פרשה ראשונה.

ולכן אפילו אם המטופל רוצה להקפיד בדקדוק קריאת שמע, הרי שגם בקריאה המחוייבת של שחרית וערבית אין לו להקפיד אלא בפסוק ראשון בלבד. וגם בזה יש לדון, שכבר הורו גדולים וצדיקים שמי שיש לו נערווין, נכון לו להכריח עצמו בהחלטה שיצא במה שאמר ולא להגדיל העצבים, וכבר הורה הדברי חיים ז"ל שאין לאדם לקנח את עצמו יותר מג' פעמים, וכן שמעתי מכלי ראשון מרבה דמעטרסדורף שליט"א שהורה כן הוד כבוד הגרש"ז אויערבאך זללה"ה שאין אפילו לבדוק את עצמו כלל יותר מהנ"ל. ק"ו בן בנו של ק"ו לענין קריאת שמע, שאם על ידי הדקדוק בקריאת שמע גורם לקלקול או רפיון בעבודת ה', הוה סתירה לכל הקבלת עול מלכות שמים (ובשיעורי עץ ארז ביארנו שלפעמים להפסיק בקריאת שמע ואדרבה לדבר בעת קריאת שמע, הוא גופא הוה דייקא עצם דין של קבלת עול מלכות שמים בתפארתו).

ב) וכל זה בקריאת שמע המחוייב של בוקר וערב, אולם קריאת שמע על המיטה, כבר הארכנו לבאר במקו"א (ראה בנספחים סי' א) שאין שייכות בין קריאת שמע שעל המיטה לחפצא של מצוות קריאת שמע של בוקר וערב (ששניהם מצוה אחת הן כמוש"כ במקו"א, ראה בנספחים סי' ב), ואין לקרי"ש שעל המיטה דין של 'קריאת שמע' בכלל, אלא כל עניינו הוא מדין סגולת שמירה בעלמא, ולא מהלכות פרשת קריאת שמע, ולכן בודאי אין שום חיוב כלל לדקדק בקריאתה.

ממילא יש לעורר את המטופל שבקריאת שמע של הערב אין מקום לדקדק כלל, ואין לו לומר יותר מ'המפיל' ופרשה ראשונה של קריאת שמע, וזה 'המעט שמחזיק את המרובה', ובעז"ה בזכות אמירתה ברוגע ובשמחה יהיה לו שמירה עליונה בלילה וביום תמיד. ולעניין עצם הפחדים של המצב ארץ הקודש, כבר הארכנו במאמר 'וידום אהרן', ואכ"מ (ראה בנספחים סי' ג). וכבוד הנשר הגדול מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א עבר על כל התשובה הנ"ל והסכים וקילס.

ג) דעת גאב"ד סקווייראַ ירושלים הגר"א גולדמינצער שליט"א יו"ר בד"ץ סקווייראַ ונשיא התאחדות הדיינים בארה"ק, שיש הרבה חסידויות וחוגים כגון בעלזא ובית בריסק שאינם אומרים ברכת 'המפיל' כלל, והגם שלא מצא מקור מוצק לפִּטוּר זה אלא רק משמועות כאלו ואחרים, אולם במקום הצורך כגון שנה ראשונה אחרי החתונה או בנידו"ד לענין רוגע הנפש והדעת, אפשר לסמוך על שיטות המתירים (והארכנו בתשובה בשו"ת פסקי הלכות ח"ד סי' נ"ב בגדר חיוב ופטור אמירת ברכת המפיל, ראה בנספחים סי' ד). ונמצא שכבר הקילו לא רק בדקדוק אלא גם בעצם הברכה, ולכן אפשר להבהיר למטופל (בעת הצורך) שכבר הקילו גדולים וטובים ואין לתלות שום אסון בחוסר זהירות בסדר הקרי"ש שעל המיטה.

דעת אב"ד בית הוראה 'חוקי חיים' הגר"ח בלייער שליט"א ר"מ בישיבת מיר, וחבר התאחדות הדיינים בארה"ק, שאם הוא חושב

שעל ידי ההקפדה על דקדוק בקרי"ש לא יהיה לו פחדים, א"כ אדרבה, שיאמר בדקדוק, אבל רק את הפסוקים שקשורים לפחד, שהם: המלאך, רגזו, הנה לא ינום, יברכך. וחוץ מפסוקים אלו שלא יקפיד בשום דקדוק בקריאת שמע שעל המיטה.

דעת הגר"ש צוויבל שליט"א רב ומו"צ בית הוראה גני גאולה, ראש כולל להוראה וחבר התאחדות הדיינים בארה"ק, שבקריאת שמע שעל המיטה אין שום דין 'אמירה' ואין ענין לחזור פעמיים כלל, ואם רוצה לומר המפיל אפשר לומר, אולם אחרי חצות אין צריך לומר גם המפיל.

העיוות האמיתי

אמר החכם: מי שהיה ישר מתחילתו והתקלקל, הוה המעוות ביותר.

מיוסד על דברי רש"י על הפסוק (קהלת ז, טו) "מעוות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להמנות", שהביא דברי חז"ל "רבותינו פירשו על תלמיד חכם הפורש מן התורה, שהיה ישר מתחילתו ונתעוות". ומבואר שאם הוא נובע ממקור טהור וישר, אזי הקלקול והעוות הוא פי כמה עד כדי שלא יוכל להתקן.

תשובה ב

גר צדק יהודי

בחור שנאבק בהתמכרות לאתרים לא הולמים רח"ל, והוא מבלה כשש שעות ביום בהתנהגות זו. לאחרונה פנה לעזרה, וכדי לטפל בו נכון, המטפל מבקש לברר מבחינה דתית, מה רמת האשמה, הבושה והמבוכה שהנ"ל צריך לחוות, וגם מה היחס הממשי למעשיו במסגרת ההשקפה התורנית.

תשובה: א) נראה לענ"ד בס"ד שאם הוא מקבל על עצמו להיות כעת בעל תשובה, כבר הורה בכגון מעין זה בעל הבית ישראל מגור ז"ל שיש לו לדעת שהחיים מתחילים עכשיו, ומה שהיה קודם היה בבחינת כגוי, וכעת הוא גר שנתגייר כקטן שנולד, ואין לו חיים קודם לכן כלל.

ויסוד הדבר כתב רבינו יונה מגירונדי בספרו 'יסוד התשובה', "שלח לנו הקב"ה ביד עבדיו הנביאים, וביד יחזקאל הנביא, "נאום ה' אלהים שובו והשיבו מכל פשעיכם ולא יהיו לכם למכשול, השליכו מעליכם כל פשעיכם אשר פשעתם בם, ועשו לכם לב

חדש ורוח חדשה ולמה תמותו" - אדם אשר פשע וחטא ובא לחסות תחת כנפי השכינה ולהכנס בדרכי התשובה, אשכילך ואורך בדרך זו תלך: ביום ההוא ישליך כל פשעיו אשר עשה, ויעשה עצמו כאלו בו ביום נולד ואין בידו לא זכות ולא חובה, וזה היום תחלת מעשיו, היום יפלס אורחותיו שלא יטו מעגלותיו מדרך הטוב, ודרך זו תביאנו לשוב בתשובה שלמה, כי הוא יעשה עצמו כמשליך מעליו כובד העונות ועוצם החטאים אשר עשה, ולא יבהילוהו רעיוניו ולא יניחוהו לשוב כי יבוש מחטאיו, כי יחשוב איך אוכל להעיז פני ולשוב ואני חטאתי עויתי פשעתי וכו', אל יחשוב כן, כי המסית יושב כזבוב במפתחי הלב, מתחדש עליו בכל יום, צופה ומביט להכשילו ומשים לבו לעצה הרעה הזאת, רק יחשוב כי כן מדת הבורא יתברך, ידו פשוטה לקבל שבים, לכן טוב לו להשליך פשעיו ולעשות לו לב חדש".

וכך הורה להלכה למעשה כבוד המשגיח דלייקווד הגה"צ רבי מתתיהו סלומון שליט"א, שאדרבה המחשבה על העבר הרבה פעמים מחריב הרבה יותר, ואין לחשוב כלל אחורה אלא להיות רק עם המבט קדימה בעבודת ה'. [וכבר ייסד לנו זקה"ק הכתב סופר זיע"א (שו"ת או"ח סי' קי) לענין זהירות יתירא בליל יום הכיפורים, שדייקא הריבוי בזהירות והעסק בזה, הוא גופא גורם להוצז"ל, ומעין הדברים הנ"ל]. (וראה מש"כ בשו"ת פסקי הלכות ח"ד סי' מז, בענין 'דרכי תשובה לבחור', ראה נספחים סי' ה).

ב) והגם שכתב רבינו יהודה החסיד בספר חסידים שגם גר צריך לעשות תשובה על מעשיו קודם לכן, וכן גדול צריך לעשות תשובה על עבירות שעשה בקטנותו, וכן מובא בשם רבינו הגר"א זללה"ה שהגר צדק הקדוש הגרף פוטוצקי ז"ל חזר לעולם לתקן השנים שעבר עד שהתגייר. אולם כבר קבע לנו החתם סופר ז"ל בדרשות שאחרי שאדם עושה תשובה מאהבה עליה אמרו חז"ל (יומא פו ע"ב) שזדונות נהפכין לו כזכויות, שנעשה הכל כמצוות ממש, אכילת חזיר נעשה כאכילת מצה, שבועת שוא נעשה כדיבור בתורה, והארכנו בזה במקו"א.

והבית ישראל ז"ל היה נוהג לומר "אני מקבל כל העבירות שלך עלי (והיה מראה על צווארו, שאפילו אם כ"כ הרבה שמגיע עד הצואר), אם תתחיל מעכשיו מחדש", וכוונתו הרמה נראה כמו שביארנו לעיל בס"ד.

ומהנסיון למדנו שאדם שמח לשוב בתשובה, ואפילו כאלו שהגיעו למצב חמור שחיללו שבתות בסתר (בלי ידיעת נשותיהם) ועבדו לפרנסתם במחשב במשך זמן רב, והראו כאילו שהולכים לבית הכנסת והלכו למשרד או מקום פרטי אחר, וכשנתפסו הודו על שכעת יזכו לעצור ולחזור בתשובה, והיום ב"ה הם יראים לדבר ה'. וגם הבחור שלפנינו יש לו עתיד גדול לפניו בעז"ה אם יחליט שמתחיל עכשיו חיים חדשים כאילו נולד היום. ויזכור תמיד כל פעם שמרגיש איזה עצבות על העבר הנורא רח"ל, את לשונו הנורא של היעב"ץ (בסידור עמודי שמים, שער הפנה-העליון) ש"הקב"ה אוהב את

הרשעים", שכאשר חוזרים בתשובה הקב"ה מחבק אותם ומקרב אותם עד אין שיעור.

ג) ויש לו לקבל על עצמו הרחקה גדולה ממה שהוביל אותו לענין הזה, וכפי ששמעתי ממו"ר ארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א, שהיה מעשה ביהודי זקן ושבע ימים שהציעו לו לקרוא עיתון של אגו"י (המודיע), ואמר שקיבל על עצמו שלא נוגע בשום עיתון לעולם, וביאר טעמו, שמתחילה היה שומר תו"מ והיה בחור בישיבה ולמד טוב, ובעקבות קריאת עיתון של פורקי עול יצא לתרבות רעה והצטרף לחבורת פושעים קומוניסטית דאז, ותוך שבועיים שעבר את הגבול עם כמאתים וחמישים בחורים יהודים, הרוסים הרגו באכזריות את כ-ו-ל-ם ממש, בלי להשאיר שריד ופליט, מלבד הוא ועוד אחד שהצליחו לברוח, ואחרי שניצל התבונן עם עצמו מה גרם לו לרדת למקום כ"כ נמוך ברוחניות, והבין שהכל נעשה מהקרירות שהכניסו בו העיתונים הפסולים, וקיבל עליו שלא לקרוא עיתונים כלל, וכעת הוא מקיים נדרו, וזכה לילדים שומרי תורה ומצוות כולם יראים ושלמים. ואמר מו"ר שליט"א שהלימוד הגדול מזה הוא שגם מי שחושב שקשה לו מאוד לעשות תשובה על עוונותיו, מ"מ החובה הגדולה המוטלת עליו היא להרחיק עצמו מן הדבר שגרם וכיוון אותו אל העבירה, ואפילו שאותו דבר יכול להיות שאינו עבירה מצד עצמו, אולם הוא מה שהביאו אל העבירה, וצריך לקבל עליו שלא להכנס לתוך

תחום הנסיון [וראה עוד מש"כ בשו"ת פסקי הלכות ח"ד סי' ל"ב, בתשובה בענין 'ותשחת הארץ בזמנינו רח"ל', ראה בספחים סי' ו].

והן הן חובת האדם לחשב עם נפשו על המקומות והענייינים שמביאים אותו לידי נסיון וגורמים לו מכשולות, ולהתרחק מהם, ואף אם קשה הדבר בעיניו, כבר כתב רבינו הגר"א (אבן שלמה פ"א אות ה, וראה בנספחים סי' ז) "כמו שהרוכב על הסוס יכול להכריחו לילך בדרך הישר על ידי יגיעה, אף אם הוא סוס רע, כן אף מי שנפשו רעה בטבע מידותיה". ועליו להכריח עצמו לילך בדרך היושר כפי שעשהו האלקים. ובטוח שאם יעשה זאת, ה' אלקים יהיה בעזרו לטהר את נשמתו, ויעשה נחת רוח ליוצרו תמיד, וימצא חן ושכל טוב בעיני אלוקים ואדם, אמן. [כבוד הנשר הגדול מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א עבר על כל התשובה הנ"ל והסכים וקילס].

ד) דעת גאב"ד סקווייירא ירושלים הגר"א גולדמינצער שליט"א יו"ר בד"ץ סקווייירא ונשיא התאחדות הדיינים בארה"ק, נאמר בפסוק אצל יוסף הצדיק "וינס ויצא החוצה", וזה הדבר הראשון בכל מצב כהנ"ל - לברוח מהאש, לא לחשוב לדון ולהתבונן כלל על העבר, אלא רק לחשוב ולתכנן מה הסדר יום החדש שלו, שאם למד דף אחד ילמד מעתה שתי דפים, ואם לא עבד עד עכשיו, יסדר מעכשיו עבודה. והעיקר למלאות באופן חיובי מיידי את השש שעות ששרף כל יום, ולחפש דברים שיביאוהו לידי הרגשה של מילוי שעושה משהו טוב בחסד ובמצוות, לו למשפחתו ולכלל

ישראל. ורק לאחר זמן רב שהוא בדרך המלך ילך לחכם שמכירו לברר איך נכון לחשוב על העבר.

דעת אב"ד בית הוראה 'חוקי חיים' הגר"ח בלייער שליט"א ר"מ בישיבת מיר, וחבר התאחדות הדיינים בארה"ק, שאם הבחור התחיל כעת לטהר את עצמו מדרכו, אין לו לחשוב על שום דבר הקשור להעבר, אלא רק איך מתקדמים בטהרה, ואת התשובה על העבר יעשה בעוד כשנה או יותר, כשיעלה על מסילת העליה.

דעת הגר"ש צוויבל שליט"א רב ומו"צ בית הוראה גני גאולה, ראש כולל להוראה וחבר התאחדות הדיינים בארה"ק, שכבר אמר לנו המשגיח דלייקווד שליט"א ששמע מפי רבו בעל המכתב מאליהו ז"ל שאמר בזה"ל: הקב"ה ברא את הראש של האדם שיכול להסתובב רק מאה שמונים מעלות ולא יותר, פירוש שצריך להסתכל תמיד אך ורק קדימה על קבלה לעתיד ולא להסתכל אחורה.

ספינת נופש

אמר החכם: יש אנשים שהחיים שלהם כמו נסיעה ב'ספינת נופש', ויש אנשים שהחיים שלהם כמו נסיעה ב'מוטוס'. ההבדל ביניהם, שב'ספינת נופש' בסיום הנסיעה רוצה עוד סיבוב, משא"כ ב'מוטוס' מבינים שכל המטרה היא להגיע ליעד.

מיוסד על לשונו של הגה"ל רבי משה מייס שלמגער זלוקלה"ה, מנהל רוחני דישיבת פורת יוסף במשך יובל שנים. מפי פאר קהילתנו הגר"ח רוזנבערג שליט"א.

תשובה ג

גט כריתות מאביה

בחורה בת שבע עשרה, שחווה דיכאון קשה וחרדה גבוהה, עד שלעיתים התפקוד היומיומי שלה נפגע באופן משמעותי. לפי דעת המטפל שעובד איתה, יש לה תלות יתירה באבא שלה, והוא האחראי לדכאון והמשברים שיש לה כעת ושיהיו לה ח"ו בעתיד. ולפי דעת המטפל צריך להרחיק אותה ממנו למשך תקופה כדי לבנות לה אישיות יציבה ועצמאית, ולצורך זה צריך גם להסביר לה שההתנהגות של אבא שלה לא טובה בשבילה. האם יש היתר לעשות כן.

תשובה: א) נראה לענ"ד בס"ד, דהנה כבר אמרו חכמינו זכרונם לברכה (נדה לא ע"א) "שלשה שותפין יש באדם, הקדוש ברוך הוא ואביו ואמו. אביו מזריע הלובן, שממנו עצמות וגידים וצפרנים, ומוח שבראשו, ולובן שבעין. אמו מזרעת אודם, שממנו עור ובשר ושערות, ושחור שבעין. והקב"ה נותן בו רוח ונשמה וקלסתר פנים, וראיית העין, ושמיעת האוזן, ודבור פה, והלוך רגלים, ובינה והשכל".

ונמצא שלכל ילד יש קשר פנימי בעצם גופו ונפשו לאביו ולאמו, ולכן באופן כללי יש להמנע מלהרחיק ילד מהוריו, ויש מקום לצדד שלעולם אי אפשר באמת להרחיק ילד מהוריו, שתמיד תמיד הם נשארים חלק ממנו, ואם מרחיקין אותו מהם, ירגיש תמידין כסדרן חסרון אמיתי ויתמות עמוקה.

ואמנם, לפעמים נראה שההורים עושים נזק יותר ממה שהם מועילים, אבל באמת ההיזק של הרחקת ילד מההורים הוא כמו רצח לילד, ואת ההשפעות והסבל רואים עליו לעולם. ומהנסיון למדנו וראינו שאפילו אם האב נותן מכות לבנו כשאינו מתנהג כשורה (לפי הבנתו), מכל מקום להרחיקו מאביו גרם בחוש עוד יותר לשחרור והפקרות של הבן, עד כדי אשפוזים רבים בבתי חולים וסגירה בבתי סוהר לנוער. והתברר שכאשר היה תחת השגחת אביו, היה עם התנהגות יותר טובה ועדינה.

ב) יש אנשים שמתכונת נפשם מרגישים 'תלות' באנשים, כמו שמצוי שנשים מרגישות כלפי בעליהן, ולפעמים גם הבעל מרגיש תלות לאשתו, אבל הקב"ה קבע בטבע הבריאה (בראשית ג, טז) "ואל אישך תשוקתך, והוא ימשול בך", ולכן הוא מצוי אצל הנשים יותר מאנשים (ומניסיון למדנו וראינו שיש מקרים גם אצל אנשים שיש להם תלות גמור בנשותיהם, עד כדי כך שכשהאשה מאיימת לעזוב את הבית, לפעמים הבעל הוצרך לטיפול ואפילו להתאשפז בבית חולי נפש מרוב צער שהמשענת שלו וכל עולמו עוזבת הבית. ואפילו אם הוא זה שמחזיק את כל

הוצאות הבית ומכבד את אשתו יותר מגופו כפשוטו בתכשיטים וממון רב, קיים עדיין ה'תלות' שגורם למשברים תמידיים רח"ל).

ולכן אם רואים אצל הבת שיש לה צורך להתלות במישהו, לא תמיד יעזור להרחיקה מאביה, ואם יעשו כן, עדיין רחוק מאוד לקבוע בברירות שבאמת המטפל יצליח בתקופה כזו או אחרת לשנות הטבע ולבנות כדבריו "אישיות יציבה ועצמאית" לילדה בת שש עשרה שבע עשרה, על ידי טלטלה כזאת. ומה שראינו בחוש קורה לא פעם ולא פעמיים, שהילדה בעצמה תמצא מישהו אחר להתלות בו, ואם זה יהיה המטפל בעצמו או האיש בבית שתתגורר בו, הרי זה מסוכן פי כמה (ומהנסיון ראינו שבא נידון לפנינו במטפל שהרחיק בת סמינר כבת שמונה עשרה מהוריה, ולבסוף המטפל בעצמו החטיא אותה בכריתות, שכאילו זה הטיפול שלה, וכדי להביא ראיה עשה את המעשים המגונים בנוכחות אשתו של המטפל רח"ל).

ואם ירחיקו אותה מאביה, כשהיא תתחתן בעז"ה בעוד כשנתיים או שלש, תהיה לה תלות גדולה וחריפה בבעלה הרבה יותר מהרגיל, מחמת שחסר לה הקירבה הטבעית לאביה, ואמנם אם יהיו לבעלה מידות טובות הדבר מבורך, אבל אם יתברר שיהיה חסר לו במידות טובות, הרי היא תהיה קשורה לבעלה בתלות נוראה שתרגיש בבית סוהר בלי אפשרות יציאה, וכלפי הבעל אין את האהבה הטבעית שיש כלפי ההורים. ומהנסיון ראינו שיש אנשים מושחתים שמנצלים את התלות של האשה

ומאיימים עליה שלא לספר מילה אחת מהעובר עליה, והיא סובלת רבות עד כדי שאיפה לגירושין רח"ל (ומהנסיון למדנו וראינו כמה פעמים שמתגלה הנ"ל רק בעת הפרידה של הזוג, אחרי שלש שנים או אחרי שבע שנים, עם כמה ילדים, והאשה לא שיתפה אף פעם את ההורים בשום דבר הקשור לסבל שלה עם בעלה, ורק אח"כ התגלה הכל בפרטי פרטות, רח"ל).

ג) אמר החכם מכל אדם (משלי א, ח) "שמע בני מוסר אביך ואל תיטוש תורת אמך", ורבינו הגר"א זללה"ה כתב ב'אגרת הגר"א' לאשתו עד כמה שצריך להזהיר ולעמוד על המשמר בעוז על הנהגת הבנות ולהדריכם תמיד עם ספרי מוסר (וראה אבן שלמה פ"ו אות ג), וכן זקה"ק החתם סופר זיע"א היה נוהג ללמוד ספרי מוסר עם בנותיו (כמובא בביאורי בעל לב העברי לצוואת רבו הגדול החת"ס).

כח הבת אחרי הנישואין להיות אמא טובה לילדיה, נבנה מהקשר שלה עם אביה ואמה ועם אחיה ואחיותיה, ואם מנתקים אותה מזה, עלולה להיות השפעה ח"ו גם על היחס שלה לילדיה.

וכתב רבינו הגר"א מוילנא זללה"ה באבן שלמה (פ"ד אות יב, וראה בנספחים סי' ז) שהטבע של הילד נעשה מההורים שלו, ו"לפעמים יש צדיק שעושה חטא גדול, והוא בשביל שמושרש בטבעו ממעשה אבותיו", ומזה למדנו כמה גדולה ההשפעה של ההורים על הילד, שנשאר הקשר ההדוק לא רק בDNA של הילדים לדורות הבאים, אלא גם במעשיהם, הנהגותיהם, רצונותיהם וטבעיהם, כולם נובעים מכח שורשיהם מההורים.

ומניסיון ראינו ולמדנו מקרים שמטפלים הרחיקו בת מהוריה לאחר נישואיה, ואחר כך התרחקה גם מבעלה, וגם הרחיקה את עצמה מהיהדות לגמרי רח"ל, והילדים כמעט עזבו אותה לגמרי כשהם גדלו, ושוב היום היא מרגישה לבד בעולם בלי הורים, בלי בעל ובלי ילדים, והכל לשם 'המטרה הקדושה' של הצלחת הבת להרחיקה מהוריה.

ד) וגם למדנו מחכמינו ז"ל שהמבנה של כל משפחה הוא אחים ואחיות כאחד, וכמו שמצינו בעצם טבע הבריאה של שלשה לבכי, ונפסק בהלכות אבילות (שו"ע יו"ד סי' שעד ס"ד) שהקרובים שאפילו כהן נטמא להם הם אביו ואמו ואחיו ואחותו וכו'. וכשמרחיקים את הילד מהוריו, זה עלול לגרום לריחוק גם מחלק מאחיו ואחיותיו, וכן למחלוקת בין הילד לאחיו ואחיותיו, או אדרבה, שעוד אחים ואחיות ימרדו בהורים, וכל זה עלול לגרום הרס למבנה המשפחה כולה, וכמו שראינו רח"ל לא פעם ולא פעמיים, שההרס נשאר לפעמים גם לדור השני והשלישי, בלי צורך אמיתי שיכול להצדיק את חורבן הבית.

ואמרו חז"ל (בבא בתרא קי ע"א) "הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה, תנא: רוב בנים דומין לאחי האם", וביארו האחרונים (עי' מהרש"א שם, וספר חסידים סי' שעח), שהוא מכיון שהאם גדלה עם אחיה ונמשכת בטבעה אחרי דרכם. ונמצא שכל המשפחה נחשבים כגוף אחד, ואף אם אין הדבר תלוי אם הם מדברים או רואים

אחד את השני, אבל בודאי אם יקחוה לבית אחר, הסכנה יכולה לפעמים להיות פי כמה, ואפילו אם כוונת המטפל היתה לטובה.

ומהניסיון למדנו וראינו שאם גורמים בכח הפרדה של ילד מהמשפחה, זה יכול לגרום גם לספק פיקוח נפשות וחוסר שלום בית בין ההורים, וכל זה השפעות שנעשות בעקיפין שלא במחשבה תחילה. ולפעמים הדבר בבחינת "מעוות לא יכול להיתקן" רח"ל. ולכן בודאי מוטל על המטפל שרוצה לעשות כן, להתבונן בגל הראשון השני והשלישי שיכולים להוולד מסכינא חריפא של הכרעתו.

וגם מהנסיון למדנו מקרים שהדבר עלול לפגוע לפעמים בפרנסת הבית של האבא, מחמת מעמד האב בקהילה, בין קרוביו, חבריו, שותפיו, תלמידיו או רבותיו, שדנים אותו לחובה בגלל האירוע המדובר של פירוד אחד מילדיו. והחוש מוכיח שכמעט תמיד בעת הפרידה הגל החיצוני הקהילתי, מצדיקים את הצעיר ומאשימים את ההורה, ואין כל שחר להנהגה המעוותת הזו.

וכבר אמר שלמה המלך (קהלת ב, יד) "החכם עיניו בראשו, והכסיל בחושך הולך", וביאר רש"י ז"ל, "החכם עיניו בראשו - בתחלת הדבר מסתכל מה יהא בסופה" (והתרגום יונתן פירשו על מי שאינו מתפלל לבטל גזירות העתידות לבא), וכיוצ"ב קבע התנא (תמיד לב ע"א) "איזהו חכם הרואה את הנולד", ולכן בודאי אם המטפל רוצה

לנהוג כדרגת 'חכם', צריך להתבונן טובא בכל סוגי ההשלכות שעלולות להיות לצעד כזה של הרחקת הבת מבית אביה.

ה) העולה מהדברים שהעצה של הרחקת הבת מבית אביה (שזה כולל לפעמים הרחקה בין מהאב ובין מהאם ומשאר האחים), הוא הדבר אחרי האחרון שמומלץ לעשות. ולשבור את הקשר בין הבת להוריה הוא דבר שעושים רק כשכלו כל הקיצים, והוא לא פחות (ואולי יכול להיות לעיתים הרבה יותר) מלהכריע לאשה להתגרש מבעלה.

ואסור לנו להרוס ולחבל בסדר מעשה בראשית, וכמו שילדה שרוצה להיות כנשים המסולולות, לפי דעת תורה חייבים להודיע על הדבר כדין פגם ואין להיכנס איתה לשידוכין, ואין לתת יד לדבר הזה כלל (אא"כ עשתה תשובה ויודעים ברור שכבר מתוקנת בזה, כפי שכתב הנשר הגדול מו"ר הגר"מ גרוס שליט"א בפסקים מפי הגרי"ש אלישיב זללה"ה, ראה בנספחים סי' ח) [וכן ביארנו בשו"ת פסקי הלכות (ח"ו תשובה ה) את החומרא הגדולה של אחד שביקש להוציא ז"ל בבית חולים באישור, ולטענתו על ידי זה (לפי דעתו) הוא יכשל פחות פעמים ממה שכשל עכשיו, וביארנו שם גודל האיסור באריכות, ראה בנספחים סי' ט].

וטרם שדנים לעשות צעד כזה, צריך להפגש עם ההורים ולהסביר להם את חומר המצב, וללמד אותם איך לשפר את הקשר עם הבת באופן חיובי. כגון שישוחחו עם הבת רק לצורך, ולא ירבו בדיבורים שמביאים לידי גנאי (להבנתה), וכן להתרגל להרבות שבחים כלליים

לבת במידה במשקל ובחכמה ביחד עם שאר הילדים וגם באופן אישי כפי הצורך. וכן לחשוב על אפשרות לעודד את האבא להיות בבית פחות כשהבת נמצאת כדי להשתדל למנוע תקריות מיותרות ביניהם, ועוד תכסיסים כדומה לזה.

וצריך לזכור שלהפריד ילד מאביו זהו עונש נורא לאב, שבמקום לבא אליו בלילה באמצע השינה ולהוריד לו את היד או הרגל עם מסור חשמלי, המטפל חותך ממנו ילד, שזה יותר מחלק מהגוף של האדם. והרי ניתוח מסובך ומסוכן באחד האברים עושים אחרי לפחות כמה פעמים MRI, ולפחות כמה X-RAYS, ואחרי התייעצות עם כמה רופאים בכירים, ובודקים ומנסים לברר מי הרופא והמומחה הטוב ביותר, ואם יש אפשרות לוקחים רופא פרטי מיוחד שלפי הבירור הוא יודע לעשות עם אולי פחות נזק או שיקום יותר טוב, ולפעמים גם נוסעים עד סוף העולם בשביל זה. ומעולם שום בר דעת לא יאמר לסמוך על רופא כזה או אחר ולעשות ניתוח בלי שמבררים שאין ממש שום אופציה אחרת שיכולה להציל לו את האבר המדובר. ומוכן אדם לשלם הון תועפות ולאבד לילות וימים של שינה ופרנסה רק לא לאבד אבר (וביארנו במקו"א בענין גודל האחריות בתרומת אבר ע"י בחור ישיבה, ראה בנספחים סי' י). קל וחומר בבשק"ו, לאבד קשר להורה עם ילדו. ואצל היראים לדבר ה', לפעמים זה יותר גרוע וכואב ומצער פי כמה מרח"ל לעשות ניתוח נורא כהנ"ל.

ומי הוא המטפל שיכול לומר 'שלום עלי נפשי'. ואולי צריך לעשות את הניתוח הזה אם חלילה אין ברירה, אבל קודם צריך להתייעץ עם בני המשפחה, ולהתייעץ עם רבנים שמכירים את האב, עם רבניות שמכירים את הילדה, עם עוד מומחים כמותם בתחום שמוגדרים יראים ושלמים לדבר ה', לראות איך אפשר להנמיך נזקים בלתי הפיכים שיכולים רח"ל להיווצר בגלל איזה החלטה או לחץ ממי שיהיה. (וראה בנספחים סי' י"א דברי חכמה מאחת מגדולי המומחים בתחום נפש הילד בעיה"ק ירושלים ת"ו, על גודל החשיבות שהפסיכולוגים והמטפלים יעבדו בשיתוף פעולה הדוק עם רבני הקהילות והשכונה של המטופל או המטופלת, שהם חלק בלתי נפרדים מגידול החיים וכוחות הנפש של הילדים, ומוגדרים כחלק של משפחת הילדים אפילו אם לא מודע ומורגש בחוש).

ובטוח אני שאם המטפל יזהר לעשות את פעולותיו רק אחרי ניפויים רבים וקפידה יתירא כמו שביארנו לעיל, ברור שהקב"ה ישלם לו באותה מידה, ויזכה שגם הוא יראה שלום בית, שמחה ונחת במשפחתו, ואם חלילה יהיה איזה פזיזות בהנ"ל אז מכלל הן אתה שומע לאו, והוא רחום יכפר, ולה' הישועה. [כבוד הנשר הגדול מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א עבר על כל התשובה הנ"ל והסכים וקילס].

ו) דעת גאב"ד סקווייארא ירושלים הגר"א גולדמינצער שליט"א, יו"ר בד"ץ סקווייארא ונשיא התאחדות הדיינים בארה"ק, שנכון שיש אבות שמאיימים על הבנות שלהם ומשפילים אותם כל

הזמן, והם מחריבים כל דבר טוב שיש לילדיהם, ואבא שנוהג כהנ"ל באמת אסור שהבת תהיה תחת רשותו. אולם אין רשות ואסור למטפל להרחיק ילד או ילדה מהורים על דעת עצמו, אלא רק רב מובהק שיכול לשמוע את כל הפרטים מהמטפל באופן אישי, ואח"כ יברר היטב את הנתונים שקיבל אם נכון הדבר, ואם זה נראה הפתרון היחידי שאפשר לעשות, אז אפשר לדון בהיתר הנ"ל. אולם החלטת המטפל בעצמו אינו קביל כלל וכלל. ואחרי הכל צריך גם לחשוב מי יחתן אותה, מי ישלם לשכירות וההוצאות שלה, מי ידאוג לה בעת חולי חלילה, מי אם לא אביה! ולכן זה צעד שאי אפשר לתת רשות להכריע לאף גורם שאינו תורני עם ניסיון למקרים כאלה, ולפני שיחות רבות עם כל הגורמים הרלוונטיים לבירור כל הפרשיה לעומק, ועם אחריות וכובד ראש כדת. וכבר יש ארגון מפורסם שהוקם במטרה ללחום נגד ההנהגה הפרוצה של מטפלים שמרחיקים ילדים מהוריהם (גם כשהם צעירים וגם כשהם מבוגרים ונשואים), והתופעה קיימת בכל מקום בעולם רח"ל.

דעת אב"ד בית הוראה 'חוקי חיים' הגר"ח בלייער שליט"א ר"מ בישיבת מיר, וחבר התאחדות הדיינים בארה"ק, שאין להרחיק כלל בת מאביה, אלא יש להסביר לבת שנכון בשבילה לבחור רב מובהק או רבנית חשובה שהיא מכירה, ולקבוע אותו/ה כ-mentor, ולשאול את הרב או הרבנית שאלות בהלכה או בהנהגה. והיא יכולה להסביר בדרך כבוד לאביה שהיא צריכה עוד

אחד שתהיה יכולה לשאול ולדון לפניו את השאלות בצניעות, השקפה או הנהגה הלכתית. והיות שהאב יודע שהיא בטיפולים, יבין את הגישה. אבל להרחיק הבת אפילו לתקופה, אסור.

דעת הגר"ש צוויבל שליט"א רב ומו"צ בית הוראה גני גאולה, ראש כולל להוראה וחבר התאחדות הדיינים בארה"ק, שאם ברור לגמרי שהאב מזיק לבת, נכון להפרידם משום שהאב נחשב כ'רודף' כלפיה, אבל אי אפשר להכריע בזה אלא רק בהתייעצות של רב מובהק ומטפל מקצועי יחד, וכששניהם מכירים את המעשה ואת האב היטב, אולם המטפל לבדו אינו מוסמך כלל להכריע שצריך לנהוג כן.

איסור להורות

אמר החכם: קיבלתי על עצמי (משום מעשה שהיה), שאני משלם לא אומר מהפה שלי להפריד זוג, לא לפני החתונה ולא אחרי החתונה.

מיוסד על לשון ידי"נ כבוד הדיין הגרא"י שליט"א מרא דאתרא שכונת ימקור ברוך' ירושליים, ואמר שקשה מאוד להאמין לזה אחד כלל וכלל, ואפילו אם מביאים את כל הראיות שבעולם, דהחוש יוכיח שאין פיו וליבו שוין, ונאמניים דברי חז"ל שכל הפוסל במומו פוסל. ללמדינו שאפילו אם יש בעו"ה מקריים רבים שאין שום בריה אלא רח"ל להפרידם ולשפוך דמעות מזבח ה', עם כל זה, אפילו לגשת למלאכה זו טעון זהירות גדולה ומראה, וד"ל.

תשובה ד

כשר שהוא מהדרין

אשה שצריכה שיקום ב'מרכז לגמילה מהתמכרות' (שמתגוררים בו ולא יוצאים ממנו במשך זמן מסויים), ומקומות אלו בדרך כלל אינם מגישים מאכלים כשרים ולכה"פ לא בכשרות מהודרת. האם יש מקום לפשרה בהלכות כשרות המאכלים לצורך הטיפול.

תשובה: א) נראה לענ"ד בס"ד שהגם שכבר הורה זקני הק' החתם סופר זיע"א (שו"ת או"ח סי' פג) "מוטב שיהיה שוטה כל ימיו ואל יטמטם נפשו במאכלות אסורות", אולם בנידון דידן אם מדובר על גמילה של פיקוח נפש, בודאי גם החתם סופר יתיר.

ב) ובשו"ת פסקי הלכות (בתשובה לענין 'להקרא שוטה כל ימיו', ראה בנספחים סי' י"ב) ביארנו דין תינוק בן שנתיים וחצי עם תסמונת דאון שאינו יכול לשמוע כמעט כלום בלי מכשירים פנימיים וחיצוניים למיניהם, ועל ידי שנים של התרגלות בתרגילים ולימודים שונים מקווים שיוכל להגיע לדרגה של "שומע ומדבר". האם מותר להכניס התינוק הנ"ל ללמוד במסגרת של ישמעאלים

(בית ספר מומחים לילדים חרשים), שהכשרות של האוכל הבשרי והפרווה במוסד אינו מהדרין ולא זכר לו, אולם מחזיקים תעודת כשרות של 'רבנות' רגיל, ומשתמשים בהיתר מכירה בשביעית.

והבאנו שם דברי זקה"ק החת"ס זיע"א (שו"ת או"ח סי' פג) בענין נער בן ז' שנים שכל מעשיו רמיזותיו קריצותיו ותנועותיו מוכיחין מעידין ומגידין אשר הוא שוטה ודעתו קלישתא מאוד, וקרובי הנער אספו רופאים מומחים מנוסים ומוחזקים שבעיר הזאת לדעת מה יהיה משפט הנער וכדת מה לעשות למצוא מזור ותרופה לתחלואי גופו ונפשו, והרופאים אמרו כולם פה אחד, כי יש בו מעט דעת ודעתו קלישתא ואין רפואה אחרת למכתו אם לא בעיר וויען או בעיר וואצין סמוך לפעסט אשר שמה הוקם בית חינוך מורים המלמדים לאלה דעת ומזמה, ואם יבוא שמה בודאי בלי שום ספק יעלה מעלה אחר מעלה בדעת, ואף כי לא יהיה חריף כשארי בני אדם, על כל פנים יגיע למעלה להיות בעל אנושי לישא וליתן לכלכל דבריו במשפט לטרוף טרף לו. וצדדי השאלה, היות שבבית חינוך הנ"ל יאכילו אותו נבלות וטרפות, **כי אי אפשר לשלוח לו ולהכין לו די מחייתו בכשרות**, והם גם לא יתנו להכניס לשם אוכל ממקום אחר, והילד הנ"ל יצטרך להיות בחברה ובאגודה עם כל הנמצאים שמה גם במאכלן ומשקן.

והאריך החת"ס בראיות שונות **שמותר** לשלוח את הקטן לבית ספר המיוחד של הגויים כדי לרפאותו, ואף שיצטרך לאכול שם

נבילות וטרפות, לא חשיב ספיה בידים ושרי. "ובתנאי שכשיגיע לבן י"ג שנה ויום אחד יוציאוהו משם".

אולם מסיים החת"ס שם את תשובתו, וכותב "זה נלע"ד מעיקר הדין, ומ"מ העידו קדמונינו ז"ל שע"י מאכלות אסורות בנערות מטמטם הלב ומוליד לו טבע רע, ולכן עדיין אני אומר **מוטב שיהיה שוטה כל ימיו ולא יאכל נבלות וטרפות**".

ובשיעורי עץ ארז (שבת סי' כא בענין ספיה לקטן, ראה בנספחים סי' י"ג) דקדקנו בדבריו הקדושים של זקני ז"ל, דה'מוטב' הנ"ל הוא רק כלפי מאכלות אסורות, אבל אם למשל היה מנהג באותו מקום ללכת עם תלבושת כלאים לא אסרינן עליה, דדווקא בטמטום בנפש האדם קפדינן כולי האי, וכן נראה דמשום חילולי שבת ג"כ לא נצטרך למנוע הכניסה לאותו בית חינוך, דהיות ואיסורי שבת אינם איסורים בעצם, ע"כ אינם סיבה למנוע ולומר 'מוטב' וכו'. ורק טמטום המאכלות הוא דחמיר כולי האי.

ג) ועוד הבאנו בתשובה הנ"ל דברי מרן בעל האגרות משה זללה"ה (או"ח ח"ב סי' פח) בנידון בת של אדם שאינו יכול לטפל בה, מחמת שהוא חולה בחולי הלב שכל צער וטירחה גורם לו להחלות יותר, ומבקש ליתנה לבי"ס של המדינה שתאכל שם נבילות וטריפות.

והביא דברי החת"ס ז"ל שמתיר מעיקר הדין, והוסיף דמה שכתב

החת"ס להוציאו בהגיעו לבן י"ג שנה ויום אחד, הוא משום שדיבר באחד שיש בו מעט דעת ולא חשיב שוטה גמור אלא רק 'דעתו קלישתא', ויש לו אפשרות לעלות עוד ועוד, ובכה"ג כתב שמגיל י"ג שנה שיתכן שנתחייב במצוות, אין להתיר לו ספיה. משא"כ בנידון שלו שהבת שוטה גמורה וגם כשתגדיל לא תשתנה כלל משטותה, אין הבדל בין קטנותה לגדלותה, ותמיד יש להתיר שהייתה במוסד הנ"ל.

וסיים האגרו"מ דבריו וכתב, לענין מה שכתב החת"ס בסוף דבריו שלמרות שמעיקר הדין מותר, מ"מ "מוטב שיהיה שוטה כל ימיו ואל יטמטם ליבו במאכלי איסור", דפשוט שכל זה הוא רק במקרה שהיה לפניו שע"י הטיפולים סופו לשוב להיות בר דעת קצת ומחוייב במצוות, אבל במעשה שדן בו שלעולם לא תתרפא הבת ולא תגיע לידי חיוב מצות, בזה אין לחוש כלל לטמטום הלב, ומותר למוסרה למוסד הנ"ל.

ובמקו"א (יו"ד ח"ד סי' כט) הוסיף בעל האגרו"מ וכתב, שמה שהסיק להיתר, הוא רק באופן שאי אפשר בשום אופן לטפל בה בבית (כעובדא הנ"ל שהיה האב חולה בליבו), אבל כשיכולים להחזיקה בבית אביה או בבית אחרים, אין למוסרה למוסד כזה.

ד) ובמקו"א דן זקה"ק החת"ס בתשובה (יו"ד סי' עו, מובא בפת"ת יו"ד סי' קנה סק"א) אודות עלמה אחת בת י"ח שנים והיא בחולי נכפה

ר"ל, וכל הרופאים נתייאשו מלבקש לה רפואה, אך הרופאים הכמרים בארץ ישמעאל אומרים אפשר ימצאו לה רפואה בסמים החריפים או שתמות, וזו היא טובתה לחיים או למות, ואך הרופאים ההמה אינם מאספים אותה לביתם אלא א"כ תאכל עמהם דברים האסורים ושום ישראל ממשפחתה לא יבא אצלה כל ימי משך היותה שם, אם מותר לעשות כן".

וביארנו בספר 'ודרשת וחקרת' (קבלת עדות אות יד, ראה בנספחים סי' י"ד) דאף שגבי השוטה כתב החת"ס ד"מוטב שיהיה שוטה כל ימיו ואל יהיה רשע שעה אחת לפני המקום", אעפ"כ דן גבי אותה עלמה שבחולי נכפה להתיר, משום שבה הנידון הוא על סכנת מיתה ולא רק להשאר שוטה, ובכה"ג ברור שלדעת החת"ס ואחריו בעל האגרות משה יש יותר מקום להתיר.

ומצדד החת"ס לאסור לאותה עלמה בחולי נכפה לילך לרופאים הישמעאלים, מכמה טעמים, עי' שם וראה מה שכתבנו על דבריו בספר 'ודרשת וחקרת' (שם), ויש לדון בזה עוד.

ה) והנה, כל הנידונים הנ"ל מדובר בשאלות של מאכלות אסורות ממש, אבל בנידון דידן שיש כשרות לאוכל ורק אינו בגדר "מהדרין", בודאי אין לפקפק כלל ויש להכניס את האשה למרכז המקצועי ביותר, **וזה צריך להיות עיקר השיקול כשבוחרים את המקום הטיפולי.**

והוד כבוד הגה"צ רבי מנדל אטיק זללה"ה היה מעודד אנשים לטוס דוקא בחברת אלעל היות שיש שם אוכל 'כשר', ואפילו שהוא בעצמו לעולם ועד היה מסכים לצום ולא לאכול מהכשרות הזו, עכ"ז "אי אפשר לומר שזה מאכלות אסורות", עכ"ד. ויה"ר שבזכות ההשתדלות בכשרות עד כמה שאפשר ישלח לה אבינו ממרום רפואה שלמה במהרה. [כבוד הנשר הגדול מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א עבר על כל התשובה הנ"ל והסכים וקילס].

ו) דעת גאב"ד סקוויירא ירושלים הגר"א גולדמינצער שליט"א יו"ר בד"ץ סקוויירא ונשיא התאחדות הדיינים בארה"ק, שאם הם יראים, אין להם לרדת כלל מדרגת הכשרות של כל ימות השנה, ובזמנינו אפשר להביא או לסדר אוכל כשר מהודר בכל מקום, וסיבת האשפוז לגמילה לא יכול להתיר לה לרדת בדרגת השמירה בכשרות.

דעת אב"ד בית הוראה 'חוקי חיים' הגר"ח בלייער שליט"א ר"מ בישיבת מיר, וחבר התאחדות הדיינים בארה"ק, שיש להקפיד שב'מרכז גמילה' יהיה אוכל "כשר", אולם כל דרגה אפילו הבסיסית ביותר יש להתיר לצורך רפואת האשה.

דעת הגר"ש צוויבל שליט"א רב ומו"צ בית הוראה גני גאולה, ראש כולל להוראה וחבר התאחדות הדיינים בארה"ק, שבמקום

פיקוח נפש לה או לאחרים, מותר להכניסה לכל מרכז גמילה שצריך, אולם אם היא שפויה בדעתה, חייבת בעצמה לברר אצל מורי הוראה מה מותר לה לאכול שם.

דוד דוד ונסיונותיו

אמר החכם: בחורים של היום שיכולים לעמוד בניסיונות הקשים של הדור, צריכים לבקש מהם ברכה.

מיוסד על לשון הוד כבוד הגה"ל המשגיח רבי דן סגל שליט"א. מפי הגרמ"ס שליט"א ראש הכולל 'ראש העין'. וא"ל שדבריו מיוסדים על דברי הגה"ק רבי יואל'ש משאטמאר זצלה"ה, על הקדושים שזכו לעבור המלחמה הנוראה ועדיין נשארו שומרי תורה עם אמונה בחביבו שבשמים. ומי יודע גדלות הבחור והאברך שלוחש עם עצמו לעמוד בנסיונות הדת של 'דור דור וניסיונותיו'.

תשובה ה

האמא בסכנה

אמא שחווה מצוקה משמעותית בגלל שאחד מילדיה ירד מהדרך, והמצב החמיר עד כדי שסבלה לאחרונה מהתקפי פאניקה שהצריכו סיוע אמבולנס. המטפלת שואלת מה היחס הדתי שהאמא צריכה להרגיש על הבן שירד מהדרך, כדי לסייע לה לצאת מהמצוקה הרגשית.

תשובה: א) נראה לענ"ד בס"ד, שהגם שכבר כתב רבינו הגר"א זללה"ה (אבן שלמה פ"ו אות א) "מאוד צריך אדם להשגיח על בניו שילכו בדרכי ה', כי חס ושלום בקלקול בנים יענשו אב ואם מאוד. ואף אם האב צדיק, אם יש לו בן רשע אז נוטלין אותו מגן עדן לגיהנם, למען יראה ביסורי בנו. אבל כשמייסר את בנו ומדריכו, אז פודה הבן את אביו מגיהנם, וגם מביאו לגן עדן".

ולעולם אי אפשר להרגיש את הצער של האמא שגידלה ילד מגיל אפס, ומסרה את נפשה למען קיומו הרוחני, וכעת מאבדת הכל. והצער שלה הוא מעין צער השכינה שרואה את בית המקדש מחולל בחורבנו. (ובשו"ת פסקי הלכות ח"א סי' כ"ט ביארנו מעלת

הצער של גידול ילד מיוחד, על פני הצער והיגון של גידול ילד שפרק עול, רח"ל, ראה בנספחים סי' ט"ו).

ב) ולעניין עצם התייחסות לבן שירד מהדרך, אי אפשר לדמות בטריפות וכל מקרה לגופו, לפעמים ההורים מרגישים חלק בירידה של הבן, ולפעמים מרגישים שהבן מורד בהם שלא באשמתם, ולפעמים הם בכלל לא יודעים שום דבר.

אולם בנידו"ד שכל המחשבות בזה גורמים סכנה לאם, עליה לדעת שהקב"ה רוצה שהיא תגדל את שאר המשפחה, ואם היא לא תעשה את זה בשמחה, חלילה וחלילה יהיה עוד חורבנות בנפש וברוח לשאר בני המשפחה רח"ל. וכן עצם תפקידה ואחריותה הוא להיות אשת חיל ש'בטח בה לב בעלה', ולדאוג לשלימות הבית על ידי התמיכה בבעל להיות עזר כנגדו ברוגע ובשמחה.

ולכן יש לה להתייחס לאותו בן, שהוא עבר לרשות אחרת, לידיים של הקב"ה, ואין לה שום זכות (כעת עתה) לחשוב עליו ולהשתדל בעבורו כלל, אלא מלך מלכי המלכים יטפל בו כראוי וכדת כרחם אב על בנים, ועוד יגיע היום בעזה"י שהיא תראה ממנו נחת. וחוץ מלהתפלל עליו ולתת צדקה בעת הדלקת נרות בערב שבת, יש להתנתק מכל מחשבה כואבת עליו עד שיעבור זעם. ואז היא תקבל כח ואומץ לעמוד במשימה להמשיך בפריחת הבית שלה באהבה ואחוה ושלום וריעות.

והגם שהדבר הזה מניסיון ראינו שלא לוקח יום ולא יומיים ולא שנה ולא שנתיים, אבל בסוף ההורים יבינו 'שיש חיים לאחר המוות', וצריך לדאוג לחיים של בני המשפחה האחרים גם לאחר המוות של הראשון. והוא רחום יכפר עוון.

ג) ויש לדעת שבמצב כזה אסור להורים להכות ולצער לבן על מעשיו, כי כל החינוך צריך להיות מתוך מחשבה רק על העתיד, ולא לנקום נקמה על מה שעבר, וכמו שהורה בתוקף רבינו הגר"א זללה"ה (אבן שלמה פ"ו אות ד)[א].

ואמרו חז"ל (תענית ח ע"א) "כל השמח ביסורין שבאין עליו - מביא ישועה לעולם", וכתב בעל המנורת המאור (נר ה כלל ג חלק א פ"ב) "ואם יקבלם בשמחה ויצדיק בהן דין בוראו, מן השמים ירחמו עליו ויוציאוהו מצרתו ויושיעו לו ולבני דורו בזכותו", אמן, הלואי בקרוב ממש, ולה' הישועה. [כבוד הנשר הגדול מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א עבר על כל התשובה הנ"ל והסכים וקילס].

ד) דעת גאב"ד סקווייירא ירושלים הגר"א גולדמינצער שליט"א, יו"ר בד"ץ סקווייירא ונשיא התאחדות הדיינים בארה"ק, שכבר

א. וז"ל, "כשמכה את בנו, לא יכה אותו מכת אויב דרך כעס על העבר, רק כוונת ההכאה תהיה להצילהו מן העתיד, שלא יעוול עוד את דרכיו, ולכן אל יכה אותו הרבה בפעם אחת, רק מעט מעט לפי הנאות לו, וכשרואה שרבה חמתו עליו לא יכה אותו כלל בעת ההיא".

אמר החכם 'תפוח לא נופל רחוק מן העץ', אבל אמרו רבותינו שאם יש רוח סערה אז גם תפוח נופל רחוק מן העץ. ובדור שלנו אנחנו מוקפים בכל צד עם רוחות חזקות וסוערות שמאיימות על כל בית שהוא, ויש מגיפה של ממש, עד שמקום נפילת התפוח לא תלוי בהורים כלל וכלל ה"י, אלא הכל נעשה מחמת רוחות זרות ורעות הבאות מן החוץ. ואין על האמא להרגיש שום שמץ של אשמה, אלא לומר פרק או מקסימום שני פרקי תהלים בכל יום, לתת פרוטה או שתי פרוטות של צדקה בכל יום, ולבקש שהילד התפוח היקר, יחזור שוב קרוב לביתו. ואם יש יכולת להאם לקבל את פרשת הילד בשמחה (ומרגישה שהיא מסוגלת לזה), זה גופא מה שיכול בס"ד להחזיר אותו למוטב בקרוב ממש.

דעת אב"ד בית הוראה 'חוקי חיים' הגר"ח בלייער שליט"א ר"מ בישיבת מיר, וחבר התאחדות הדיינים בארה"ק, שהילד לא עובר "כעת" לידיים של הקב"ה, אלא הוא כבר היה לעולם ותמיד רק בידיים של הקב"ה. וההורים צריכים רק להתפלל ולהשתדל שילדיהם ילכו בדרך האמת. וצריך לדעת שמה שיש היום ריבוי של ילדים שאינם הולכים בדרך האבות עם תורה ויראת שמים, אין זה תמיד אשמת ההורים, אלא זה בגלל שאנו דור שחולי הנפשות מתרבה מאוד, והילד משום איזה סיבה נפשית לא התחבר ולא רואה את האמת והצורך האמיתי בדרך ה', ולא בגלל ההורים. וכעת רק תפילה יכול להחזיר את הילד למוטב, ובעז"ה

היום יגיע ונפשו תתרפא ויראה את האור במסורת ישראל ודרך האמת.

דעת הגר"ש צוויבל שליט"א רב ומו"צ בית הוראה גני גאולה, ראש כולל להוראה וחבר התאחדות הדיינים בארה"ק, שכבר היה מעשה אצל האדמו"ר מסאטמאר זללה"ה, שפעם אמר מישהו לפניו על מחנך אחד "איך אפשר לסמוך עליו, הרי הוא בעצמו אין לו ילדים יראים". ומיד אמר האדמו"ר זללה"ה: "אי אפשר לדון את האדם לפי ילדיו, לפי שנשמות אלו ירדו מן השמים וסובלים מה שסובלים, ואין זה תלוי בחינוך או בדרגת ההורים". (מובא בספר בדידי הוה עובדא).

שטות זה שטות

אמר החכם: אפילו אם יש חמישים מיליון אנשים שמאמינים ב'שטות', זה עדיין נשאר 'שטות'.

מיוסד עפ"י מסכת דרך ארץ זוטא פרק ג' "הוי אוהב את האמת, ושנא את הכמה", פירוש, שלא יהיה מכריע שום דבר לפי הכמות, ולא יערף עין זה למשקל ההכרעה כלל וכלל, אלא רק יבחן מהו אמת ומהו שקר מהו טוב ומהו רע מהו חיים ומהו מוות לגופם של דבריס. ושמעתי ממו"ר ראש הישיבה בעל קונטרס הביאורים הגרמ"ש שפירא זללה"ה בשם אחד מן הגדולים ז"ל, שאם היו מאמינים במטאטא היה המטאטא פועל ישועות, ואפילו אחרי שפועל ישועות הוא נשאר מטאטא. והוא טורא למתבונן.

תשובה ו

החיים או המוות

מטפל שמקבל הכשרה לטיפול בדיכאון חרדות והתמכרויות, לומד את נקודת המבט של פסיכולוגים בעלי שם, במיוחד אלה המושרשים באקזיסטנציאליזם (Existentialism). ומבקש לקבל הבנה מקיפה יותר של האמונה היהודית בחיים שלאחר המוות, כדי להתמודד עם השאלות והחששות הקיומיות שיש לחלק מהמטופלים לגבי החיים שאחרי המוות.

תשובה: א) נראה לענ"ד בס"ד להקדים שלפי דעת חכמינו זכרונם לברכה כל הבל שיוצא מהפה של האדם הוא בונה עולמות או מחריב עולמות, ובודאי הבל של מצוה בונה עולמות של שכר עד אין שיעור של נצח נצחים בלי גבול כלל וכלל, וכמו שכתב רבינו הגר"א זללה"ה באבן שלמה (פ"י אות ו) שרק לעונש על חטאים יש גבול, אבל שכר על מצוה אין לו גבול וסוף, אלא כל הזמן השכר גדל וגדל עד אין שיעור לנצח, ולפי גודל המצוה וגודל נקיות הדעת והמסירות והטהרה בעת עשייתה, כך מתרבה ומתגדל השכר לעולמי עד.

ולפי חכמינו אפילו הרהור עבירה רח"ל חומרתו גדולה יותר מהצעת זונה בבית קדשי הקדשים, ופוגע בכל העולמות העליונים באופן שאין לתאר, וכמו שכתב בנפש החיים (ש"א פ"ד), ואין שום מעשה ומחשבה שהולך לריק בין לטוב ובין לרע.

ולכן כל אדם שהקב"ה הביא אותו להאי עלמא, הוא בעצם בונה עולמות כל רגע או מחריב עולמות כל רגע ורגע ח"ו. ואין לאדם לחשוב שרק עבירה בידיים מחריב, אלא אפילו אם רק מונע את עצמו מלעשות מצוה חיובית יהיה איזה שיהיה, עובר בכל רגע ורגע, והוא הרבה יותר חמור מלעבור על לא תעשה שזה רק בשעת מעשה (כמו שמבואר בשיטת רבינו הגר"א ז"ל, אבן שלמה פ"ה אות ט).

והדבר הגדול ביותר שהוא חביב להקב"ה זה תורתו, ואמרו (ב"ר א, א) "איסתכל באורייתא וברא עלמא", וכתב הגר"א ז"ל (אבן שלמה פ"ז אות יב) "ששה מדורות בגיהנם, וכל אחד כלול מעשרה, והשישי כלול מכולם ונקרא מוות, ונידון בו מי שהיה אפשר לו ללמוד ולא למד". ומובן מזה ההשקפה וההסתכלות מה הערך של לימוד תורה או ביטול תורה לרגע אחד.

וכתב בספר קב הישר (בריש הספר): נשמתו של האדם החצובה תחת כסא הכבוד, ניתנה אל האדם הקרוץ מחומר כדי לקשטה בקישוטין נאים ומהודרין במעשיו הטובים ובדרכיו הישרים,

ולהחזירה כאשר יבא זמן פקודתה של הנשמה לשוב בין נשמות הצדיקים בעוז ובחדוה. ואם מוליד בחכמתו דברים שאין בהם תועלת כי אם תוהו והבל וריק, והגוף יהיה כלה ואובד, וכל תאוותיו והנאותיו כלא היו, מה יתרון בחכמה זו. ואין צריך לומר כשהאדם מוליד בחכמתו פעולת שוא ושקר ועניינים רעים ומקולקלים שלא כדין ודת תורתינו הקדושה, אז עושה כתמים ופגם בנשמתו, אוי לה לאותה החכמה הגורמת לנשמה דיליה צער וגלגולים קשים ומרים ויסורים בגיהנם, ונדחית מפרגודא קדישא בחרפה ובבושה גדולה. עכ"ד.

נמצא שיש חיים לאחר המוות, אלא שאותם חיים תלויים בדיוק לפי איך שהאדם חי את חייו בעולם הזה לפני המוות. והשבעים או שמונים שנה של עכשיו, הם קובעים איך תהיה נשמתו לנצח נצחים ממש, והוא נורא.

ב) ולעצם השאלה מהו הסדר של האדם אחרי המוות, באמת יש בזה אריכות גדולה בהרבה מקורות והרבה ספרים וקולמוסים, ונקצר וננקוט כמה נקודות מרכזיות לפי דעת אדונינו הגר"א הקדוש ז"ל, מתוך פרק י' בספר 'אבן שלמה' (מתורת הגר"א ז"ל, ובגליונות ביארנו בזה טובא בס"ד ואכ"מ):

האדם הנוסע ממקום למקום יש בזה שלשה מקומות, היינו המקום שהוא נוסע ממנו, והמקום שנוסע לשם שהוא תכליתו,

ומקום הנסיעה דרך שם. וכן הוא באדם, העולם הזה שנוסע ממנו, ומקום תכליתו הוא הגן עדן, ודרך הליכתו, שאי אפשר להגיע לגן עדן אף אחר שיקנה שלימות עד שיתפשט מן הגופניות (אות יג).

אחד עשר מסעות צריך האדם ליסוע עד שיבא למקום מנוחתו, דהיינו, הראשון מביתו לקברו, השני מקבר לגיהנם, שאף אם הוא צדיק גמור צריך לעבור בגיהנם, השלישי מגיהנם לגן עדן, הרביעי עד התשיעי מגן עדן לשבעה רקיעים, העשירי משם לגן עדן העליון. ובכל מקום צריך ליתן דין וחשבון (אות טו).

הרשעים אפילו בשעת מיתתן מקשים ערפם ולוחמים עם מלאך המוות, אבל הצדיקים פושטין צווארן כיונה, ומתכוונים לקיים בזה רצון הבורא יתברך (אות ח).

בעת המיתה הוא יום הדין החזק מאוד, והנשמה בבית הבליעה, ואז מוכרח לראות השכינה בין צדיק ובין רשע, רק ברשע השכינה מסתלקת תיכף ואז מצער אותו מלאך המוות ויוצאה נשמתו בצער, אבל בצדיק אין השכינה מסתלקת ממנו עד שמוליכתו למקומו ונשמתו יוצאת בנשיקה (אות י).

שבעה דינים עוברין על האדם, והם, הראשון תכף קודם מיתתו באים ארבע מלאכים, אחד חושב כל הרגעים שהיה בעולם ונוטל חשבונו מה עשה בהם, והשני חושב העבירות שעשה, והשלישי שלמד איתו תורה בבטן אמו ועכשיו בא לראות אם

הם שלמים איתו; השני הוא אחר המיתה כשמוליכין אותו לקבר מכריזין לפניו 'וי לפלוני דמריד במלכא' ואז נידון; השלישי כשמכניסין אותו לקבר נידון למעלה; הרביעי הוא חיבוט הקבר נידון כל אבר ואבר שנהנה בעולם הזה שלא במצוה; החמישי דינא דתולעתא; השישי כף הקלע עבור דברים בטלים ונעשה רוח; השביעי גיהנם (אות יא).

מתחילה מוסרין את הרשע למלאך דומָה שהוא ממונה על המתים בקבר, ואחר שלשה ימים מוסרו דומָה לגיהנם שהוא בעמקי הארץ לצרפו ולזככו, ושם משעבדין בו החיצונים וכל אחד נוטל חלקו ממנו עד שיעלה גבייתם, וכל צער שהנשמה מצטערת בגיהנם גם הגוף מצטער ובוכה עמה בקבר, **וגם כוכבים ומזלות ומלאכי השרת כולם מצטערים ובוכים עם הנשמה לפי שהיא ניטלה מכולם ובמעשיה פגמה בכולם ועשתה בהם חושך וכולן לוקין עמה**, ושם בגיהנם מתוודה ומצדיק הדין ומתפלל להעלותו משם בזכות הצדקה שעשה קודם מותו, ואחר שיסבול הכל מוליכין אותו לגן עדן ומשם שולחים אותו בגלגול לתקן עיוותותו (אות לב).

יש ארבעה מינים, צדיקים בינונים ורשעים ובהמיים שהם רשעים גמורים, וכשעוברין בנהר דינור כל אחד נידון שם לפי מעשיו, דהיינו צדיקים נידונין שם בצונן, ורשעים באש, ובינונים במים ואש דהיינו חמין, והבהמיים הולכין לאיבוד (אות יז).

ע"י הרחיצה בנהר דינור מסירים מעליו הבגדים צואים שהוא לבוש עוה"ז שבו האברים והגוף, ואח"כ מלבישים אותו במלבושים שתיקן לו מהמצוות, ועולה לקרבן ע"י מיכאל שהוא כהן של מעלה, וזוכה לעמוד שם לפני ה' ולהנות מזיו השכינה (אות יח).

הקב"ה ברא את האדם להיטיבו באחריתו, ואף אם האדם חטא הקב"ה מחזירו לזה העולם פעמיים ושלוש עד שיתקן מה שעיוות, ונותן אותו בגיהנם עד שיזדכך ויעבור ממנו הזוהמא. אך החילוק הוא, כי מי שהיה טוב מתחילתו, גופו זוכה ג"כ לעולם הבא, אבל מי שלא תיקן מתחילה, הגופים הראשונים כלים ונאבדים, ומי שאינו מתקן בפעם הרביעית אז אבדה תקוותו ר"ל (אות לא).

ג) ומה שייסד הגר"א ז"ל (אות לא) שמי שהיה טוב מתחילתו בעולם הזה "גופו זוכה גם כן לעולם הבא", הוא הביאור במה שמצינו צדיקים שגופם נשאר בשלימותו בקבר ולא שולטת בו רימה ותולעה, וכמו שמצינו בעצמות יוסף שאבריו לא קיבלו טומאה (ובפנקס רש"י ב"ק ב' ע"ב ביארנו בזה כלפי גדרי דיני טומאת מת, ראה בנספחים סי' ט"ז), ואפילו בדורות האחרונים, אצל הגר"א מוילנא ז"ל ועוד צדיקים, וגם לפני כמה שנים אצל מו"ר ראש ישיבת באר יעקב הגרמ"ש שפירא זללה"ה (כמובא בדייקנות בספר זכרון 'ארזים עלי מים' שזכינו להו"ל), והוא מה שאמרו (ברכות יח ע"ב) צדיקים במיתתם קרויים חיים. וגם אצל נשים צדקניות הוא כך, וכמו שהעידו על

אשתו של כבוד הגה"צ רבי אליהו לאפיאן בעל הלב אליהו ז"ל, שחיפשו את מקום קבורתה כדי להעלות גופה לארה"ק, ואמר בעלה הצדיק ז"ל שיהיה קל למצוא מקומה היות שברור לו שגופה שלם כמו בעת פטירתה, וכן הוה (כך סיפר לי נכדה גדמ"ש הגר"י וולף שליט"א).

וכתב בעל הבן איש חי ז"ל בספר בן יהוידע (יומא כב ע"ב) שמבואר בחז"ל שלרשע עוונותיו חקוקים על עצמותיו, ולצדיק זכויותיו חקוקים על עצמותיו, ובעקבות העוונות עצמותיו של אדם מרקיבים, ובזכות המצוות עצמותיו של אדם נשארים שלמים וקיימים. ע"כ. וחלילה חלילה יש אנשים שכבר בחיים חיותם עצמותיהם נרקבים, אוי לאותה בושה ואוי לאותה כלימה, והוא תיקון וכפרה שממרק עוונותיו של אדם, שמקבל התחלת סדר ריקוב עצמותיו של הקבר בחיים חיותו, וחי את העונש של לאחר מיתה כבר בחיים.

ואיתא בתנא דבי אליהו רבה (פ"ה, ומובא בסידור היעב"ץ) מהו שכרן של צדיקים לעתיד לבוא, "הקדוש ברוך הוא יושב בבית המדרש שלו וצדיקי עולם יושבין לפניו, לכל אחד ואחד נותנין לו מאור פנים בתורה שיש בו, ומלאכי שרת עומדין סביב סביב לישראל ובוכין בלבבם, אשריהן של ישראל שכל אותו הצער והעינוי והלחץ שהיה להם חלף והלך לו, עכשיו כל אותה טובה גדולה להן". נמצא בברירות שהשכר לעתיד תלוי דייקא לפי "מאור

פנים בתורה" שיש לכל יחיד ויחיד, ונראה שאצל האיש הוא לפי התורה שלמד ולימד, החזיק והקים, ואצל האשה זה לפי תורת בעלה וילדיה, או תלמידותיה שזכו להקים בתים של תורה ויראה בזכותה.

ורבינו יהודה החסיד בספר חסידים (סי' תנה) כתב, שאחר שהאדם עולה למעלה, מקבלים את פניו הצדיקים שהיה עוסק ולומד בספרים שחיברו, ואלו שהיה מקורב אליהם דרך תורתם בחיים חיותו (וראה בנספחים סי' י"ז).

וסיפר האדמו"ר הגה"צ רבי לייבוש מפשעווארסק שליט"א מאנטוורפן (עיר הולדתי) בשם אביו הגה"ק רבי יעקב זצוק"ל (שזכיתי לישב על ברכיו בעת המילה), שהיה איש כפרי פשוט שכל ענין היה שואל לפני כבוד קדושת בעל הנועם אלימלך זצוק"ל, ולא היה עושה שום דבר שהיה חשוב בעיניו בלי להתייעץ עמו קודם, אם לעשות שידוך, אם לקנות בית, אם להחליף סוס למרכבה, ואם להכנס למסחר פלוני ואלמוני. ועבר עליו החיים עם מצוות ועבירות. ולאחר מותו באו מלאכי חבלה לקחתו לגיהנם (על עוונותיו), ואמר שאינו הולך איתם לשום מקום מבלי להתייעץ קודם עם רבו כבוד קדושת האדמו"ר, וכיון שנהג והקפיד כן כל ימיו, לכן אחר דו"ד הוכרחו להסכים לדבריו, והביאוהו לגן עדן לפני כבוד קדושת הנועם אלימלך ז"ל, והוא נכנס לפנים כדי לשאול את שאלתו, והמלאכי חבלה נשארו בחוץ (היות

שאין להם רשות להכנס שם). ובא לפני רבו ושאל אם להסכים ללכת עם המלאכי חבלה לגיהנם, ואמר לו הנועם אלימלך ז"ל 'באת לכאן אלי, אז תשאר כאן איתי'. וסיים האדמו"ר מפשעווארסק שליט"א בשם אביו זצוק"ל ואמר, שהלימוד מזה הוא ש"עם מי שאתה מסתובב בחיים, איתו תהיה למעלה". (והוא עולה על קנה אחד עם דברי הגר"א באבן שלמה המובא לעיל שהצדיק עובר גיהנם כדי להוציא נשמות רשעים משם בזכותו).

ד) ובכל עניינים אלו וכיוצ"ב, נכון לומר את דברי הרמב"ם (מלכים פי"ב ה"ב) לענין ביאת המשיח, "וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו, שדברים סתומין הן אצל הנביאים, גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו, אלא לפי הכרע הפסוקים, ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו. - ועל כל פנים אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת, ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות, ולא יאריך במדרשות האמורים בענינים אלו וכיוצא בהן, ולא ישימם עיקר, שאין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה, וכן לא יחשב הקצין, אמרו חכמים תפח רוחם של מחשבי הקצים, אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר כמו שבארנו". ובשו"ת פסקי הלכות (ח"ג ס' ו) ביארנו בדברי הרמב"ם טובא ואכ"מ (וראה בנספחים סי' י"ח). ובזכות האמונה הפשוטה של תמים תהיה עם ה' אלקיך, יתקיים בנו המקרא 'אשרי תמימי דרך'. [כבוד הנשר הגדול מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א עבר על כל התשובה הנ"ל והסכים וקילס].

ה) דעת גאב"ד סקווייירא ירושלים הגר"א גולדמינצער שליט"א, יו"ר בד"ץ סקווייירא ונשיא התאחדות הדיינים בארה"ק, שכל אחד בכל רגע שחי, אם הוא מאמין בהקב"ה ותורתו, יכול כל רגע ורגע להרוויח זכויות של נצח נצחים, וכפי שאמר הגר"א ז"ל לפני פטירתו ממש, 'בשביל כמה פרוטות יכלתי לקיים מצוות עשה מן התורה כל רגע ולקבל שכר לעולמי עולמים לעולמי עד'. ואין מושג שאדם לא מרגיש סיבה לחיות, ולא מרגיש תכלית לחייו, כי כל רגע ורגע אפשר על ידי התורה והמצוות והחסד להרויח הרבה יותר ממיליוני דולרים וכל הכסף שבעולם, וזה תכלית האמת, שמשה אמת ותורתו אמת. ואם יחליט היחיד לעבוד על שמחת החיים, לעשות בשמחה כל מצוה אפילו שזה נראה דבר הכי קטן, זה יגרום לו בס"ד שירגיש טעם ותפקיד חשוב כל יום ובכל רגע בחיים חיותו.

דעת הגר"ש צוויבל שליט"א רב ומו"צ בית הוראה גני גאולה, ראש כולל להוראה וחבר התאחדות הדיינים בארה"ק, שמי שמרגיש שאין תכלית לחייו ח"ו, ומצוי בדכאון וכיוצ"ב, יש לשאול אותו 'האם אתה חושב שהקב"ה עבר על "בל תשחית" כשברא אותך'... וברור שלכל אדם יש תכלית בקיומו, ורק שצריך לחפש מה התפקיד המסויים שלו בעולם, ואדם יכול לעבור את כל החיים ואפילו אז לא לדעת מה היה תכליתו בחיים, אולם ברור שלכל אחד בעולם הזה יש תפקיד חשוב מאוד, ואפילו אדם שאינו

בדעתו ואינו יכול לעשות שום דבר כלל וכלל, גם לו יש תפקיד שנשלח לעשות בעולם.

ואמר ששמע על אחד מן הגדולים ז"ל, שבסוף חייו לא היה בדעתו רח"ל, ואמר הגה"צ רבי דוד אבוחצירה שליט"א שתכליתו כעת זה להיות 'מגן' על הדור בעצם קיומו בהאי עלמא (ובספר עץ ארז עה"ת ביארנו בזה פשט בהאומר 'מאי אהנו לן רבנן' ואכמ"ל, ראה בנספחים סי' כ). לכן אין מושג חלילה שהקב"ה עובר על "בל תשחית". ואיך יתכן שהקב"ה מביא נשמה מעולמות העליונים עד לכאן, ובורא ומקיים את כל סדר הבריאה של האדם, ואז האדם אומר שאין תכלית לקיומו. בודאי יש תכלית והוא עד אין שיעור.

ילד וילדה

אין משהו יותר גדול אצל הקב"ה מילד או ילדה שמונעים עצמם מלעבור על איסור.

מיוסד על דברי חז"ל (גיטין נח ע"ב) "מעשה בנו ובנתו של ר' ישמעאל בן אליעא שנשבו לשני אדונים. ליימיס מדווגו שניהם במקום אחד, זה אומר: יש לי עבד שאין כיופיו בכל העולם, וזה אומר: יש לי שפחה שאין בכל העולם כולו כיופיה, אמרו: בוא ונשיאם זה לזה ונחלק בוולדות. הכניסום לחדר, זה יצא בקרן זוית זה וזו יצאה בקרן זוית זה, זה אומר: אני כהן בן כהנים גדולים אשא שפחה? וזאת אומרת: אני כהנת בת כהנים גדולים אנשא לעבד? ובכו כל הלילה. כיון שעלה עמוד השחר, הכירו זה את זה, ונפלו זה על זה ונעו בנביה עד שיצאה נשמתן. ועליהן קונן ירמיה: על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים". ע"כ. נמצא שאף שהיו עשרה הרוגי מלכות שנאמר עליהם "גזירה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחריה, ואם לאו אני מהפך את העולם לתוהו ובוהו", אולם רק על אותם תינוק ותינוקת נאמר "על אלה אני בוכיה", "על אלה" יותר מעל כל עשרה הרוגי מלכות.

והוד כבוד האדמו"ר מרחמסטריווקא שליט"א אמר, שזה הביאור בעובדא שבעת שעשו יומא טובא לרבנן וסעודה לכבוד סיום הש"ס כולו בבית אחד מגדולי עולם הקדמוניים, הורו לומר בברהמ"ז "שהשמחה במעונו", ונעשתה שריפה גורלה. והיה גילוי מן השמים ש"השמחה במעונו" אצל הקב"ה, זה רק 'כשבחור ובחורה מתחתנים', וזה בדרגה יותר גדולה מגמרה של תורה של קדושי עליון. ובגליונות אבן שלמה (פ"ו אות ב) ביארנו בזה.

נספחים
לשו"ת פסקי הלכות

השקפה בהלכה

סימן א

ביסוד מצות קריאת שמע דערבית ושעל המיטה[א]

א. כתב הרמב"ם (פ"י מתפילה ה"ו), מי שהיה עומד בתפלה ונזכר שכבר התפלל פוסק ואפילו באמצע ברכה, ואם היתה תפלת ערבית אינו פוסק, שלא התפלל אותה מתחילה אלא על דעת שאינה חובה. ובראב"ד, א"א. אין כאן נחת רוח עכ"ל.

וכתב הכסף משנה בביאור תמיהת הראב"ד, ז"ל, נראה שטעמו שאף על פי שתפלת ערבית היתה רשות, עכשיו כבר קבעוה חובה כדאמרינן בפ"א. ואין זה דבר מוכרח ויש מקום לדברי רבינו מאחר שמתחלתה היתה רשות, עכ"ד.

ובדעת הרמב"ם כתב מרנא הגר"ח הלוי בספרו, ז"ל, ולדעת הרמב"ם צ"ל דהא דחובה ונדבה לא מצטרפי הוא משום דהן חלוקין בעצם החפצא של תפלה, דזו תפלת חובה וזו תפלת נדבה. וערבית דין רשות ונדבה עלה, והא דקבעוה לחובה פירושו שקבעו חובה על עצמן להתפלל תפלת רשות ונדבה, אבל התפלה בעצמותה נדבה ורשות היא, כיון דבעיקר תקנת וחובת תפילה אינה רק רשות ונדבה. וע"כ שפיר פסק הרמב"ם דערבית הואיל והיא בעצמותה רשות ונדבה מצטרפת עם תפלת נדבה דחד מינא נינהו, שארי

א. מתוך שיעורי עץ ארז עמ"ס ברכות

תפלות דהויין חובה בעיקר מילתייהו הויין תרי מיני ולא מצטרפי עם נדבה, ע"כ.

ב. ונראה לבאר יסוד פלוגתייהו דהרמב"ם והראב"ד, דתלויה בשורשה בפלוגתת רש"י והתוס' בריש מכילתין, דהנה בהא דאיפלגו תנאי התם גבי תחילת זמן קריאת שמע, כתב רש"י "ומקמי הכי נמי לאו זמן שכיבה, לפיכך הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו, אם כן למה קורין אותה בבית הכנסת, כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה, והכי תניא בברייתא בברכות ירושלמי, ולפיכך חובה עלינו לקרותה משתחשך, ובקריאת פרשה ראשונה שאדם קורא על מטתו יצא, ע"כ.

ומבואר בלשונו דאתא להעמיד את זמן אמירת ק"ש, וכתב דחובה עלינו לקרותה משתחשך, אלא שהוסיף דבקריאת פרשה ראשונה על מטתו יצא. אך דצ"ב מאי אתא להשמיענו בזה, וכי עצה טובה אתא לאשמעינן, שיאמר פרשה ראשונה על מטתו ובכך יצא חיובו, אתמהה.

ואשר נראה מבואר מלשון רש"י דלעולם עיקר חיוב ק"ש הוא משתחשך, אלא שבדיעבד אם קרא פרשה ראשונה על מטתו כדי לצאת בה, יצא ידי חובתו. וכעי"ז מצינו בדברי רבינו מנוח (פ"א מק"ש ה"ט) שנדחק לבאר את מנהג העולם שקורין ק"ש שלא בזמן הראוי לה, וכתב בדוחק לסמוך בדיעבד על מנהג האבות בזה, ז"ל, ויש לחקור על המנהג הפשוט בכל קהילות ישראל שמתפללין בבהכ"נ

מבעוד יום וקורין ק"ש, ולפי דרך הגמ' נראה שמנהג טעות הוא, ומפני שמנהג האבות תורה הוא יש לחוש אחר המנהגות ולתת להם טעם. ואפשר כי בראשונה ברבות הגלות ושהיו בתי כנסיות חוץ לעיר תיקנו שיתפללו ערבית מבעוד יום וכו'. ומבואר עכ"פ דיש את זמן הק"ש לכתחילה, ונדחק להעמיד את זמנה בדיעבד. וה"נ ס"ל לרש"י דהן אמנם לכתחילה זמנה משתחשך, אך כל היכא דקרא בדיעבד על מטתו כדי לצאת בה, יצא ידי חובתו.

אמנם נראה בתוס' דאיפלגו ביסוד דינם ע"ד רש"י, דהנה בתוס' (בד"ה מאימתי) כתבו בדעת רש"י, ז"ל, על כן פירש רש"י שקריאת שמע שעל המטה עיקר והוא לאחר צאת הכוכבים. והכי איתא בירושלמי אם קרא קודם לכן לא יצא ואם כן למה אנו מתפללין קריאת שמע בבית הכנסת כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. והיינו, דס"ל להתוס' בדעתיה דרש"י דהמכוין לצאת חובת ק"ש בקריאתו על המטה, הוא עיקר דין הק"ש, ולא הוה דיעבד. אלא שהקשו ע"ז, ז"ל, תימא לפירושו, והלא אין העולם רגילין לקרות סמוך לשכיבה אלא פרשה ראשונה (ברכות ס ע"ב) ואם כן שלש פרשיות היה לו לקרות, ע"כ. ומבואר שנתקשו לדעת רש"י מדוע לא קרינן על המטה ג' פרשיות, והא קריאה זו היא עיקר קיום דין הק"ש. אך לדברינו תמיהתם צ"ב, שהרי ביארנו בדעת רש"י דיצא בקריאתו על המטה רק בדיעבד, ופשיטא דעל קריאה בדיעבד לא נתקן ג' פרשיות.

ועוד זאת הק' בתוס' בהמשך דבריהם, ז"ל, ועוד קשה דצריך לברך בקריאת שמע שתים לפניה ושתים לאחריה בערבית. ועוד דאותה

קריאת שמע סמוך למטה אינה אלא בשביל המזיקין כדאמר בסמוך (דף ה ע"א) ואם תלמיד חכם הוא אינו צריך.

ויש להתבונן מה טענה היא ע"ד רש"י, דהן אמנם קריאת שמע על המטה נתקנה בשביל המזיקין, אך עדיין הויא קריאת שמע לכל דבריה, ואמאי ס"ל להתוס' דלדעת רש"י לא סגי בהאי ק"ש לצאת בה ידי חובת עיקר החיוב דקריאת שמע דערבית, והוא פלא.

ג. ואשר נראה בביאור האי מלתא, דס"ל להתוס' דחלוק ביסודו פרשת קריאת שמע דחיובא, מדינא דקריאת שמע שנתקנה מפני המזיקין. ואף דבתרוייהו אומרים לאותה הפרשה, עכ"ז ס"ל דהקריאת שמע המצילתו מן המזיקין הוה פרשה חדתא ולא שייכא כלל בקריאת שמע דחיובא.

דוגמא לדבר, וכבר הארכנו בזה בכמה דוכתי, מצינו במגילה (דף ג ע"א) דמבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מגילה. וכבר דשו בה רבים, דלכאו' אף מגילה חשיבא תלמוד תורה, ואמאי חשיב 'ביטול'. והבאנו בזה דמטו בבית בריסק, דמקרא מגילה לא חשיבא 'חפצא דתלמוד תורה', ודין אחר אית להב. וכמו"כ חידשנו

ב. א.ה. כעי"ז כתב בחכמת שלמה על השו"ע (סי' תרפ"ז) ליישב הגמ' במגילה שם שהכוונה שאינו יכול לכוין לשתי המצוות יחד, שאם מכוין לתלמוד תורה אינו יוצא ידי מקרא מגילה, ואם מכוין לשם מצות קריאת מגילה אינו מקיים מצות תלמוד תורה. וע"ע בספר "מעשה איש" (ח"א

כלפי פרשת יציאת מצרים הנאמרת בליל פסח, דלא הויא חפצא דתלמוד תורה רק דדינא חדתא אית בה, והוא פרשת סיפור יציאת מצרים, וביארנו בזה כמה נפק"מ לענין חשש דשתויי יין בסיפור יציאת מצרים. וכיו"ב דנו רבותינו בענין אמירת קריאת שמע קודם ברכת התורה, דאף דק"ש תורה היא עכ"ז כשרוצה לצאת ידי חובתו, הוה כתפלה ותחנונים ולא הוה כחפצא דת"ת.

וה"נ צ"ל דפרשת קריאת שמע שנתקנה מפני המזיקין הויא חפצא חדתא דקריאת שמע, ולא שייכא לפרשת ק"ש דחיובא כל עיקר.

ד. והנה בחוות דעת (חלק החידושים, בית הספק) מחדש דבספק אם קרא ק"ש או לאו אינו חוזר וקורא למ"ד ק"ש דרבנן, וטעמא דמלתא, דק"ש אדעתא דחוב הוא ואיסורא אית ביה, כמו בספק התפלל אינו חוזר ומתפלל וכתב הרא"ש הטעם אף דמתפלל אדם כל היום כולו בתורת נדבה מ"מ בספק התפלל אינו חוזר ומתפלל דתפלה אדעתא דחוב איסורא אית ביה, וכן הוא בק"ש אף דמותר לקרות ק"ש כל היום בתורת נדבה, מ"מ בספק אסור כמו בספק התפלל.

ומבואר דבריו, דחלוק ביסודו קריאת שמע הנאמרת בתורת נדבה מק"ש הנאמרת בתורת חובה, וכדי שיוכל לשוב ולקרוא ק"ש בספק קרא, צריך הוא להגדיר את קריאתו כקריאת נדבה,

---

עמוד פ"ח) משמיה דמרנא החזו"א, "דכשמכוין לשם מצות מגילה אין לו ענין ת"ת, דשם אחר הוא".

ומקבלת קריאתו לפרשה חדתא דק"ש, ובלא"ה הוה חפצא דקריאה בחיובא. ואכן מטעם זה כתב הגרעק"א (בהגהותיו לאו"ח סוס"י מו) דכשירא שהצבור יעבור זמן קריאת שמע צריך שיכוין בדרך תנאי, דאם יעבור הזמן תהא קריאתו בדרך של קריאת חיובא, ואם לאו תהא קריאתו כקורא בתורה. ולדברינו, גדר האי מלתא, דע"י תנאו מגדיר הוא ונותן להקריאת שמע שקורא שם של קריאת חובה או נדבה.

האמנם יעוי' בדברי רבינו משה בן מכיר בסדר היום שכתב בענין אמירת פרשת ק"ש קודם הנץ החמה, ז"ל, עוד ראוי כדי לעלות לשם יחוד כותיקין שאומרים שאם יתאחר הק"ש אחר הנץ החמה, לפחות יהיה נמצא שכבר יחד ה' בשמע ישראל שהוא עיקר היחוד ועיקר הק"ש ואחריו בשכמל"ו, והרי הוא כאלו קיים מצות ק"ש בעונתה הראויה, ע"כ. ונראה בדבר דאף בלא פרשת תנאי יכול הוא להגדיר את הקריאת שמע שקרא קודם הנץ החמה שתהא כאילו קיים עיקר המצוה בעונתה הראויה.

ה. אשר לפי"ז נהדר לדידן, דגדר הקריאת שמע שנתקנה על המטה, הויא משום שמירה מן המזיקין, ולא שייכא כל עיקר לקריאת שמע דחיובא. ולהכי הביא הבית יוסף (או"ח סימן רלט) משמיה דהגהות מיימוניות בפרק ז' (תפלה אות ג) בשם הירושלמי (ברכות פ"א ה"א) רבי זעירא הוה קרי קריאת שמע והדר קרי כמה פעמים עד שיהא משתקע בשינה, ע"כ. פירוש, דאף דק"ש דחיובא אינו יכול לשוב ולקרותה בכל עת שירצה, עכ"ז בהאי תקנה שנתקנה מפני המזיקין,

קבעו מעיקרא את גדר קריאתה שיהא קורא כמה וכמה פעמים עד שישקע בשינה, והוא הדין המיוחד בתקנה המחודשת של קריאה זו. ולדעתיה דהתוס' נראה דמי שאמר ק"ש על המטה ונזכר שלא אמר ק"ש דחובה, לא יכול לצאת חובתו בהאי ק"ש, כיון דהוה גדר חדש ותקנה חדתא דק"ש 'מפני המזיקין'.

ונראה דבעיקר סברא זו פליגי רש"י ותוס', ולדעת רש"י אין הקריאת שמע שעל המטה פרשה חדתא, דהן אמנם אף איהו מודה דיסוד תקנתה היתה מפני המזיקין, אך ס"ל דקבעו לקרות על המטה את אותו הק"ש דחיובא, וקריאה זו כשנקרית על המטה מועלת להציל מן המזיקין.

ו. ובהכי נראה לבאר באופן נפלא פלוגתת הרמב"ם והראב"ד, דהנה ברמב"ם (פ"י מתפילה ה"ו) פסק, מי שהיה עומד בתפלה ונזכר שכבר התפלל פוסק ואפילו באמצע ברכה, ואם היתה תפלת ערבית אינו פוסק, שלא התפלל אותה מתחילה אלא על דעת שאינה חובה. ובראב"ד, א"א. אין כאן נחת רוח עכ"ל.

וכתב הכסף משנה בביאור תמיהת הראב"ד, ז"ל, נראה שטעמו שאף על פי שתפלת ערבית היתה רשות, עכשיו כבר קבעוה חובה כדאמרינן בפ"א. ואין זה דבר מוכרח ויש מקום לדברי רבינו מאחר שמתחלתה היתה רשות, עכ"ד.

ובדעת הרמב"ם כתב מרנא הגר"ח הלוי בספרו, ז"ל, ולדעת הרמב"ם צ"ל דהא דחובה ונדבה לא מצטרפי הוא משום דהן חלוקין בעצם

החפצא של תפלה, דזו תפלת חובה וזו תפלת נדבה. וערבית דין רשות ונדבה עלה, והא דקבעוה לחובה פירושו שקבעו חובה על עצמן להתפלל תפלת רשות ונדבה, אבל התפלה בעצמותה נדבה ורשות היא, כיון דבעיקר תקנת וחובת תפילה אינה רק רשות ונדבה. וע"כ שפיר פסק הרמב"ם דערבית הואיל והיא בעצמותה רשות ונדבה מצטרפת עם תפלת נדבה דחד מינא נינהו, שארי תפלות דהויין חובה בעיקר מילתייהו הויין תרי מיני ולא מצטרפי עם נדבה, ע"כ.

ונראה לפום דברינו דהרמב"ם והראב"ד נחלקו בפלוגתת רש"י והתוס', דהנה יסוד תפילת ערבית כולהו מודו דהוה תפילת רשות, אלא שקבלוהו עלייהו בחובה. והשתא פליגי הרמב"ם והראב"ד אי לאחר שקבלוהו בחובה הגדירו את זה כתפילת חובה, או שקבלוהו עלייהו להתפלל בנדבה ושם התפילה גם אחר הקבלה היא 'תפילת נדבה'. דהראב"ד ס"ל כדעת רש"י דאע"פ שק"ש נתקנה מפני המזיקין, עכ"ז התקנה היתה לקרוא קריאה דחובה. וה"נ בנידון דידן, כיון שתפילת ערבית קבלוהו בחובה, א"כ שם קריאתה עתה היא 'תפילת חובה', ולא אכפ"ל בטעם התקנה שהוא היה משום נדבה. אכן הרמב"ם ס"ל כדעת התוס' דשם הדבר נקבע לפי טעם התקנה, וכשם שקריאת שמע שעל המטה עיקר שמו הוא 'קריאה מפני המזיקין', דהוא יסוד וטעם התקנה, ה"נ בנידון דידן חשב כתפילת נדבה, אע"פ שקבלו עלייהו כחובה, שהרי קבלו עלייהו את אותה התפילה דנדבה, ושמה עליה דנחשבת כ'תפילת נדבה' וכלשונו

דהגר"ח 'דבעיקר תקנתה וחובת תפילה אינה רק רשות ונדבה', ולהכי ס"ל דאינו מפסיק בתפילתו.

סימן ב

בגדר מצוות קריאת שמע בבוקר ובערב

כתב הרמב"ם בקעפיל להלכות קריאת שמע "**מצות עשה אחת, והיא, לקרות קריאת שמע פעמיים ביום**". ונראה מדיוק לשונו שאין שני מצוות לקרות קריאת שמע אחת בבוקר ואחת בערב, אלא יש רק מצוה אחת, והיא לקרות קריאת שמע פעמיים ביום.

ונפק"מ שאם קרא רק בבוקר או רק בערב, לא קיים את המצוה. וכן גר שנתגייר בבוקר, לא יהיה לו חיוב של קריאת שמע, אחר שלא קרא בלילה, ואמנם יהיה חייב לקרות מדין תפילה וכקורא בתורה, אבל לא יקיים בזה את המצות עשה של קריאת שמע. וראה בשיעורי עץ ארז עמ"ס ברכות שהארכנו בזה טובא.

וכעין זה כתב הרמב"ם לגבי קרבן התמיד (תמידין ומוספין פ"א ה"א) "**מצות עשה להקריב שני כבשים עולות בכל יום והם הנקראים תמידין, אחד בבקר ואחד בין הערבים**", וגם בלשון זה משמע שיש רק מצוה אחת של הקרבת שני תמידין, ואם הקריב רק אחד, לא קיים את המצוה.

ונפק"מ שאם חנכו את ביהמ"ק בצהריים, יכולים לקיים את הקרבת התמיד רק מצד חינוך המזבח ולא מצד מצות התמיד, שהיא אינה מתקיימת אלא רק כשמקריבים את שני התמידים. ונתבאר במקו"א.

וסיפר לי ידי"נ גדמ"ש הגר"י וולף שליט"א שאחד הציע דברים אלו בפני הרב מבריסק מרן הגרי"ז הלוי זללה"ה, ודחה אותם, וסבר שבודאי קריאת שמע ערבית ושחרית הם שתי מצוות עשה נפרדות לגמרי, ולא נראה לו לומר שלדעת הרמב"ם הם מצוה אחת ותלויים זה בזה. [ולפי"ז יש לדון בכוונת הרמב"ם שבמנין המצוות נמנים שניהם למצוה אחת]. ושמעתי בשם תלמידי בית בריסק שדעת שר התורה מרן הגר"מ זמבה הי"ד זללה"ה היה כמוש"כ דהוה מצוה אחת עם שני חלקים.

סימן ג

וידום אהרן[ג]

למחרת העצרת תשפ"ד.

למעלת כבוד ידידי וחביבי הרבנים הגאונים
חברי בית מדרשינו וקהילתינו שליט"א.

צדיק ה', נסתרות דרכי ה', רחום ה', מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה!

מה נאמר ומה נדבר, ובודאי מה נצטדק, נחפשה דרכינו, ושוב נחקורה!

לולי הבקשה להציע כמה מילים של התעוררות וחיזוק, לא היה מקום לומר שום דבר כלל וכלל. וכבר הורו גדולים וטובים שליט"א, שצריך רק למלאות את הבתי כנסיות ובתי מדרשות באנשים נשים וטף, להתפלל מעומקא דליבא. וזכור אזכרנו עוד, כשזכיתי לשבת על שולחנו של מו"ר הגרמ"ד הלוי מבריסק זללה"ה, ואמר כמה פעמים בקול רם, שאם אחד חושב שההצלחות במלחמות שהצליחו הצבא בארץ ישראל הוא בזכות 'כוחי ועוצם ידי', לא ולא,

ג. מכתב לבני הקהילה במעלה אדומים לאחר אסון שמחת תורה תשפ"ד.

אלא בזכות שהיה מנין של אמירת תהילים עשרים וארבע שעות ביום בשטיבלאך במאה שערים, רק בזכות זה הצליחו במלחמה, עבת"ד (כמדומני כמעט מדויק ממש).

נראה לענ"ד בס"ד שיש לחלק הבנת המצב לארבעה חלקים שונים: א) פרשת ההתקפה, ב) פרשת הסכנה, ג) פרשת ההצלה, ד) פרשת ההתעוררות.

א) פרשת ההתקפה: כבר ייסד הפייט "דק על דק עד אין נבדק ולתבונתו אין חקר", פירוש, אין אנו מבינים כלום ולעולם לא נבין ולא נצליח לחקור את דרכי ה'. אולם עכ"ז גילה לנו הרב מבריסק זללה"ה (כך סיפר כבוד בעל המשמר הלוי זללה"ה) שפעם היה בא"י תאונת דרכים גדולה עם אוטובוס בשבת קודש, והיו רח"ל הרבה מתים. וסיפרו להרב מבריסק ז"ל על הנ"ל, והגיב שזה נעשה משום שחיללו שבת באותה נסיעה. ושאלו את הרב ז"ל: איך יתכן לומר שזה משום חילול שבת, והרי גם מי ששומר שבת לפעמים מת בשבת, וגם מי שלא שומר שבת לא רואים שמת בשבת, ולכאו' נראה שהוא ממש תיובתא על דברי הרב ז"ל. ענה הרב מבריסק זללה"ה, "דא וייס איך, דא וייס איך נישט" ("כאן אני יודע וכאן איני יודע"). פירוש, לענין מה שבשעת חילול שבת נהרגו, זה ברור משום החילול שבת, ולענין שלא בשעת חילול שבת או במי שאינו מחלל שבת, אין אנו יודעים בברירות למה מת.

קשה מאוד ואי אפשר לאנשים קטנים בכלל לדון ולחשוב, אולם לצטט את דברי הגרי"ז הלוי מבריסק זללה"ה מותר, ומצוה ללמוד

וללמד. ואם נודע שהיו אלפי יהודים שחיללו שבת ויו"ט בפרהסיה במשך כל הלילה (במה שמכונה 'מסיבה' ולא מתוך קדושה וטהרה), בודאי חלים על זה דברי הרב מבריסק ז"ל, "דא וייס איך". ומה שהגיעו ליישובים יהודים אחרים ובתוכם יראים ושלמים קדושים, והרגו ורצחו, שרפו והתעללו, על זה נאמר דברי הרב ז"ל 'דא וייס איך נישט'.

בנידון דידן אנחנו לא יודעים שום דבר. אולם עוד דבר ברור לנו, שיצא מפומי' של הראש הממשלה המכהן לפני כמה שבועות דברי ניבול פה וגידופים נגד אבינו שבשמים, שכאילו בחו"ל באירופה ובעוד מקומות "לא תמיד הקב"ה שמר על עם ישראל", ושלכן יש להיזהר מלנסוע לחו"ל (ודיבר נגד הנסיעה לאומן בראש השנה, בגלל המצב הביטחוני באוקראינה). ורח"ל כמעט שלא היה אחד מחברי הכנסת שעשה מחאה בשעת מעשה, אלא אח"כ למען נקיות כפיים היו כמה שכתבו או אמרו שיש אלוקים ששומר עלינו ונוסחאות דומות. וכמדומני שרק היה חבר כנסת המינים חסידי שכתב מאמר נגד דבריו של הראש ממשלה, וציין שם שדייקא הציונים שהקימו המדינה הם רצחו יהודים טובים ויקרים כשהגיעו לארץ ישראל, וגנבו ורצחו ילדים מהוריהם מעולי תימן שהגיעו לארץ ישראל, ושדייקא הציונים גרמו להכי הרבה הרוגים למען הקמת והקיום של מדינתם עד היום הזה, והמשיך עוד ועוד.

ולא עבר חודש ימים, ואין אנו יכולים לומר מה הקב"ה בא ללמדינו, ואין לנו רוח הקודש (וכבר אמר לי מו"ר הגרח"ש לייבוביץ זללה"ה ששמע

מפה קודשו של הסטייפלער זללה"ה, שמי שאומר שלרבה' שלו יש רוח הקודש אינו אלא 'שקרן'...), אולם ברור לנו מאוד 'דא וייס איך', אם יושבים רוב חברי הכנסת שמוגדרים שומרי שבת, וראש הממשלה יכול לדבר בפניהם מילים של כפירה של כוחי ועוצם ידי, ישר נגד הקב"ה, והם השותפים הבכירים של הממשלה שותקים בלי שום מחאה. ורוח הקודש אומרת על כבודי לא מחיתם.

ומתוך אותם היושבים שם לפני דברי הכפירה, כאלו שהיו צריכים אחר כך להגיע תוך חילול שבת כדי להחליט בישיבת ממשלה מה לעשות ואיך לתפקד נגד האויבים, ואותו שר בעצמו מעולם לא היה במלחמה, לא ניהל קרב, והוא צריך להיות שותף החותם בשבת קודש איך להגיב לרצח המונים, בענין שבלאו הכי אין לשום ראש ממשלה ויועץ שר ביטחון ניסיון וידע איך ללחום נגד טרור ומצב כזה. והוא לא מייצג את הסנהדרין, ולא מייצג את התורה, ולא מייצג את היהדות, ועל סמך מה ואיך יש במוחו לתת מילה אחת לצדד ימין ושמאל כשיש אלף חשבונות ביטחוניות ופוליטיות שמונחים בתוך עומק החשבונות הרבים.

אבל כדי למחות נגד דברי הראש ממשלה אינו חושב שמותר לבזות את עצמו, רק את השבת מותר לבזות ולהביא את עצתו והסכמתו על חשבון כל שומרי התורה והיראה בארץ ישראל ובעולם, שכאילו כל יהודי ירא וחרד שותף ונוטל חלק בהחלטות של הממשלה ומלחמתה. האם גם על זה היה אומר הרב מבריסק זללה"ה 'דא וייס איך', או שזה לא כל כך ברור כחמה ויגיד גם על זה

'דא וייס איך נישט'. ימים ידברו, ותשבי יגלה, ואז ידעו. ואם ה' לא ישמור עיר שוא שקד שומר, והלואי שיתהפכו ימים אלו מימי אבל לימי ששון ושמחה (ובשו"ת פסקי הלכות חלק ד' תשובה ל"ג ביארנו על איסור הסתכלות באווירונים שלהם בטקס ביום הניצחון).

ב) פרשת הסכנה: עצם הסכנה עכשיו, היא מציאות קיימת לכל ישראל בכל מקום שהם ובפרט בארץ ישראל. ולכן יש חובה לקיים זהירות יתירא ולא להיות עצל בשמירת הגוף והנפש, וכבר קבע לנו אדונינו הרמב"ם שמי מזלזל בהנ"ל הוה כשופך דם נקי רח"ל.

ולכן כל אחד ישתמש בכח הדעת שחננו השי"ת, וישאל דעת החכם המכיר את נפשו (כלשון היעב"ץ בסידור עמודי שמים) אם יש ספק באיזה ענין של יציאה מהבית, לימוד במקומות התורה והחינוך, השתתפות באירועים וכיוצ"ב. ואת הכל יש לעשות עם אחריות, מנוחה, ברוגע, ועם תפילה לקל עליון לשמירת הדרכים.

ג) פרשת ההצלה: יש לקיים דברי חז"ל, ולקחת אומנות אבותינו ז"ל בידינו, ה"ה הוראת זקה"ק זיע"א בשעת הסכנה הנוראה לעם ישראל, להזכיר כל יום בתפילה לפני אשרי, את ה'יהי רצון' שאומרים בשני וחמישי אחרי קריאת התורה (ובספר ודרשת וחקרת ביארנו בזה).

וכשאומרים בתפילת שחרית וערבית 'והוא רחום יכפר עוון', יש לכוון שהוא כנגד י"ג מידות של רחמים. וכמו כן יש לומר בכוונה עצומה כל יום את פרק כ"ה בשירות דוד, שהוא פועל באופן מפליא

להפיל האויבים והשונאים, וכסגולת בעל הסדר היום ר"מ בן יהודה מכיר ז"ל.

וגדולים דבריו של מרן החזו"א זללה"ה שגילה לנו שמי שרוצה שתפילותיו יתקבלו, יאמר כמה פרקי תהלים עם דמעות באשמורת הבוקר, וברור שהוא הזמן הטהור ביותר בעולם, שעדיין יש שינת רשעים ואור חסדי שמים, לכן הוא עדיפא מכולהו (ועי' משנ"ב סי' תקפ"א בהקדמה). וכמדומני כשזכיתי לשבת בשיעור הזוהר הק' בשבת בבוקר בשולחנו הטהור של מורי הנר המערבי ארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א, למדנו שיום שלישי באשמורת הבוקר בזכותא דאברהם אבינו הוא המסוגל ביותר לפעול לישועת ה'.

ונכון לכוון ביתר שאת בעת הנחת תפילין לומר הפסוקים "וארשתיך לי לעולם" וכו', שנאמר בנביא בזמן שכלל ישראל עברו על עבירות החמורות ביותר, ועכ"ז מכריז לנו קוב"ה שהוא אוהב אותנו "וארשתיך לי לעולם, וארשתיך לי בצדק ובמשפט, ובחסד וברחמים"!

ואחרון חביב, חיזוק להתפלל במתינות ובכוונה יותר ממה שרגיל (כל אחד לפי דרגתו) את תפילת "עלינו לשבח", שמבואר בדברי חכמינו ז"ל שהוא מה שמעלה את כל התפילות, והוא היה נוסח תפילת יהושע להפיל את כותלי יריחו באופן שלמעלה מדרך הטבע, ונורא.

ד) **פרשת התעוררות:** כבר אמרו חז"ל, מה יעשה אדם וינצל מחבלי משיח, יעסוק בתורה ובגמילות חסדים. ו'תורה' הוא דייקא בעיון, שרק תורה בעיון מציל ושומר על האדם אפילו בעידנא דלא עסיק

בה (כמוש"כ זקה"ק הכת"ס זיע"א), ולכן מי שכבר לומד בעיון יקבל על עצמו ללמוד יותר בעיון, ולהוסיף בכמות ובאיכות, ומי שחלילה אינו לומד בעיון, יקבל על עצמו להקדיש לפחות שעה ביום ללימוד התורה בעיון. וזה שייך רק אם קיבל מרבותיו מהו עיון, מהו שקיעות, מהו למדנות, מהו גדלות בהבנה, שרק כך אפשר להגיע לשמירה עליונה כהוגן (ובהקדמה לספר פנקס רש"י עמ"ס מכות ביארנו בזה בארוכה).

ו'גמילות חסדים' הוא אינו רק לעמוד לחלק אוכל בבתים של אנשים או בבתי חולים. אלא כל אחד שמחייך לנהג האוטובוס ואומר 'בוקר טוב לכם', וכן לנהג מונית, לחבר בישיבה ובכולל, לבני ביתו וילדיו הקטנים עם הגדולים, ולרבו ותלמידו, הכל בשמחה ועדינות, עליו נאמר שנעשה מתלמידי אברהם אבינו ע"ה. וכך פותחים שערי החסד, ומה הוא גומל חסדים אף אתה גומל חסדים (ועי' כתובות קיא ע"ב גדול המלבין שינים וכו').

ושמעתי מפי זקן המשגיחים מו"ח הגה"צ שליט"א, שכעת זה הכנה למשיח צדקינו, ואי אפשר שהמלאך הגואל יגיע אם אנשים ירצו דייקא לחיות עם עולם הזה מלא רוחות רגועים ושקטים, אלא יש לעורר לדעת לחיות גם במצבים לא כל כך נוחים ונעימים, ולאו דווקא על מי מנוחות, לדעת לוותר על גשמיות וחיצוניות, ולעבוד את ה' באמת גם מתוך הדחק, ורק אז נגיע לטהרה שנהיה ראויים לביאת בן דוד משיח ה' בקרוב, וכשתהיה לנו תשוקה אמיתית לחיים רוחניים בלבד, בודאי נזכה במהרה לראות את השמחה והתשועה הגדולה.

והוא רחום יכפר עוון, בזכות ההתבוננות בדרכי ה', בזכות ההשתדלות והזהירות במצוות וחי בהם, בזכות התפילות והתשבחות באמת, ובזכות עמקות התורה ושקיעותה עם ביטחון באמת ובשמחה, כדברי זקה"ק החת"ס זיע"א שפועל כמו תפילה ממש, נזכה לישועת ה' בתוך עם ישראל, ישועת הכלל והפרט, בבנין ציון ובנחמת ירושלים, אמן ואמן!

והלואי גם אני אזכה לקנות אחד מהמעלות הרוחניים הנ"ל

וע"ז בעה"ח

הק' אברהם יחיאל סג"ל דויטש

מעלה אדומים שע"י עיה"ק ירושלים ת"ו

סימן ד

ברכת המפיל בחו"ל

אחד שנהג לומר ברכת המפיל כמובא בגמ' בשו"ע ובכל הפוסקים, וכשהגיע ללמוד לפני תלמידי בית בריסק הפסיק לומר ברכת המפיל כנהוג שם.

וכעת שחזר לארה"ב נשא אשה והורה לה שגם היא לא תברך 'המפיל', ואשתו טוענת שהיא למדה שאין שום היתר בדבר. האם האשה חייבת לקבל דעת בעלה בזה או לא.

תשובה: נראה לענ"ד בס"ד דקשה מאוד להתיר הנהגה זו של הבעל, הגם שגם אני נחלה במחלה זו כבר עשרות שנים, אולם אין מקור ברור לזה לא בקדמונים ולא בפוסקים וגם לא בבית הרב ז"ל. ואמנם, אם האשה מתפללת מעריב ואומרת ברכת "ברוך ה' לעולם", אז עדיף יותר לקבל הוראת הבעל ולמנוע מחלוקת בבית רח"ל, אבל בליל שבת ויו"ט שאין אומרים ברכה זו (ובמקצת קהילות גם במוצש"ק), חייבת לומר ברכת המפיל כדין, וזה פשרה יפה בין הבעל לאשתו. ואם הבעל לא מקבל הפשרה, יכולה האשה לומר הברכה בלי שם ומלכות ולא תהא קפידא של הבעל, ולדעת הרבה

פוסקים מהני ברכה כזו בדיעבד. ברוך אתה ה' המאיר לעולם כולו בכבודו".

ד. א) כתב השו"ע (או"ח סי' רלט סעיף א) "קורא על מטתו פרשה ראשונה של שמע, ומברך המפיל חבלי שינה על עיני". וכתב מרן החפץ חיים זיע"א בביאור הלכה (ד"ה סמוך) דאמנם דעת החיי אדם שאפילו אם בסוף אינו יכול לישון אין זה ברכה לבטלה "דעל מנהגו של עולם הוא מברך", אבל יש לפקפק בזה, כי משמעות נוסח הברכה שהיא על השינה של עצמו כפי שאומרים "המפיל חבלי שינה על עיני" ולא על מנהגו של עולם, ולכן מסיק הח"ח ז"ל "נ"ל דאם מסתפק שמא לא יוכל אח"כ לישן, בודאי אין כדאי לכתחלה לברך". עכ"ד.

וכתב הקדמון רבי משה בן מכיר ז"ל בספר 'סדר היום' (סדר ק"ש של לילה) "הברכה הזאת אין לברכה עד שיראה הוא בעצמו שהשינה באה עליו ועפעפי עיניו נאחזים לישן, כי איך יברך 'המפיל שינה' והשינה עדיין לא באה אלא שהוא מכין לה מקום שתבא, ודאי ברכה לבטלה הוא. ולפי שראיתי הרבה בני אדם טועים בזה הענין, ובכל עת וזמן שמבקשים לשכוב על מטותיהם מברכין, כתבתי זה, כי ראוי לכל יר"ש להזהר מזה, ושלא יברך כי אם בשעה הראויה לה". הובאו דבריו במגן אברהם (סק"ג, ומשמע בהמשך דבריו שם שחולק עליו בזה) וראה מה שכתבנו בזה בגליונות לסדר היום שי"ל ע"י מכונינו.

וכתב מרן רבינו עט"ר ראב"ד ירושלים בעל התשובות והנהגות שליט"א (תשובות והנהגות ח"ב סי' קלא) שבבית בריסק לא נהגו לברך ברכת המפיל, ושמע שטעמם משום דס"ל כדעת הסדר היום שלא תיקנו הברכה כשהולך לישון אלא כשחבלי שינה כבר בעיניו, וקשה לנו לקבוע הדבר. והקשה על זה, דבפוסקים לא נקטו כדעה זו, ולכן ס"ל להלכה שיש להקפיד על הברכה.

ואמר לי מו"ר ארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א שהקפיד מאוד בברכת המפיל, עד שהגיע ללמוד אצל הגרי"ד הלוי מבריסק ז"ל שתחת כנפיו לא בירך, אולם אח"כ חזר לברך, ולא כמו קודם אלא בזהירות לפי הענין, ולכאורה הוא כדקדוק לשון הסדר היום.

ב) עוד הביא בתשובות והנהגות שם, ששמע טעם אחר למנהג בית בריסק בשם רבי משה סאלאווייצ'יק זללה"ה אחיו של הרב מבריסק הגרי"ז זללה"ה, שהאמירה בתפילת ערבית של ברכת "ברוך ה' לעולם" שיש בה ברכה מיוחדת על מה שמפקיד רוחו בלילה, מועיל בדיעבד לפטור מהמפיל. ויש זכר לדברים כמה פעמים בתוך הנוסח וכן בחתימה.

והנה בסידור רבינו היעב"ץ זיע"א כתב, דברכת "ברוך ה' לעולם" היא תקנה בתראה, ומשום דקיימא לן תפילת ערבית רשות, לכן מפסיקין בקדיש, דמשמע שנגמר כל הסדר, וכבר יצאו ידי חובה בפסוקים הללו שיש בהן י"ח אזכרות נגד י"ח ברכות התפילה שאינה חובה, וכיון שאמרו כל אלו הפסוקים תקנו גם כן ברכה לאחריהם, היא "יראו עינינו". וכל זה תקנו מתחילה כשהיו בתי כנסיות שלהם בשדה, להקל עליהם שלא יתאחרו בלילה מפני המזיקין דשכיחי בדברא. והאידנא שוויוה לתפילת ערבית חובה משום דבתי כנסיות בישוב, ואפילו הכי תקנה זו לא זזה

ממקומה ואומרים זה וזה. עכ"ד היעב"ץ שם.

ובגליונות עץ ארז שם כתבנו, נסתפקתי באותם מקומות שגם כהיום הם בשדה, האם תהא ברכה זו בגדר חובה, או שאזלינן בתר רוב העולם וגם בהם הוה רשות.

ועכ"פ ברור לנו שעצם מטבע וחוב הברכה של "ברוך ה' לעולם" כהיום חלוק לגמרי בעצם תקנתה ותוכן לשונה מכל שאר הברכות שתקנו בסדר התפילה בפרט ויסוד דיני הלכות ברכות בכלל, ולכן כתב היעב"ץ שם דנכון לומר פסוקי ברוך ה' בישיבה, פירוש, שאין דנים אותו כדין של הלכות שאר ברכות שצריכים עמידה, אלא הוה ברכה מיוחדת עם דינים והלכות בפני עצמם. ולכן אפשר לדון ולחדש שאותה ברכה יכולה לפעול גם לקיום הברכה של "ברכת המפיל".

ואין לדון ולחשוש להא דיש הפסק בין ברכת "ברוך ה' לעולם" לשינה ואיך תועיל לברכת המפיל, די"ל דברכה זו תיקנו חז"ל על כל ענייני הלילה והשינה, ולכן מהני גם בתורת "ברכת המפיל" ואין חסרון של הפסק.

ובתשובות והנהגות פקפק בסברא זו, וכתב שזה לא מטבע הברכה שתיקנו חז"ל בברכת 'המפיל', ועוד שטעם זה שייך רק בחו"ל ולא בארץ ישראל שאין אומרים ברכת "ברוך ה' לעולם". ע"כ. ויש להוסיף שלדעת הגר"א זללה"ה לא מברכים כן אפילו בחו"ל, וכן נהגו גאוני בית בריסק אחריו בחו"ל, ובזה נפל הבנין.

ועוד יש להעיר, דבליל שבת וליל יו"ט [ובמקצת קהילות גם במוצ"ש] אין אומרים ברוך ה' לעולם, ואז לכו"ע יהיה חיוב ברכת המפיל עפ"י הנ"ל. אלא דיש לדון ולומר דאחר שתיקנו ברכה זו בימות החול, שוב בטלה תקנת 'ברכת המפיל'.

ועכ"פ מי שסומך על זה, בודאי יש לו לכוון באמירת 'ברוך ה' לעולם' גם על השינה.

ג) כתב היעב"ץ במיטת כסף, "אחרי שקיים מצות עונה וחזר לישון, נראה לי שאינה חובה לחזור ולברך ברכת השינה, הגע בעצמך, המפסיק שנתו כמה פעמים בלילה אחת, האם יצטרך לחזור ולברך כל פעם שרוצה לישון עוד, וכזה לא שמענו, ולא אישתמיט תלמודא ולא אחד מפוסקי הלכות להזכיר חילוק זה. אלא סתמא דמילתא ברכה אחת עולה לו לכל הלילה. עם שיש לומר כשמפסיק בה הפסקה גדולה כמו בעשיית התשמיש, לא הוצרכו להשמעינו שיחזור ויברך כשחוזר לשנתו דממילא משמע, מכל מקום אין בזה הכרע. ונראה דמאן דהדר מברך, נמי לא הפסיד, אע"ג דספק ברכות להקל".

והוסיף היעב"ץ שם וכתב חידוש נורא בהגדרת דיני ברכת המפיל, ומשם יצא יסוד אדיר ואור חדש על ציון האיר שמגלה רזי תורה בהבנת ברכת ה', וז"ל, "אי בעי עביד הכי או הכי ושפיר דמי, ולא משום ספק או מדרך פשרה אני אומר, אלא לפי שהוא דבר התלוי גם בכוונת המברך, שאם מתחילה נתכון לפטור כל השינה של לילה זו אע"פ שיפסיק בה, שוב אינו צריך לברך כל אותה לילה אפילו מפסיק בה כמה פעמים כיון שמתחילה היה בדעתו לפטור הכל בברכה אחת, ודמיא לברכת הנהנין שפוטרת כל מה שאוכל ונהנה אע"פ שמפסיק באכילתו והנאתו כל שלא הסיח דעתו. אכן מי שירצה לחזור ולברך ברכת השינה משהפסיק בה, הרשות בידו, והוא יכוון מתחילה שלא לפטור רק שינה הראשונה, ואז כשחוזר ומברך אינה לבטלה, וכן נכון בעיני".

ודברי היעב"ץ נפלאים ונשגבים ממש, בצד אחד כתב שעצם הברכה תלוי

"בדעת המברך", והוא ממש פלאי, דהיכן מצינו כזה גדר. ועוד הוסיף "אי בעי עביד הכי או הכי ושפיר דמי". ובשיעורים ביארנו מה שכתב היעב"ץ כמה פעמים "רצה לעשות כן או לעשות כן", והרי התורה אינו תלוי ברצון בני אדם, יש דין, יש חיוב, יש פטור, יש רשות, ולא מצינו הלכה שמה שירצה יעשה [ואמנם מצינו בכמה מקומות בפוסקים שתלו הברכה בדעת המברך, עי' ביאור הלכה סי' ח סעיף יד ד"ה וי"א, ושו"ע סי' תרלט סעיף ח ונו"כ].

ועוד כתב היעב"ץ שאין זה מדרך פשרה, אלא כהנ"ל "שהוא דבר התלוי גם בדעת המברך, שאם נתכוון בברכתו לפטור כל השינה של לילה זו, אע"פ שיפסיק בה אינו צרך לברך כל אותה לילה, אפילו מפסיק בה וכו' כל שלא הסיח דעת". וצ"ע דהרי השינה עצמה הוה הפסק גדול, שאין לנו הפסק גדול מזה, ואיך היעב"ץ דן לדמות הפסק השינה להפסק של אכילה, דבאכילה הרי מתכוון ויודע שהוא ממשיך אותה אכילה והוא ער בשעת אכילה, וכל קביעות שם ותורת "הפסק" הוא בביטול הכוונה, והשינה הוי הפסק והיסח הדעת מחמת עצם השינה.

ויותר קשה, דהרי בסדר היום כתב באריכות ובחריפות על החיוב ברכת התורה שחייב אדם אחרי השינה אפילו אם בירך באותו יום, והוסיף וכתב שלא מועיל כל תירוצים למיניהם וחייבים לברך, ומזהיר שמצינו ת"ח שמקילים בזה וזה היה גורם החורבן לבית ה' בהר ציון "שלא בירכו בתורה תחילה", פירוש שתירצו את עצמם שלא מחוייבים וסמכו על הברכה הראשונה אפילו שהיה הפסק שמחייב עוד ברכה. והגם שאיננו נוהגים לכתחילה כהנ"ל, אולם ברור לנו דעת סדר היום שהשינה הוה הפסק.

ובשיעורים ביארנו דעת זקה"ק החת"ס זיע"א שיש לכוון שהברכה של ברכות התורה יעלה עד אחרי השינה, אבל אחרי שקמים מחוייבים כבר

בברכה חדשה של ברכות התורה, היות שהברכה פעלה רק עד אחרי השינה (והורה כן גם ברבים בחג השבועות בבוקר אחרי ששמע ברכות התורה מאחד מתלמידיו שישן בלילה). והן הן דברי היעב"ץ לענין ברכת המפיל שאפשר לקבוע גבול בעצם כח הברכה, שתחול רק עד אחרי השינה הראשונה או השניה וכדומה, והוא גילוי נורא. ובהדיא לא כהבנת הסדר היום שמחמיר במי שרק מעלה צד כזה, וגם בזה יש לצדד בגדר שיטת הסדר היום, ויש להאריך עוד.

ויש בזה נפק"מ לענין קטן שהגדיל, שברכת התורה שבירך בבוקר היה בקטנותו ואינו עולה לו לחיוב החדש שיש לו בלילה כשנעשה חייב במצוות, ומאידך לא פקע הברכת התורה מאיליו שהרי לא הלך לישון. ואם תלוי בכוונת הלב כדברי היעב"ץ לכאורה יהיה צריך לברך שוב. ונראה דבלא"ה כיון דאין ברכת שחרית מועלת דקטן הוא, לכן ממ"נ יצטרך לברך שנית. ועל כן בודאי יש לעורר שלכל הפחות יכוון בתפילת ערבית בזמן כניסתו לגיל מצוות בברכת 'אהבת עולם', וכמו שמובא בפוסקים. וכן הוא בכל גדול שישן שינת הצהריים, שיש לו לכוון בברכת 'אהבת עולם' כדי לצאת ידי דעתת הסדר היום [וכבר ידוע מה שכתב זקה"ק הכתב סופר בגליון רבינו יונה שהיה תחת ידו שעיקר הכוונה בתפילה צריך להיות בברכת 'אהבת עולם' ודו"ק היטב].

עוד נפק"מ אפשר בזה בענין קטן שנתגייר כדין ובירך ברכת התורה, ואח"כ כשגדל נתחרט ומחה והפקיע ממנו קבלת עול מצוות, ושוב חזר בו והחליט לקיים המצוות כדת וכדין. האם יש חלות לברכת התורה שבירך בבוקר, שאם הכל תלוי בכוונת הלב ובידו להגדיר אם יפקע חלות הברכה או לא. מיהו י"ל דכיון דכשמיחה איגלאי מילתא למפרע דנכרי הוה, א"כ

אף אם יכוון בברכתו לפטור גם הזמן שאח"כ לא מהני, דברכת נכרי אינו כלום, ודו"ק.

ד) ועוד כתב בתשובות והנהגות במקום אחר (ח"ד סי' נז) סברא מחודשת למה גאוני בית בריסק לא בירכו, "אולי ברוב התמדתם הרהרו בתורה תמיד, ולא נחו לישון, אלא דממילא נפל עליהם חבלי שינה מאפיסת כוחות מאליו, וסברו דהברכה תיקנו דוקא כשהולך לישון ומצפה לכך ובזה יכול לברך שמיד מתחיל חבלי שינה". והוא חידוש גדול בגדר חיוב ותקנת הברכה. (ופלא של ממש, והוא בגדר מפליא פלאות).

ועוד כתב שם, דכיון שדעת כמה מקובלים שאין לברך 'המפיל' אחרי חצות לילה (עי' ברכי יוסף סי' רלט), לכן גאוני בית בריסק לא בירכו, היות שהלכו לישון אחרי חצות.

ה) כתב מרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל (ימלא פי תהילתך תפילה עמוד רפט) "הגר"ח והגרי"ז מבריסק זצ"ל לא בירכו המפיל מחשש שמא לא ירדמו".

ובעובדות והנהגות לבית בריסק (ח"ג עמוד קסט) מובא בשם מרן הגר"מ הלוי סאלאוויצ'יק זללה"ה, שבחודשי חייו האחרונים של מרן הרב זללה"ה ראו שהיה מברך את ברכת המפיל, והסבירה בתו שהטעם ששינה את הנהגתו בזה, כיון שראה שבעת האחרונה נרדם מיד אחרי שהיה קורא את הקרי"ש שעה"מ, ועל כן החל לברך את ברכת המפיל. ובלילה האחרון לחייו שמעו אותו אומר "המאיר לעולם כולו בכבודו", ומתוך כך הבינו הסובבים שברך את ברכת המפיל". ע"כ.

אמנם, כמדומה ששאלתי קמיה דמו"ר נשיא שבט הלויים הגרמ"ד הלוי מבריסק זללה"ה על ענין ברכת המפיל, ואמר לי "מי אמר שלא אומרים, מי אמר שלא אומרים...", ולא חשבתי שכוונתו באמת שאומרים, אלא

שכוונתו לומר שזה הנהגה מבית ולפנים אצל בית בריסק בלבד. אולם שמעתי מנכדו המופלא הגר"י הלוי בן ראש הישיבה כבוד הגרי"ז הלוי שליט"א וחתנו של כבוד הגרנ"פ מאירזון שליט"א רבה דבית מדרש בריסק בעיה"ק, שהעיד לי בברירות שהסבא קדישא היה מברך ברכת המפיל. ואמר בשם זקינו שזכה לישון בחדר אחד שנים רבות עם מרן הגרי"ז הלוי זללה"ה, והעיד בברירות שהיה נוהג לברך ברכת המפיל כדין, וכן נוהגים זרע קודש הנ"ל להמשיך מעשי אבותיהם בפיהם.

ו) ובנידו"ד שיש ויכוח בין האיש לאשה על הברכה, הרי כבר קבע לנו הספר חסידים שלעולם אין התפילה גובר על פני נדנוד מחלוקת, ומביא שם מעשה באחד שעשה מחלוקת על מקום התפילה לפני ארון הקודש, וכתב שהגם שהוא מקום שמועיל לקבלת תפילתו של האדם ביותר, אבל אם זה עולה לאש המחלוקת הרי זה לא שוה שום דבר. ואותו אחד פרחה נשמתו מחמת שגרם למחלוקת הנ"ל.

ולכן אין לאשה והבעל לעמוד על דעתם בעקשנות, ששניהם יכולים להפסיד מאש המחלוקת, ואפילו בדברים שבקדושה יש להיזהר היטב ולדון ולהבחין דק דק לפני שמעוררים לכאן ולכאן. וכן הסכים גאב"ד חניכי הישיבות הגר"מ גרוס שליט"א. וראיתי ושמעתי איך שזוגות הם והוריהם פרקו בתים והיה בכיה לדורות עולם, והסבל שלהם ושל ילדיהם מי יכול לתקן, והכל בשם ה' ותורתו למען כבודו יתברך שמו ולשם קיום מצוותיו ודרכיו. וחבל על דאו"ל.

וכבוד גאב"ד סקווירא ירושלים שליט"א אמר לי, שבהרבה חסידויות לא אומרים המפיל, ושאל קמיה דהגה"צ ר' שולם ברנדר זצ"ל שהיה ראש ישיבה בבעלזא בחו"ל והיה מקורב ביותר אצל האדמו"ר הגה"ק ר' אהרן

סימן ה

דרכי התשובה לבחור

בחור ישיבה שהיה למדן ושקוע בתורה ולמד יום יום עם אחד מגאוני הדור, ומשום מעשה שהיה נפל מהמסגרת של עולם הישיבות וירד לשאול תחתית ממש. וכעת חזר קצת ללימוד התורה בעומק והנחת תפילין כדת ותפילת שמו"ע מידי יום ביומו. ושאלתו מהי דרך העליה הנכונה עבורו, ובמה צריך להתחיל כדי לעשות נחת רוח ליוצרו,

---

זיע"א, ושאל קמיה למה לא אומרים אצל החסידים המפיל, ואמר שיש בזה כמה סיבות ואין כאן מקומו, אולם גילה טפח ואמר שחוששים שהמטה אינה נקיה וללא ראוי להזכיר בסמוך לה שם וברכה.

ולענין עצם השאלה אמר, שזה סוגיא שהוא לא ירד לעומקה, אבל לא מסתבר לומר שיש זכות לבעל לקבוע לאשתו דבר פרטי שאינו שייך למנהגי הבית, והגם שראה בשם מרן הגרי"ש אלישיב זללה"ה שיש כח לבעל לקבוע לכל הנהגת אשתו גם מה שלא נוגע להנהגת הבית ממש, אבל הוא חידוש ושמועה שלא ברור שיעורה. ועכ"פ אם מדובר על 'שנה ראשונה' שנוהגים לדבר בינם עד שנרדמים, יש יכולת לבעל לתבוע שלא תברך המפיל כיון שהוא רוצה להמשיך לדבר.

ולדבריו כעת אינו מרגיש טעם בתפילה רח"ל.

תשובה: נראה לענ"ד בס"ד שאסור להעמיס עליו טובא יותר על מידותיו המצומצמים, ויש לגשת לזה בזהירות נוראה כדי לא לקלקל עתידו, ושלא יהיה ח"ו בכלל 'בנין ילדים סתירה', וידע המורה הוראה המכריע בזה שעליו ועל צווארו תלוי הקולר של האחריות. אולם מידה טובה מרובה[ה].

ה כבר כתב הגאון היעב"ץ בסידורו שכל אחד צריך לשמוע הדרכה מפי רבו המכיר את נפשו וכוחותיו, ולפעול רק על פיו, דפעמים חל על התלמיד דברי חז"ל ש"המתענה הרי זה חוטא", ופעמים הוא "לומד תורה והקב"ה בוכה".

וכתב רבינו הגר"א זללה"ה בפירוש משלי (יט, ג) "לפעמים אדם מתחיל ללמוד תורה ולעשות מצות, ואח"כ פירש מחמת שקשה לו מאוד לפי שאין מסייעין לו, וזועף על ה' למה לא סייעוהו. ובאמת הוא מחמת אולתו. והוא **כי כל אדם צריך לילך לפי מדרגתו ולא יקפוץ**, ואז ילך לבטח בדרכו אף כי יסייעוהו, אך שזה האדם לא התחיל לילך בדרכו לכך לא סייעוהו. וזהו "איולת אדם", כלומר מחמת אולתו שעשה בלתי ישוב הדעת סילוף דרכו, והוא זועף על ה' למה לא סייעו". עכ"ד.

והנני זוכר מימי חורפי שאחד הגיע לפני המשגיח הגה"צ רבי אביגדור מילר זצ"ל ואמר לו שהוא מעשן בשבת רח"ל, אולם רצונו להתחזק ולהתחיל

לשמור שבת כתיקונה, ושאלתו מה הסדר שנכון לו להתחיל בשמירת השבת. שאל אותו המשגיח ז"ל: כמה אתם מעשנים בשבת רגילה, וענה כעשרים סיגריות, אמר לו המשגיח: אם כן, תעשן רק תשע עשרה בשבת הבעל"ט. והן הן דברי הגר"א (אולם אינו מוכרח שעל זה כה"ג כיון הגר"א, ובודאי לענ"ד עצם הגישה הזו מחודשת). ותלמידו דזקה"ק החת"ס זיע"א הגר"י מודערן זצ"ל בספרו פרי העץ (וישלח ד"ה אכן) כתב "שמעתי מאדמ"ו מהרמ"ס זצ"ל לפרש מה שאמרו חז"ל (ברכות מג ע"ב) 'פסיעה גסה נוטלת מאור עיניו של אדם', כי מאור הסגולה לילך בעבודת ה' רק בהדרגה כי בזה מרגיל עצמו להלחם נגד היצר, משא"כ אם ירצה לעלות פתאום במעלה רמה, וזהו פסיעה גסה נוטלת מאור עיניו הוא אור אלוקי המעוררו אל הטוב, והבן. ובזה פירש ג"כ הפסוק (שמות כ, כג) "לא תעלה במעלות על מזבחי" פירוש עליה פתאומית בקדושה, "אשר לא תגלה ערוותך עליו", כי עי"ז עוד יפול הנופל ירידה פתאומית ע"י התגברות היצר עד עריות רח"ל" ע"ש.

ויש לדון כל מקרה לגופו עם היסוד הנורא הנ"ל. וכן הסכים גאב"ד חניכי הישיבות הגר"מ גרוס שליט"א. וה' יאיר עינינו שלא נכשל ולא נכשיל אחרים ח"ו, אמן.

סימן ו

'ותשחת הארץ' בזמנינו רח"ל

נגיד נכבד מפורסם שמתייעצים עמו בעניינים שונים, כגון אנשים שיש להם צו מאסר או עונשי מס כבדים, אנשים שסובלים מבעיות בנפש, חולים למיניהם, נערים ונערות שנזרקו מבתי הוריהם בגלל מעשה כזה או אחר, ועוד. ובאים לפניו גברים שתאוותם תועבה היא, ואיסורים בסקילה, ולדבריהם יודעים שהם חולים ומרגישים שנוהגים כבהמות, אולם לא יכולים להפרד כלל מתאוותם, ואין להם עצה איך להיות כבני אנוש בריאים בדעת ובנפש. ולדבריו הם אומרים שאין רצונם להמשיך במעשיהם, ואדרבה, הם שואפים להיות כאחד האדם. ושאלתו מה אפשר לתת להם עצה ותושיה.

תשובה: לענ"ד בס"ד נראה, שאחר שעל פי דעת הרופאים כמעט שאין בזה רפואה אם לא על ידי תרופות וטיפולים למיניהם, לכן קשה לקבוע תשובה ברורה לזה, ובדאי אפשר להורות בזה תשובה כללית לכל בני אדם, דבודאי כל אחד הוא עולם בפני עצמו, אולם

צריך לדרוש ולתור אחר הנקודה שכל אחד באופן פרטי אחוז בחטא (ויש בזה באופן כללי שלשה מינים), **ועפ"י היקף השייכות לחולי המנוול הזה יש להשתדל ולבדוק אם אפשר ליתן עצה הוגנת**[1].

ו. א) כתב השו"ע (אה"ע סי' כד סעיף א) "לא נחשדו ישראל על משכב זכר ועל הבהמה, לפיכך אין איסור להתייחד עמהן, ואם נתרחק אפילו מיחוד זכר ובהמה, הרי זה משובח. ובדורות הללו שרבו הפריצים, יש להתרחק מלהתייחד עם הזכר". ובערוך השולחן (שם) כתב, משכב זכור ומשכב בהמה מהעריות הם וחייב כרת ואם בעדים והתראה חייב סקילה כמפורש בתורה, ולכן הבא על הזכר או הביא זכור עליו כיון שהערה אם היו שניהם גדולים נסקלים שנאמר (ויקרא יח, כב) ואת זכר לא תשכב משכבי אשה, ובקדושים כתיב (ויקרא כ, יג) ואיש אשר ישכב את זכר משכבי אשה תועבה עשו שניהם מות יומתו דמיהם בם, הרי דהשוכב והנשכב שניהם בסקילה וכו'. ע"כ.

ובעוה"ר בדור האחרון חזר וניעור עניינם וחטאם של אנשי דור המבול וארץ מצרים, ויש חולים מנוולים השקועים בחטא הזה עד שאבד מהם תאוות נשים לגמרי, ולדבריהם אינם מסוגלים לפרוש מזה כלל, ולא יודעים מה לעשות.

ואיתא באורחות צדיקים (שער כו) בשם הראב"ד, "כל אדם יכול לדעת בעצמו איך יגדור לפי ענייניו, והראש לכל הגדרים, שישמור עיניו ממה שאינו שלו".

ונראה שיש בזה שלשה מינים, הראשון הוא מי שנכשל רח"ל כמה פעמים באיסור הנ"ל, אולם לא דבוק בו כ"כ ועדיין יש לו תאוה רגילה המצויה לבני אנוש, ותקנתו היא לימוד מוסר ואגדה ותורה בטהרתה, שזה יכין לו הדרך לדרכי התשובה, וכמו שכתב רבינו הגר"א זללה"ה בפירוש משלי (כה, כא) "אמרו בגמרא אם פגע בך מנוול זה משכיהו לבהמ"ד אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ וכו', והיינו ששני מיני יצר הרע הן, תאווני וכעסני, והן ימין ושמאל מים ואש, וכנגדן נקרא התורה ג"כ אש ומים, והיינו שבתורה הן ב' דברים הלכות ואגדות, ואגדות נקרא מים שמושך לבו של אדם כמים **ושם כל עניניהם על מוסר שמזה ישבר יצה"ר של התאוות ע"י מוסר**, וההלכות הן הדינין שהן האש וכו'. וזהו אם רעב שונאך שהוא היצה"ר, אם הוא רעב שהוא הכעסני האכילהו לחם שהוא הלכות שהוא נצרך להלכות, **ואם צמא שהוא התאוני השקיהו מים שהוא אגדות"**.

ב) והמין השני הוא מי שנכשל בעוון החמור הזה עד שכבר פקע ממנו תאוות בני אנוש רגילים, ודבוק לגמרי בעבירה. ודרך התיקון שלו היא רק באמצעות שיפרוש מבני אדם וישב בהתבודדות מבני אדם עד שירגיש שתיקן את עצמו בזה.

כתב רבינו הגר"א (אבן שלמה פ"ב אות ד) "מי שאין מעצור לתאוותו וכעסו, טוב לו לשבת בארץ מדבר". ועוד כתב רבינו הגר"א (אבן שלמה פ"ד אות יט) "להכניע היצר הרע החיצוני צריך להתרחק מלהביט בתאוות עולם הזה ומחבורת אנשים המבטלים מתורה ולישב בהתבודדות, והיצר הרע הפנימי צריך להכניעו בזכרון יום המות".

ובגליונות שם (כת"י) הבאנו דברי רבי אברהם בן הרמב"ם שכתב בספרו

'המספיק לעובדי השם' פרק על מעלת ההתבודדות, ובתוך דבריו שם כתב, "ההתבודדות היא אחת הנכבדות שבין המידות התרומיות, והיא דרכם של גדולי הצדיקים ובאמצעותה הגיעו הנביאים לידי התגלות, והיא נחלקת להתבודדות חיצונית ולהתבודדות פנימית, וכוונת ההתבודדות החיצונית היא השגת ההתבודדות הפנימית שהיא המדרגה העליונה וכו', ועל פי זה נטו הנביאים ותלמידיהם הצדיקים אל ההתבודדות החיצונית המביאה אל ההתבודדות הפנימית" וכו', עיין שם שהאריך בזה. ועוד כתב בפירושו לתורה (בראשית כד, סג) "ויצא יצחק לשוח בשדה - יצא מן המקום אל קרוב למקום מלונו, כדי להתהלך ולעבוד את ה' בשדה בחפצו בהתבודדות כדרכו וכדרך נביאי ה'".

ושמעתי ממו"ר ארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א, שהיה מעשה ביהודי זקן ושבע ימים שהציעו לו לקרוא עיתון, ואמר שקיבל על עצמו שלא נוגע בשום עיתון לעולם, וביאר טעמו, שמתחילה היה שומר תו"מ ובעקבות קריאת עיתון של פורקי עול יצא לתרבות רעה, ואחר זמן נכנס לצרה גדולה והבטיח שאם יוושע ממנה ישוב לדרך טובה ולא יגע יותר בעיתונים, וכעת הוא מקיים נדרו. ואמר מו"ר שליט"א שהלימוד הגדול מזה הוא שגם מי שחושב שקשה לו מאוד לעשות תשובה על עוונותיו, מ"מ החובה הגדולה המוטלת עליו היא להרחיק עצמו מן העבירה ולקבל עליו שלא להכנס לתוך תחום הנסיון.

ובודאי חובת האדם לחשב עם נפשו מהם המקומות והעניינים שמביאים אותו לידי נסיון וגורמים לו מכשולות, ולהתרחק מהם, ואף אם קשה הדבר בעיניו, כבר כתב רבינו הגר"א (אבן שלמה פ"א אות ה) "כמו שהרוכב על הסוס יכול להכריחו לילך בדרך הישר על ידי יגיעה, אף אם הוא סוס

רע, כן אף מי שנפשו רעה בטבע מידותיה". ועליו להכריח עצמו לילך בדרך היושר כפי שעשהו האלקים.

ג) אולם המין השלישי הוא קשה מכולם, והוא מי שמרגיש שהוא במצב של חולי, וזה מאוס עליו, והוא עוסק בו נגד עצמו, ורצונו להיפרד את נפשו מחמת שעושה כן, אולם בטבעו למעשה אינו יכול להפוך את הגל על פיו כלל רח"ל.

ואדם כזה רחוק מאוד למצוא לו תקנה, שאם למרות שהוא מרגיש את האיסור והמיאוס והגנות וכו', בכ"ז הוא לא מסוגל לפרוש מזה, הרי שהוא חשוד על הכל, ואסור להתייחד עמו כמוש"כ השו"ע (אבהע"ז סי' כד סעיף א) "בדורות הללו שרבו הפריצים, יש להתרחק מלהתייחד עם הזכר", ואדם כזה הוא בודאי בכלל "פריץ" ממש. [ועי' בעץ ארז עה"ת שכתבנו בענין חו"נ לזכר ובהמה].

[ויש לציין כאן מה שנדפס בספר מפומייהו דרבנן (עמ"ס חולין בסופו) פסקי הלכה ששמע כבוד גאב"ד חניכי הישיבות הגר"מ גרוס שליט"א ממרן הגרי"ש אלישיב זללה"ה, ובנידו"ד מובא שם (אות ז) "בחור שנכשל עם חבירו האם צריך להודיע בשידוך, והשיב שאם יודעים שכבר לא שייך לזה, אם צד הכלה לא הוי יר"ש במיוחד [בערך לשונו] א"צ להודיע ואם יר"ש יש להודיע, כי הוא איסור תורה". ועוד שם (אות ו) "בת שהיתה מסללת עם חברתה, ועתה עשתה תשובה, האם צריך להודיע בשידוכים, והשיב שא"צ להודיע כי לא הוי איסור תורה, אבל רק אם יודעים ברור שכבר מתוקנת בזה"].

סימן ז

אבן שלמה עם גליונות[ז]

פרק א אות ה

המדות הם לפי טבע הגוף והנפש[ח], ומשתנים לפי מעשיהם בגלגול ראשון[ט], והמעשים הם לפי

ז. מתוך חיבור "אבן שלמה עם גליונות עץ ארז" שעתיד לצאת לאור בס"ד. הכתבים להלן הינם בגדר 'טיוטה', ועדיין לא עברו עריכה מלאה וביקורת.

ח. **המדות הם לפי טבע הגוף והנפש.**

על פי המקובל בעולם שהמידות הם שייכים לחלק הנפש, אך כאן אומר הגר"א שהמידות הם לפי טבע הגוף והנפש שגם טבע הגוף משפיע על המידות, שמי שגופו חלש במידה מסוימת מידותיו שמושפעות שיש לו יותר עדינות או פחות כבידות וכדו'.

ט. **ומשתנים לפי מעשיהם בגלגול ראשון.**

שאם עשה בגלגול קודם מעשים טובים הרי שמידותיו בגלגול הזה מושפעות ממעשיו אז, ואם נאמר שאכן המידות הם מהנפש הרי שיובן שהגלגול משפיע, אך כאן אומר שהמידות הם גם מטבע הגוף ולכאו' יפלא איך ישפיע הגלגול הקודם על גופו בגלגול זה. ואפשר שכמו שכל מה שיש לאדם הכל מגיע מאבותיו שאם מתפלל שילדיו יהיו גבוהים או חכמים זה

הרוח'. וכמו שהרוכב על הסוס יכול להכריחו לילך בדרך הישר על ידי יגיעה"א, אף אם הוא סוס

הכח שיש לאבותיו בו ובגופו, וכן מאריכים היעב"ץ ובסדר היום בהנהגת הלילה שיש כוחות באדם שמתבטאים בכוחות ילדיו, כך האדם עצמו יהיה פועל בגלגול הבא גם בגופו אף שלכאורה הגוף הוא חיצוני לגמרי, וא"כ גם חלק הגוף תלוי במעשיו שעשה בגלגול קודם.

י. והמעשים הם לפי הרוח.

לעיל באות א' הבאנו מהגר"א שאמר שהדיבור הוא מהרוח ולפי"ז צ"ל שכשהקב"ה נפח באפיו של אדם רוח חיים נתן לאדם את הכוחות לקבוע מה מעשיו לפי הכח שנתן לו הקב"ה בבריאתו, ובפשיטות עולה בשכל שהמידות הם משתנים ובמעשים יכול אדם לשלוט אך הגר"א מבאר להיפך שהמידות הם החלק שמושרש באדם בעצמו בטבעו שלו אך המעשים זה רק לפי הכוחות שנתן לו הקב"ה ואם אין לו ברוח את הכוחות האלו לא יכול לעשות מעשים אלו.

יא. וכמו שהרוכב על הסוס יכול להכריחו לילך בדרך הישר.

ולכאו' איך אפשר לתבוע מבן אנוש השקוע בתאווה מסוימת שמיום הולדו ישתנה על ידי יגיעה הרבה ולשלוט על הסוס הרע, ואיך בקטנותו יוכל לשלוט עליו, ואם לא יכול בקטנותו לשלוט הרי שמתגבר כח הרע מאד מאד וכשיגדל ודאי שלא יוכל כבר להתגבר על יצרו שהרי מטבעו ורוחו הוא רע. וכאן יש תביעה שאדם צריך לשלוט על גופו ונפשו שהוא הסוס רע ואיך שייך דבר כזה, שכוונת הגר"א לילך בדרך הישר לא שהולך עד הישר אלא שמתיצב על דרך הישר ולאפוקי שלא הולך בדרך הופכית,

רע, כן אף מי שנפשו רעה בטבע במדותיה, העקר תלוי ברוח.

פרק ד אות יב

פעמים יש צדיק שעושה חטא גדול, והוא בשביל

וגם אחר זה הוא עדיין סוס רע ואפשר להכריחו ביגיעה רבה לילך בדרך הישר והיינו שהוא על דרך הישר ולא שכבר הגיע לישר, ותפקיד האדם הוא עכ"פ להתיגע בזה הענין שלא ילך להיפך מישר, ואכן הוא עדיין בעל גאווה ועצלן אבל ע"י יגיעתו לא ילך להיפך ומה שיכול להשיג ביגיעתו היא ישרותו ואף שאצל אחר הוא עקמימות אך אצלו שנפשו רעה בטבע במידותיה זה העבודה הנדרשת ממנו וזה לילך בדרך הישר, וזהו הבא ליטהר שמסייעין אותו שהכוונה שבא ליטהר שרק הולך בדרך ליטהר ולא שכבר טהור כך גם כאן.

ועל הפסוק דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום ביאר הגר"א דדרך היא דרך הכבושה לרבים והוא מי שלומד תורה לשמה וזוכה לנועם, ונתיבותיה הם הדרכים הקטנים שלא לרבים והוא שלומד שלא לשמה וגם הוא זוכה לשלום, דהיינו שיש דרכים לא מומלצות כמו נתיבות שהוא שלא לשמה אך עדיין יש להם הגדרת דרך וכן כאן אף שאינו ישר ממש מ"מ מוגדר כדרך הישר, וכן בתלמיד חכם יש מושג שלפנים משורת הדין הוא שורת הדין וכאן אף שהוא לא שורת הדין אבל כלפיו שעושה כל מה שיכול ומוטל עליו זהו שורת הדין אצלו, וכמו שמובא בחינוך שאהבה מקלקלת את השורה והיינו שהפסק הוא אחר האהבה ולא אחר השורה ואז האהבה היא השורה כיון שעושה כל שביכלתו.

שמשרש בטבעו ממעשה אבותיו, או שכבר נכשל בזה בגלגול הראשון[יב].

יב. פעמים יש צדיק שעושה חטא גדול, והוא בשביל שמשרש בטבעו ממעשה אבותיו, או שכבר נכשל בזה בגלגול הראשון.

כתוב בתיקו"ז (תיקון סט, קיח.) והאי איהו רזא פוקד עון אבות על בנים בגין דמעשה אבותיהם בידיהם דא גרים להבל מיתה, וכתב עלה הגר"א ר"ל שיש צדיק שעושה חטא אחד גדול והוא בשביל שמושרש בטבעו ממעשה אבותיהם, והוא קשה לו מאד ליזהר ממנו.

וביונה (ד,ג) כתב הגר"א על כן יראה לתקן מה שפשע מקודם, והאיך ידע מה שקלקל מקודם יש על זה ב' סימנים, א' במה שנכשל בה בגלגול הזה הרבה פעמים, ב' באיזה עבירה נפשו חשקה לו מאד לפי שהורגלה מקודם ונעשית טבע, ולכן יש בני אדם שחושקין בעבירה אחת יותר וזה בעבירה אחרת, ועל זה אמרו 'ימשמש במעשיו' שימשמש את מעשיו, ע"כ.

ונראה בס"ד דיש בחינה שאדם עובר עבירה ואח"כ כבר עבירה גוררת עבירה וכמ"ש לעיל פ"ד אות ז' שאפילו עבירה שהגיעה באונס נענשים עליה היות שהיא הגורם לאדם לעוד עבירות דעבירה גוררת עבירה, אך כאן מדבר בבחינה אחרת שאינו שייך למעשיו בגלגול זה כלל אלא לגלגול קודם או שהוא מטבע אבותיו, ולכן צריך האדם לעורר עצמו בכל יום שיהיו בעיניו כחדשים ובפרט בעת רצון כשבת ויו"כ או בר"ח שהוא זמן כפרה ובודאי בימי הרחמים שאז יש לאדם להתבונן בדברים אלו, אולי ירחם ה' על עמו ויפשפש במעשיו ויתקן דרגתו ולא ימשך אחר הטבע שמושרש בו והוא עיקר מלחמת האדם ולזה נברא. ואם לא עכשיו אימתי.

והנה בגר"א לעיל (א,ח) כתב יש מי שנפשו טובה בטבע במדותיה ואף

על פי כן הוא רשע, ולזה נותנין לו כל שכרו בעולם הזה שלא יהיה לו חלק לעולם הבא, מפני שהיה נקל לו מאד לעשות טוב ולא רצה, ועליו נאמר אוי לנפשם כי גמלו להם רעה, אבל מי שנפשו רעה ויש לו תמיד מלחמת היצר, אז לפום צערא אגרא. ואף אם לפעמים נכשל בעברה חס ושלום הקדוש ברוך הוא נכנס עמו פנים משורת הדין, ע"כ. ולפי"ז יש לדון דכשהאדם מושרש בו טבע אלו העבירות וכן נפשו חשקה לאלו העבירות שמלחמתו קשה אפשר שהן הן הדברים. ולשון הגר"א בתיקו"ז (קט.) וכן הטובה וברעה בעוה"ז הכל עפ"י הרוב לפי המידות, ע"כ. ולפעמים שומעים על ת"ח מובהקים שנכשלים בעבירות זה בהוראת היתר וההוא במסורת וזה בעניני אכילה, וזה בגאוה, וצריך לדעת שמצד עצמם לא היו נכשלים בזה כלל שלא שייכים לזה ונכשלו מחמת ששייך אליהם בגלגול ראשון ומה שנענשים ע"ז הוא מחמת שלא פשפשו במעשיהם ולתקן הקלקול על פי ב' הסימנים שמביא הגר"א שנכשל הרבה פעמים ושנפשו חשקה לו בזה, וכל הטענה על אדם כזה שעבר עבירה היא למה לא עשה בדיקה. ובדבר זה צריך עיון מה טעם יש לבדוק מה גרם לעבירה, שמקבל שכר על מצוה ועונש על עבירה ותו שכותב זה כאן בצדיק וכי ברשע לא שייך שמושרש אצלו מאבותיו, ואולי הכוונה שאפילו אצל צדיק זה שייך.

ואפשר דמה שכתב בפ"א אות ח' הוא מדבר על רשע וכאן מדבר אפילו על צדיק, והחידוש שאפילו צדיק גדול שעובד על עצמו ומתגרה בו היצר ביותר לפעמים הוא עושה עבירה אבל לא בגלל עבירות אחרות שגררו את זו העבירה ולא בגלל גירוי היצה"ר אלא שלא תלוי בו. ומצינו כמה רבנים מפורסמים שאחר שנכשלו בחטא נמחקו מהציבור לגמרי ולכאו' מה זה

פרק ו אות ג

גם את הבנות צריך להדריך תמיד שלא יצא מפיהם קללה ושבועות וכזב ומחלוקת לשון הרע ורכילות ושמירת כל המצוות ואם לא ישמעו צריך להכות אותם ושלא לרחם עליהם כלל[יג],

---

קשור אליו וזה לא באשמתו דלפי הגר"א זה כמעט מוכרח המציאות שיקרה לו, אלא שאכן כך אבל רב הוא לא יכול להיות, ומה שעושה שזה מחמת גלגול ראשון זה הכל עסק שלו וזה לא קשור אלינו, רק שאם נראה צדיק מפורסם שנכשל ההבנה בזה תהיה על פי דברי הגר"א שזה לא קשור אליו.

והנה מדברים אלו נראה שאין שום טענה על שבבניק וכדו' שחוטא דאולי זה מושרש אצלו מגלגול קודם או מאבותיו, וזה כמעט שאין בחירה, אלא שכב הגר"א שעבודתו היא לתקן מה שפשע מקודם ואם לא תיקן אכן לא יוכל להתגבר, אבל התביעה היא שיתקן מה שפשע מקודם והבחירה שיש לו זה לבדוק את המעשים של אבותיו ומה שמושרש בו מגלגול קודם ומוטל עליו לתקן מעשים שלא קשורים אליו, ומזה שלא תיקן ע"ז מקבל עונש שהיה צריך ליזהר וזה אכן לא סתירה לבחירה, וכל זה חידוש הוא.

יג. הנה חוץ מאגרת הגר"א אין מקור לזה העניין של חינוך הבנות.

והנה מתחיל בדבריו בקללה וכו' שהן חטאי הלשון וגומר בשמירת כל המצוות, וכתוב כאן שעיקר החינוך לבנות הוא בשמירת הפה יותר משאר כל המצוות. והבנת הדברים הוא שתשעה קבין של דיבור נטלו נשים ואין להן עיסוק בתורה ומצוות ולכאו' אין להן המצווה של ודברת בם ולא בדברים בטלים ולכן לזה צריך אזהרה מרובה שלא יכשלו בזה.

וגם צריך להדריכם אשר בשבת קודש ובעתות

אמנם שמעתי ממו"ח הגה"צ זקן המשגיחים שליט"א ששמע מרבי חיים פנחס שיינברג זצ"ל שודברת בם נאמר גם לנשים, והמובן מזה שגם לנשים אסור סתם לפטפט מה שלא לצורך עסקיהם וחידוש גדול הוא ואיני יודע לזה מקור אחר. ויהיה בזה נפק"מ שנשים מחויבות ללמוד דיניהן כחלה נדה והל' שבת ולכן יכולות לברך לעסוק בדברי תורה ויהיו מחויבות לעסוק בזה ולא בדברים בטלים, אמנם במנח"ח נראה להדיא שאין להן דין תורה.

ובדרך ארץ זוטא פ"ג כתוב תחילת דברים פתח לאוולת ופירש בנחלת יהושע כשמתחיל לדבר דבורים מיותרים סופו לדבר דברי שטות אשר גורמים נזק כמ"ש ברב דברים לא יחדל פשע וכן שנינו אבות פ"א כל המרבה דברים מביא חטא ונוסחת הספרים תחילת נדרים וכו' ע"פ הפסוק בקהלת כאשר תדור נדר לא תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים פרש"י כסילים היינו מי שנודר ואינו משלם, ע"כ. והנה אוולת הוא פשע והוא בא מריבוי דברים ואם נשים לא מחוייבות בודברת בם א"כ אין להם האיסור של תחילת דברים פתח לאוולת, וחידוש הוא לומר שכל זה נאמר רק על הזכרים, אלא ע"כ שגם נשים מוזהרות בזה ואף שלא מוזהרות על ודברת בם.

וזהו מה שהזהיר הגר"א לבנות בעיקר על חטאי הלשון שיכול להביא לקללות ושבועות וכזב ומחלוקת לשון הרע ורכילות. וזהו מש"כ באיגרתו שלא יצא מפיהם קללה ושבועה וכזב ומחלוקת רק הכל בשלום באהבה וחיבה ונחת, והנה יש לי כמה ספרי מוסר יקראוהו תמיד וכ"ש בשב קדש קדשים לא יתעסקו אלא בספרי מוסר והנה תדריכי אותם תמיד בספרי מוסר ועל קללה ושבועה וכזב תכי אותם ולא תרחמי עליהם כלל וכו', וכן שאר דברים לשון הרע ורכילות ושלא יאכלו וישתו כי אם בברכה ראשונה ואחרונה וברכת המזון וק"ש והכל בכוונה, ע"כ. והנה בכל אזהרותיו חוץ

הפנאי יהיו עוסקות בספרי מוסר"ד.

מברכה וק"ש הכל הוא בחטאי הלשון, והמובן שיש לנשים דין אחר שכיוון שלא מחוייבות בודברת בם ע"כ באה עליהם אזהרה ושמירה יתירה שלא יהיה תחילת דברים פתח לאוולת, ועדיין צ"ע ההגדרה בזה.

יד ומה שאמר ללמוד עמהן ספרי מוסר כבר אמרנו בזקה"ק שלמד עם בנותיו קב הישר. וראיתי שמובא מעשה בספר זכירה לרבי זכריה סימנר וכתב שם סגולה שלא יעשה עצמו לא חגר ולא סומא ולא אלם ממעשה בספר רכב אליהו (לרבי יוסף כ"ץ נדפס בשנת שצ"ח, דף יד,ב) מה שאירע בימיו באשה אחת יושבת עם חברותיה מספרות בעניין של דין וחשבון בעולם הבא ופתחה אשה אחת בדרך שחוק ואמרה, אני בבואי לפני הדין בבית דין של מעלה וישאלו אותי למה עשית כך עבירות אני אעשה עצמי אילמת, ולא היו ימים מועטים עד שנעשתה אילמת עד יום מותה, ע"כ. והנה אף שלנשים מותר להרבות בדברים אבל גם לנשים יכול להביא לאיוולת ועיצה לנשים שאף שמותר להם לדבר אבל שלא יעשו שחוק, וכן מש"כ הגר"א שכל עניין הקלל וכזב ומחלוקת וכדו' יכול לפגוע בדרגא וצריך ליזהר בזה.

וגם בנשים מצינו שיש טהרה וזקה"ק החת"ס אמר שלפני שהקב"ה עושה משהו בזה העולם הוא מגלה את זה לאימו. והחזו"א אמר שכל מה שיש לו הכל בזכות התפילות של אימו, ורבי אלי' לופיאן כשרצו להעביר את אשתו קבר וחיפשו אותה ואמר שיחפשו גוף שלם כי אשתו שלימה, ולא מצאו ואמר תחפשו היא שלימה, ומאו אותה, כך שמעתי מנכדו, הרי שיש בנשים דרגות, ועד כמה שזה כוחן.

סימן ה

פסקי הוד כבוד רבינו הגרי"ש אלישיב זללה"ה[טו]

כבוד הגאון המפואר לשו"ת מרביץ תוי"ר בא"י ובגולה, מוה"ר אברהם יחיאל הלוי דויטש שליט"א, ראש ישיבת ואב"ד בעיר מעלה אדומים ת"ו וממעמידי התורה שבדורנו.

לבקשת מעכת"ר הנני לכתוב בעניני אהע"ז מקצת מפסקיו של שר התורה, עמוד ההוראה, מרן מו"ר הגרי"ש אלישיב זללה"ה, בדברים ששאלתי והשיב לי.

א. בענין כתיבת גט בעיר מעלה אדומים, ראשית אמר שכיון שהוי עיר שלא נכתב עדיין גיטין נצרך שישבו ב"ד חשוב ויחליטו כי אפשר לכתוב גיטין שם ועל הנוסח, [וסיפר שכשהחליטו לכתוב גט בבאר שבע ישבו שלשה דינים הוא, והגר"י **ערנברג** וכו']. אמרתי לו שאקח שלשה אבות בתי דינים, ואמר שאפשר והעיקר שידעו טוב הלכות גיטין. בתחילה אמרתי לו שנצרך בגדולי הדור וע"כ אני מציע ד"ז, ואמר וכו', [עי' שו"ת חת"ס אהע"ז ח"ב סי' ל"ב ועיי"ש סי' לו, ועי' שו"ת כת"ס אהע"ז סי' מ"ח, ובשו"ת בגדי ישע כתב דבעינן הסכמת שלשה גאונים מפורסמים].

טו. מתוך כתבי הנשר הגדול הגר"מ גרוס שליט"א.

שאלני האם יש נהרות וכו', אמרתי שאין נהרות ואין מעיינות ולא בארות מלבד באר אחד שאין מסתפקין ממנה אנשי העיר.

ושאל א"כ מאי סימנים יש לעיר, אמרתי שנכתוב מעלה אדומים בא"י וסמוך לירושלים, כי הוי בתוך עירוב ירושלים ורק מרחק של מאתים וחמישים מטר מבדיל בין מעלה אדומים לכפר הערבי שמתחבר עם ירושלים העתיקה, ושאל מאיזה מים מסתפקין אמרתי לו מצינורות בחוץ שהוא ע"י המוביל הארצי כמו בהרבה עיירות, ואמר כיון שאין מעיינות בארות וכו' לא הוי לכתחלה לכתוב גט במקום זה, [אמנם עי' שו"ת חת"ס אהע"ז סי' ל"ג בסופו], אמרתי שאם לא נכתוב גט, איכא חורבא דנפיק וכו', ואמר דסגי אם יכתבו הגט בירושלים ויחשב שהב"ד במעלה אדומים כתב, ואמרתי שלא ברירא שיעזור וכו', וסיכם שאם הוי שעת הצורך גדול אפשר לכתוב ולסמוך על הסימנים בלא מעיין וכו', אבל בלא זה לא לכתוב.

ב. בתינוק שהוצרכו להוריד ביצתו לכיס וביצה אחרת הוציאו, וע"י לקיחת חלק מהאשכים אפשר לבדוק אם יש בו האפשרות לילד, ואם אין לו האפשרות, יש חומר שמזריקים בו, וחומר זה מועיל רק כשהוא תינוק, האם שרי לבודקו משום חשש פצוע דכא, או דיש לצרף הדיעות שדבר מועט לא הוי חיסרון, ודעת המהרש"ל ביש"ש שביצה אחת לא הוי פצו"ד, והשיב דיש לבדוק כל טצדקי שיוכלו לידע אם ראוי הוא לפריון, בלא חיתוך באשכים.

ג. חתן שבטעות נתן הטבעת בידי הכלה קודם שאמר הרי את וכו', אמר שהוי כעסוקין באותו ענין כי הרי היא יודעת שמתקדשת, ולכן מדינא א"צ שתחזיר הטבעת ושוב לקדשה.

ד. אדם שמציעים שידוך לבת שקוראים לה שמחה, וגם למיועד להיות חמי' קוראים שמחה, אמר שאין חשש בזה.

ה. חוזר בתשובה שנשתדך עם גיורת, והוא כהן, וכשבא להירשם לנישואין אמרו לו שכהן אסור לישא גיורת, ושאלוהו מה מקורותיו שהוא כהן, ואמר שאבי אביו אמר לאביו שהם כהנים מהא דאבי סבו אמר לו שראה המצבה של אביו ויש שם חרוט צורת ידים נושאים כפים, והשיב דבזה נמי איתא שוי' אנפשי חד"א ואסור לו לישא גיורת, [אך הרב השואל אמר שהוא במקום שגם ישראלים חרטו במצבה צורת ידים, ואפשר דבזה מצטרף לס"ס, דספק שאינו ראוי' לכהונה, וספק אי שוי' אנפשי מהני לדורות שאח"ז, דהרי לא הוחזקו לכהנים, כי לא הוי שומרי תו"מ].

ו. בת שהיתה מסללת עם חברתה, ועתה עשתה תשובה, האם צריך להודיע בשידוכים, והשיב שא"צ להודיע כי לא הוי איסור תורה, אבל רק אם יודעים ברור שכבר מתוקנת בזה.

ז. בחור שנכשל עם חבירו האם צריך להודיע בשידוך, והשיב שאם יודעים שכבר לא שייך לזה אם צד הכלה לא הוי יר"ש במיוחד [בערך לשונו] א"צ להודיע ואם יר"ש יש להודיע, כי הוא איסור תורה.

ח. אשה חרדית נשואה שנאנסה [בחו"ל] וחוששים שאולי היא מעוברת והיא תוך מ' יום האם אפשר להפיל, והשיב דלא קי"ל כדעת היעב"ץ שמתיר ואסור ואמר שהאג"מ גם החמיר בזה, וכן הלכה.

ט. כלה שהורי' גרושים, ואמה התחתנה שוב, והבת כותבת וקוראת לעצמה בשם משפחה של בעלה של אמה, איך לכתוב בכתובה, והשיב לכתוב כפי שם האב האמיתי שלה, אעפ"י שלא משתמשת כלל בזה, ולא היתה אצל אבי' אלא אצל אמה.

י. במי שאמר ברכות מתחת לחופה ללא רשות של המחותנים אלא מעצמו, האם יצאו בזה כיון דהוי כגזילת הברכות, והשיב דיוצאים בזה אם כיונו לצאת החתן וכו'.

יא. בטעות שברו כוס קידושין קודם הקידושין האם יצא בזה, והשיב דיצאו בזה וא"צ לשבור שוב.

יב. האם יש מקום להחמיר שלא ליקח לעדות קידושין מי שמעשן כיון שחובל בעצמו, והשיב דאין להחמיר כיון שהם לא מודעים לכך שגורם לזה, וגם אם מעשנים הרבה.

יג. סיפרתי לו כי הי' בפני ב"ד זוג לענין גירושין, וכשסיכמו עמם על גט נתאחרה השעה והגיע שקיעה"ח וידעו שאם לא יערכו גט א"א לידע אם יגיעו שוב לידי הסכמה והעמידו עדי מסירה כמה דקות אחר השקיעה, ועדי חתימה הי' אחר צאה"כ, והשיב דטוב עשו והוא

לכתחלה כן בגונא הנ"ל, [עי' אהע"ז סי' קכ"ז סעי' ג' ושם ס"ב, ס"ה פת"ש שם, פר"ח אהע"ז סוס"י קכ"ג, שו"ת עין יצחק ח"ב אהע"ז סוסי' ט"ו, בית שמואל קל סק"א שעה"צ סי' רלג ס"ק כ"א ועי'].

יד. נתן טבעת הקידושין קודם שאמר כדת משה וישראל האם צריך לעשות שוב קידושין שתחזיר הטבעת, והשיב שא"צ.

טו. הורים חרדים אשר בתם עברה בצעירותה תקופה של עיבור מאדם זר והפילה אותו, ועתה שואלים ההורים האם צריכים לספר ד"ז כי לא יודעים מהא אחרים, והשיב שצריכים לספר אם הוא ודאות שהמוצע לא הי' מסכים לזה, והאריך קצת בדברי חז"ל במעלת מי שעשאה כלי וכו'.

טז. מי שבא לחתונה לצורך הורי החתן או הכלה, האם כשלא משמח את החתן, עובר במי שנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו, והשיב דברור שעובר ולא איכפת לן לאיזה צורך נמצא שם, אגב אמר שכשניגשים לחתן ואומרים לו מזל טוב חשיבא דשימח אותו.

יז. רב שבאו אליו בארץ נכר להירשם לנישואין כהן עם אשה שחינוכה היה במקום גויים, וגם עתה אין הנהגתה בתו"מ, האם חייב לשואלה אם נבעלה לעכו"ם כיון שרובא דרובא פרוצים שם והוא רוב פסול, והשיב דבודאי יש לשואלה, ושאלתי שאם תשיב שלא נבעלה כלל, אי יש להאמינה כיון שנוגעת בדבר, והשיב שאין להאמינה [ועי' שו"ת נובי"ת כז, שו"ת חת"ס אהע"ז סי' ט', ועי' שו"ת

חת"ס שם סי' י"ח שו"ת מהרש"ם ב' רי"ד, ויש לחלק דהכא עדיפא שאין ריעותא לפינו אצלה ועי').

יח. איש ואשה שהם כבר עתה זקנים ונתברר שעד הקידושין הי' קרוב, והשיב דמדינא יש לסמוך דהוי קידושין ע"י אחרים שראו, מ"מ ראוי לעשות שוב קידושין ולכתוב כתובה חדשה.

יט. במי שהי' נשוי לגוי' רח"ל, וחזר בתשובה ומתחתן עם אשה גרושה האם יש לעשות שבע ברכות שבעה ימים או רק יום אחד, והשיב שרק יום אחד דאף שאינו נישואין כיון שחי עמה.

כ. אשה שאסור לה להתעבר האם מותר לעשות צריבת רירית הרחם או דהוי כסירוס, והשיב כיון שהרירית מועלת לעיבור צריבתה הוי כסירוס וחיישינן להשיטות דסירוס אסור גם באשה.

כא. ילד בן שתים עשרה שנה אשר הרופאים אומרים כי לא יהי' לו כלל שערות בגוף ובפנים, מחמת גֵנים אימת נעשה לגדול, [כי אינו סריס, והוא רגיל בכל הפרטים לדברי הרופאים], והשיב דכפי הרגילות בכל אחד שמביא שערות אם בן י"ד ויותר [וכלשונו כפי שהסטיסטיקה אומרת שיש שערות לכ"א] גם הוא הוי גדול.

כב. העובר במזיד בחטא החמור ורפואתו עלולה לגרום לגירושין. והשיב דהוי מזיד לעבור, לכן אם ח"ו רפואתו יגרום לגירושין חייב לעסוק ברפואה להציל עצמו מן האיסור, והזכרתי את שו"ת הרמ"א סי' י"א, וכפי הבנתי השיב ס"ל דהתם האיסור הוא בנידון עצמו של

שלו' הבית ולכן דימהו למחיקת שם שמים, משא"כ הכא האיסור הוי כדבר בפנ"ע ורק ביטול האיסור יכול לגרום לגירושין בזה בודאי אסור לו לעמוד באיסורו.

כג. גר שבא להינשא תוך שלושים יום לגירותו, ולהכי לא הוחזק בשמו שלושים יום איך לכתוב הכתובה, והשיב כיון דשמו בן אברהם שאי"ז שם רגיל לא בעינן שיוחזק בזה שלושים יום. [ולפי"ז אם לא נקרא בן אברהם אלא שם אחר יהי' צריך להיות מוחזק שלושים יום, והמבואר בשו"ת הרא"ש כלל ט"ו או' ד' בגר שנתגייר שא"א לכתוב שם שלא הוחזק, הוא לאו דוקא שהוחזק מדין בשם הקודם ואח"ז שינו. אלא גם כשנתגייר ושינו שמם הוא כן, ולא מהני בזה ענין כקטן שנולד שלא יצטרך הוחזק בשם ועי'].

כד. במי שיארצהייט שלו יום קודם נישואיו, האם יתענה תענית של יארצהיט [כפי שרגיל כן] או תענית יום החופה, והשיב שיתענה תענית יום החופה ועולה נמי לתענית של יום יארצהייט.

כה. אדם שבא לרישום נישואין, וסיפר לרב שהעומדת להתחתן עמו כחודש קודם שנתגרשה מבעלה הקודם, היו יחדיו, ומכח קירוב גרידא הגיעו לאיסור, האם שרי לו להתחתן עמה, ואמר שלא הי' אלא כניסת עטרה וגם זה רק בגדר ספק, והשיב דכיון שהוי רק ספק לו, איכא חזקת היתר לבעלה באותו זמן, וממילא לא נאסרת נמי לבועל אחר הגירושין, ואפשר לחתנם.

כו. במי שהוצרך לניתוח במעיו והסירו חלק, דבבהמה הוי טרפה האם יכול להיות עדות בקידושין כיון שהרופאים אומרים שיחי' וכן רואים שהם ממשיכים לחיות כרגיל, והשיב דא"א לפוסלו מלהעיד, [אפשר שמשמעות דבריו הי' שלא לכתחילה, והוא משום דעדי קידושין, הוי כעדי נפשות, והוי עדות שאי אתה יכול להזימה].

למותר להבהיר כי אין לפסוק הלכתא למעשה מהנ"ל, כי אפשר שיש מקומות שלא פירטתי הדברים בשלימותם בכתב.

בברכת התורה

ידידו עוז

מרדכי גרוס

סימן ט

גדר איסור תרומת זרע

אחד שלדבריו בעו"ה היה נכשל מידי יום ביומו באיסור החמור של "ידיכם דמים מלאו" רח"ל, וכעת קיבל אישור ל'תרומת זרע' מבית חולים מובהק, והתחיל בחודשים האחרונים פעמיים בשבוע (בראשיתו ובסופו) להוצא"ל בידיים, שנכנס לחדר בבית חולים בכוונה תחילה לעבור על האיסור הנ"ל, ומקבל תשלום של שבע מאות שקלים בלי מיסים היות שנחשב כמו תרומת אברים לצורך רפואי. ולפי התקנון של בית החולים הוא חייב למנוע מעצמו שאר ימי השבוע להרהר באיסור עבירה כדי שלא להוצא"ל, ובודאי לא לעשות מעשה מנאפים ביד, כדי שיהיה כח מסוים בזרע שיהיה ראוי להקלט.

לפי הבנת הבחור, מאז שהתחיל הסדר המנוול הנ"ל רח"ל, הוא מרגיש שאין לו סיבה להכשיל את עצמו ולעבור בהרהורים מידי יום ביומו, ולטענתו ברור לו שעדיף 'לחלל שתי שבתות מלחלל שבע שבתות'. וכל שאלתו רק כלפי עצם תרומת זרע שזה נכנס ל'בנק' של בית החולים ועושים איתו כטוב בעיניהם, אם צריך

לחשוש שעובר על איסור ממזרות וכדומה, או היות שיצא בלי מעשה דעריות דאשת איש ממש, או איסור כרת של ביאה נדה, לכן אין מעשיהם מתייחס אליו כלל.

תשובה: נראה לענ"ד בס"ד דהגם שכבר פסקו הראשונים והפוסקים שיש אופנים שעדיף להוצז"ל מלעבור על איסור מיתה או כרת ממש, אולם אין זה שייך לני"ד, והבחור נחשב כמשחית בידיים דכל יום יהיה בעיניך כחדשים ויכול לחזור בתשובה שלמה תיכף ומיד. ואין היתר בעולם ופתחון פה לעשות שום קום ועשה. ולענין ייחוס לפי דעת זקה"ק הגרע"א זללה"ה יש לחשוש לדין ממזר, ולכן הוא נותן יד במעשיו לריבוי ממזרים בעולם. ואם יעשה תיקוני תשובה לפי כוחות נפשו כמבואר בהערה, יזכה לטהרה יותר מצדיקי עולם, ד'הקב"ה אוהב את הרשעים' כלשון היעב"ץ[טז].

טז. א) כתב השולחן ערוך (אה"ע סי' כג סעיף א-ב) "אסור להוציא שכבת זרע לבטלה ועון זה חמור מכל עבירות שבתורה וכו'. אלו שמנאפים ביד ומוציאים שכבת זרע, לא די להם שאיסור גדול הוא, אלא שהעושה זה בנידוי הוא יושב ועליהם נאמר: ידיכם דמים מלאו, וכאילו הרג הנפש".

וכתב החלקת מחוקק (סק"א) "אסור להוציא ש"ז לבטלה - עיין בספר

חסידים סי' קע"ו שכתב שאם אחד מתירא שלא יכשל באשת איש או באשתו נדה ח"ו, טוב לו להוציא זרע לבטלה משיכשל ח"ו באיסור אשת איש או בנדה, רק יתענה מ' יום בימי הקיץ או ישב בקרח בימי החורף".

וכ"כ הבית שמואל (סק"א) והוסיף, "לפי זה מה שאמרו בזוהר וכאן, דעוון מוציא ש"ז חמיר מכל עבירות, לאו דוקא". [והמהרש"ק בהגהות חכמת שלמה תירץ על הערה זו, "ולפענ"ד א"צ לדחוק בזה, דודאי הוא חמור מכל עונות, רק היכי שיש ב' עבירות לבחור זה או זה, אז מוטב לבטל עון ש"ז כיון דהותר מכללו לפו"ר, משא"כ שאר עברות לא הותרו מכללן. - ויש להסביר הדבר יותר כיון דש"ז הותר להעמיד תולדות, והרי תולדתיהן של צדיקים הוי מע"ט, והרי ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה, וא"כ בבא לידו דבר עבירה כגון א"א או נדה ולא עשה הרי נחשב לו כעושי מצוה, ועשה מצוה הוי תולדות, והרי להעמיד תולדות הותר להוציא ש"ז, לכך מותר לו להוציא ש"ז עבור כך"].

אולם נראה שכל זה אינו נוגע לנידו"ד, ששם הוא עומד לפני עשיית מעשה עבירה רח"ל, ואמרו לו איזה מהגיהנם לבחור, אבל כאן שהוא מסדר לעצמו סדר עבודה מלא טינוף, ודאי אי אפשר לקבוע דבר כזה, ואין אדם יודע מה יולד יום ומתי יתחזק ויטהר לב האבן בקרבו, ולכן לסדר מראש ולעשות פעולת השחתה עם כוונה תחילה, הוא בודאי חמור יותר ממתעסק בעריות וחלבים שהוא חייב מכל מקום ולא שייך לומר שום פתחון פה יהיה מה שתהיה. וכן אמר לי כבוד גאב"ד סקווירא ירושלים שליט"א שאין שום היתר בעולם לנהוג כן. וכן הסכים מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א.

ב) ולענין חשש יוחסין, הנה כבר הבאנו בתשובה בענין "חשש דנתעב"א

במקוה", דאיתא במשנה למלך (אישות פט"ו ה"ד) בשם הב"ח (יו"ד סי' קצה) שכתב בשם רבינו פרץ: "אשה נדה יכולה לשכב על סדיני בעלה **ונזהרת מסדינים ששכב עליהם איש אחר, פן תתעבר מש"ז שלו.** ואמאי אינה חוששת פן תתעבר בנדותה מש"ז של בעלה ויהיה הולד בן הנדה, והשיב, **כיון דאין כאן ביאת איסור הולד כשר לגמרי אפילו תתעבר מש"ז של אחר".** כלומר, דכיון שלא נעשה בדרך ביאה, אין בזה איסור ערוה ממש ואינה נאסרת על בעלה, וכן אם הזרע מאיש אחר אין הולד נעשה ממזר ופסול, אלא שהאשה צריכה לחשוש מאיש אחר כיון שהולד הולך אחריו. וכן נקט לדינא בשו"ת אגרות משה (אבהע"ז ח"א סי' י, וח"ב סי' יא), דאין האשה נאסרת מחמת הזרעה מלאכותית שלא נעשתה בדרך ביאה, וגם הולד כשר לבוא בקהל ואין בו חשש ממזרות.

אולם דברי רבנו פרץ אינם מוסכמים לדינא, שכן כתב בברכי יוסף (אבהע"ז סי' א ס"ק יד): "ועוד מצאתי בקובץ ישן נושן כ"י על קלף מתשובות הראשונים, ובו פסק למהר"ר שלמה מלונדון, וז"ל, **'אין אשה יכולה לרחוץ ביום טבילתה במרחץ שרחץ בו בעלה, שמא תתעבר ויהיה הולד בן הנדה,** אך יכול האיש לרחוץ במרחץ שרחצה בו האשה'", ע"כ. הנה להדיא, דאם נתעברה באמבטי נחשב הדבר כביאה אסורה ממש והולד פסול. וכן פסקו למעשה בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' ה) שאשה שנתעברה מזרע איש אחר שלא בדרך ביאה, הרי הוא ממזר. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' קעה) כתב דאף שבודאי יש איסור חמור לאשה לקבל זרע מאיש אחר, אולם יש לדון טובא אם נאסרת לבעלה עיין שם בדבריו.

ולכן צריך לחשוש שיש לולד הנולד מזרע כזה חלות שם ממזר, וא"כ יש בנידו"ד איסור בידים של ריבוי ממזרים בעולם. וקשה מאוד לקבוע

שהמשחית נחשב רק גרמא ולא מעשה בידים. וכן הסכים מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א.

ג) והגם שאנו בדור חלש מאוד, יש לעורר להשואל שהוא חייב לעשות תיקוני תשובה על העבר, וישתדל לפחות לעשות תענית דיבור למשך מ' יום (עדיף שני וחמישי) עד חצות, או שיפדה את תעניותיו אצל חכם שצם שני וחמישי כל השנה לתת לו מטבע לצדקה בכל תענית לפי יכולתו, לחלק לאוכל לת"ח, כמובא בסגולת הגרע"א זיע"א (לזרע קודש). וכן נכון לומר בימי התענית לפחות פרק קי"ט בתהילים שהוא מעין אמירת כל התהילים כמובא מבעל הסדר היום, והוא פועל לקבלת כל תפילותיו של אדם לחזור לדרך התורה והיראה, ואשרי תמימי דרך. ואחר הכל, צריך לנהוג למעשה רק לפי הבנת וחכמת רבו המכיר בנפשו היטב את דרך תיקוני נפשו. וכבר ייסד לנו הגר"א מווילנא זיע"א (עי' אבן שלמה פ"ד סעיף ב) שעיקר הכפרה לאדם על עוונותיו יותר מכל הסיגופים לעסוק בתורה ובגמילות חסדים.

וראוי לנהוג כפי המלצת המהרש"ג בספרו קיצור שולחן ערוך (סי' קנא סעיף ו-ז) שהיה ספר הפסק לכל בני הונגריה והגלילות, וז"ל, "הרוצה לשמור את עצמו מחטא זה, ישמור את פיו מניבול פה, משקרים, מרכילות, מלשון הרע ומליצנות, וכן ישמור את אזנו משמוע דברים כאלו, גם יהא זהיר לקיים נדריו ולא ירבה בדאגה, וגם יהא זהיר מהרהורים רעים. וקודם שהולך לישון יעסוק בתורה או יאמר ד' מזמורי תהלים הראשונים, ויזהר שלא לישן בחדר יחידי".

ועוד כתב שם סדר תיקונים וז"ל, "תיקונים למי שנכשל בחטא זה כתובים בספר יסוד יוסף אשר ליקט ואסף מספרים קדושים וקדמונים, ואכתוב

פה קצת מהם בקיצור: להדר להיות סנדק שימולו ילדים על ברכיו ובפרט להיות סנדק אצל עניים, להרבות בצדקה לעניים, לשמור שבת כהלכתו ולענגו ולהדליק נרות הרבה, לכבד ולאהוב לומדי תורה, להתפלל בכוונה ובבכי, לבחור במדת הענוה, וכאשר ישמע שמחרפין אותו ישתוק וימחול. כאשר יעשה איזה מצוה יעשה בכח ובזריזות עד שיתחמם בה, ובפרט בעשיית המצות לפסח. לגדל בניו לתלמוד תורה ולהדריכם ביראת שמים. לגדל יתום בתוך ביתו ויתנהג עמו כמו עם בנו. לעסוק במצות הכנסת כלה. לעלות לתורה לכל הפחות פעם אחת בכל חדש ויברך את הברכות בקול. גם יסתכל בתורה ויקרא בלחש עם הקורא. להיות מן העשרה הראשונים בבית הכנסת. לעמוד בחצות לילה לעשות תיקון חצות בבכי. ואם אי אפשר לו לקום בחצות לילה יעשה אחר כך תיקון חצות, לאהוב שלום ולרדוף שלום".

[ועי' בקובץ פסקי הלכות ליום הכיפורים, שהבאנו דברי זקה"ק הכתב סופר זיע"א בשו"ת על הדייקנות לא לומר הד' פרקי תהילים בליל יום הכיפורים כדי לא לעורר ולגרום דבר, ע"ש מה שביארנו בזה].

בגדרי איסור הוצאת ז"ל

ד) ומענין לענין ייש להביא מה שכתבנו במקו"א בגדר איסור הוצאת ז"ל, ונשאלנו בבני זוג שאינם בדעתם כשאר הבריות, ויש חשש שאינם מסוגלים בגידול הילדים, ואם האשה תתעבר יכולים הילדים להפגע בנפשם וברוחם מחמת חוסר הבשלות שיש להם לזוג זה. ובאו בשאלה הדרך להנהיג בהם, אם יש להאשה שעבוד במצוות עונה, או דאפשר שיורו להם לעשות פעולות מניעה למניעה שיש בהם חשש הוצאת ז"ל.

והנה בחומר האיסור דהוצאת ז"ל יש אריכות גדולה בדברי רבותינו,

אלא דבעיון הסוגיות נראה גדר ויסוד חדש בהאי איסורא דהוצאת ז"ל. דהנה איתא במדרש (בראשית רבה כו, ד) שדור המבול היו שופכים את זרעם על העצים ועל האבנים. והיינו דעיקר חטאם וטעם עונשם הוא על מה שהוציאו ז"ל.

אולם הרמב"ם כשהביא ההלכות שנצטוו בהם בני נח, לא הזכיר כלל האיסור דהוצאת ז"ל, וכמבואר (פ"ט מהלכות מלכים ה"א) על ששה דברים נצטווה אדם הראשון על ע"ז ועל ברכת השם ועל שפיכות דמים ועל גילוי עריות ועל הגזל ועל הדינים וכו', ולא הזכיר דבר זה (ועי' במשנה למלך מלכים פ"י שהאריך בזה).

ונראה טעם הדבר שלא נצטוו בזה, דהנה בתוס' בסנהדרין (דף נט, ב ד"ה והא פריה) כתבו דאיסור הוצאת ז"ל תליא במי שמצווה על פו"ר, "דמי שמצווה על פריה ורביה מצווה שלא להשחית זרע, ולכן נשים שאינן מצוות בפו"ר לא חלה עלייהו איסור של השחתת זרע, והוא הדין לענין עכו"ם" [והוא דלא כשיטת התוס' ביבמות י"ב בתחילת דבריהם דכתבו דנשים מצוות על השחתת זרע אע"פ שאינן מצוות על פו"ר, וז"ל: "נשים אסור משום השחתת זרע אע"ג דלא מיפקדה אפריה ורביה"].

ומבואר דמצוות פו"ר ואיסורא דהשחתת זרע תליא הא בהא. וכן מוכח בתוס' ביבמות (דף יב, ד"ה שלש) שכתבו בסו"ד בשם ר"ת: דלפני תשמיש ודאי אסור ליתן שם מוך דאין דרך תשמיש בכך והרי הוא כמטיל זרע על העצים ועל האבנים כשמטיל על המוך, אבל אם נותנת מוך אחר תשמיש אין נראה לאסור **דהאי גברא כי אורחיה משמש** מידי דהוה אקטנה ואילונית דלא איתסרו בתשמיש משום דלאו בנות בנים נינהו, עיי"ש.

ומבואר בדבריהם שהוכיחו מהא דקטנה ואיילונית לא איתסרו בתשמיש

ולא חשיבי כהוצאת ז"ל משום ד'**אורחייהו בכך**', ובפשוטו פלא הוא מה הגדר בהיתר דדרך תשמיש, והיכן מצינו דבאופן דאיכא איסורא דהוצאת ז"ל או 'מעשה איסור' אחר בכל התורה דאיכא התירא דדרך בכך, וצע"ג.

ונראה בביאור עומק הבנת הדברים, דהנה בתוס' בבבא בתרא (דף יג, א ד"ה כופין) מבואר דעיקר המצוות דפו"ר מתקיים דייקא בגמר ביאה (ועי' במנ"ח מצוה א' באריכות דפליג ע"ד התוס' וכידוע).

ונראה בגדר הדבר, דעיקר המצווה של פו"ר לעשות את ה'**אורחא דמילתא**' דהוצאת זרע, ובכך מתקיים גוף המצוה דפו"ר, ולא הוה רק התירא ד'אורחא', רק דכאשר אורחא בהכי שוב הוה מעיקרא דמצווה דפו"ר, והשתא בעכו"ם דאין בו האי מצווה דפו"ר, דשוב אין לו האי איסורא דהשחתת זרע, ומובן היטב יסוד דינם דעכו"ם בזה [ולפי"ז י"ל דאף עבד שנשא שפחה כנענית דכפיית רבו הוה כי אורחיה ולית ביה משום לתא דהשחתת זרע וכנ"ל, והוא עפ"י דברי ה'קובץ שיעורים', דכל שלא נעשה לשם זנות אלא מחיובי העבדות אין לזה 'שם זנות' והוה בכלל האורחיה דהכי ודוק].

ובזה מדוקדק היטב דברי השו"ע (בריש אבן העזר) דמצות פריה ורביה 'שלא לעמוד לבד', דבפשוטו הוא פלא אמאי לא כתב דהמצוה בפו"ר הוא בזה שתלד ילדים, ובע"כ דהוא גופא המצוה שתקיים את ה'אורחיה בהכי' וכך הוא קיום הדאורייתא דפו"ר. וכמו כן נראה לדקדק מהא דהביא הרמב"ם האי דינא דפו"ר בהלכות אישות (פט"ו) בפרשת הלכות עונה ושעבוד אשה לבעלה ולא בפרשה בפנ"ע לענין חיוב מצות פו"ר, והוא פלא, ולדברינו מובן ומתוק, והיינו משום דכך הוא המצוה לישא אשה ולקיים את האורחיה בהכי, ולא בעינן דבפועל תתעבר כדי שיקיים האי מצווה. וכל

היכא דעשה מעשה ד'אורחיה בהכי' שפיר איכא קיום של אותה המצווה דפו"ר.

באופן דלפי"ז מוכח דכל היכא דה'אורחיה בהכי' הוא באופן שלא תתעבר שוב אפשר דאינו בכלל הוצז"ל, ואף דכבר כתב זקיני בשו"ת חתם סופר (חלק ג אבהע"ז א סימן כ) בעיקר שעבוד האשה לבעלה בחיוב עונה, דהאשה משועבדת לבעלה, דמכיון שהוא מחוייב לקיים מצוותו מן התורה של פרו ורבו ולאחר מכן לערב אל תנח ידך הרי שהאשה מנישואיה משועבדת אליו לקיום מצוותיו. ועי' בדברי נשיא מכונינו זצוק"ל בשו"ת 'להורות נתן' (ח"ב סימן צ' סק"ו וסק"ז) שהרחיב היריעה וכתב דכל הטעם שאין ערבות לאשה מכיון שאין זה בידה הרי שלענין מצוות פרו ורבו של בעלה הרי זה כן בידה וממילא יש לה חיוב ערבות, עכ"ד. עכ"ז נראה דכל גדר האי חיובא דעונה הוא לקיים את ה'אורחיה' ובמי שבכלל האורחיה שלו הוא לנהוג בדרך של מניעה, אפשר דלא חשיב כלל הוצז"ל. ולדינא יש לדון בזה וקב"ה חדי בפלפולא דאורייתא.

ועי' בדברי רבינו האגרות משה (אבן העזר חלק ג סימן כב) שלא לפרסם הדבר **כדי שלא ילמדו קולות גם שלא כדין**, והוסיף שם כי נהג שלא לענות במכתב בדברים אלו אלא כשבאו אלי לשאול בע"פ שאז הזהרתי באזהרות רבות, **ובפרט שבכל מקרה צריכים לדונו עם כל פרטיו ודקדוקיו**, וכן אמר לי ראש הישיבה הגראי"ל זללה"ה שהדבר הזה מגדולי החורבנות כיום והרבה מתירים שלא כדין ממש, ומאד גער על אותם הנוהגים כן. וכמו"כ שמעתי מראב"ד ירושלים שליט"א שהפרצה בארה"ב בזה נורא כ"כ שכל אחד מורה היתר בזה, ועוד אומרים ומורים שמצוה לעשות כן, ולמעשה אין זה אלא איסור חמור, ולכן צריך ללמוד ולדון כל פרשה בפנ"ע, ולהורות עם

אחריות מלאה, וכך הורה לי בעל ה'שבט הלוי' זללה"ה כשדנתי בנושא הזה בפניו על השיטות למיניהם, וסבר בתוקף שלא להתיר בשופו"א, באומרו כי בכל דבר צריכים לדון לגופו.

ה) והנה בגמ' בנדה (יג ע"א) אמרינן ב' טעמים באיסור השחתת ז"ל, טעם אחד דהוה כאילו 'שופך דמים' והטעם השני דהוה כאילו 'עובד עבודת כוכבים'. והן אמנם ב' האיסורים הללו שייכי בבן נח, אך עכ"פ לדברי הראשונים דאיסור זה תליא ב'פרו ורבו', א"כ בן נח שאינו מצווה, כמו"כ אינו מצווה באיסור הוצאת ז"ל. וכן לדעת הערוך לנר בנדה דף י"ג דאיסור השחתת זרע הוא מדין 'בל תשחית' דבוודאי בגוי ל"ש כן.

אמנם יעוי' בסמ"ק מצוה רצ"ב דאיסור דהוצאת זרע הוא מלאו דלא תנאף, ואיסור זה לכאו' שייך אף בגוי דעיקרא דהאי איסורא קאי אאשת איש וכמבואר בחינוך (מצוה לה) דאיסור אשת איש הוא מן המצוות שהן על כל בני העולם בכלל, בין ישראל בין גוי, ולפי"ז ניחא. וכן האריך באגרות משה ועוד מרבותינו כדברינו.

ובדרך אחרת נראה לבאר בטעם דדור המבול נענש על השחתת זרע, דהנה יעוי' בדברי הגר"א בתיקונים דכתב דבזמן משיח בן יוסף עיקר עבודת האדם לפרוש מאכילה ושתיה, וכמו שביאר מו"ר הגרמ"ד הלוי מבריסק זללה"ה עפ"י המבואר ברמב"ם (פ"ז מהל' תשובה ה"ג) דרדיפת המאכלות צריך לחזור בתשובה ואלו העונות **קשים** מאותן שיש בהן מעשה, ע"כ. והן הן לכאו' דברי הגר"א, והי' חידוש נפלא בעיניו. וטעמא דמילתא, דהן אמנם גזל ועריות חמורין הן, אך הבסיס והיסוד הוא תאוות המאכלות, ומי שנשמר מזה, יכול ליזהר מלהכשל בשאר העבירות החמורות.

והשתא לפי"ז נראה, דלעולם בני נח קיבלו את עונשם על גזל ושפיכות

דמים וכמבואר ברש"י, אך שורש החטא הוא 'ותשחת הארץ', דבלא אותו החטא של הוצאת ז"ל, לא היו באים לידי שאר תאוות האיסורין, ודוק (וכעי"ז נראה בדברי התפארת ישראל בבבא מציעא (פ"ד) על המשנה דמי שפרע מאנשי דור המבול, דוק היטב שם).

ולפי"ז נראה דאיסור השחתת זרע חלוק ביסודו בין עכו"ם לישראל, דבישראל הוה חפצא דאיסורא, ומשא"כ בבן נח דכל האיסור הוא רק משום דהוה הכ"ת לבוא לשאר איסורין. ולפי"ז מאי דדנו הפוסקים אם יש דין יהרג ואל יעבור בהשחתת זרע, הוא דווקא בישראל דהוה חפצא דאיסורא, ופשוט. ויש עוד נפק"מ בזה ואכמ"ל.

ו) ועפ"י הביאור הנ"ל דיסוד איסור הוצז"ל בישראל תליא במצוות פו"ר, ובמקום שיש קיום של פו"ר אין איסור הוצז"ל, והיות שקיום פו"ר נעשה ע"י 'אורחא דמילתא' ובזה גם מקיימים מצוות עונה, וכן הוא הבנת האישות בזקנה ומעוברת וכדברי התוס' דמשמשת במוך, שה'אורחא דמילתא' זהו החפצא של קיום המצוה, שעושה מה שמוטל עליו לעשות ולא יותר, כדרך אנשים ונשים, דהרי הוא עצם השעבוד של איש ואשה.

לכן נראה לכאורה בהנידון של בני הזוג שאינם שלמים בדעתם, דברור שהשעבוד שהיה בין החתן והכלה אינו כמו השעבודים כנהוג דהרי אינם תלויים בדעת עצמם אלא בדעת הרופאים והעוזרים והמורים שלהם, ועד כמה שהם מקיימים את ה'אורחיה דמילתא' הנקבע מראשית הנישואין, לא רק שאינו הוצז"ל אלא דגם אינו סתירה למצוות פו"ר, ואדרבה זה גופא חלק מקיומו של המצוה לנהוג כ'אורחא דמילתא', וכמש"כ בדעת הר"מ ושו"ע שמביאים את פו"ר מדין 'שלא לעמוד לבד', והדברים מדוייקים היטב.

סימן י

תרומת אבר ע"י בחור ישיבה

בחור צעיר שאמו מעודדת אותו לתרום כליה דרך ארגון המתאם בין החולה הנצרך לתורם שיש לו נתונים מתאימים. האם נכון לו לעשות כן.

תשובה: לענ"ד בס"ד נראה דאף שבודאי אלה שעושים כן שכרם גדול בזה ובבא, אמנם בחור ישיבה או אברך בן עליה שכעת מייסד כל יסודות חייו הרוחניים, שב ואל תעשה עדיף".

ז) ונשוב לנידו"ד, פשוט וברור שהשואל צריך להשתדל מיד לשמור את עצמו ולפרוש מכל עוונותיו הנ"ל, והמלאכים והשרפים ילוו אותו להגיע לדרגת 'הבא לטהר מסעיין אותו מן השמים' (עי' מהרש"א מכות י ע"ב על הא דבדרך שאדם רוצה לילך "מוליכין אותו"), ויזכה להתחיל חיים חדשים, חיים של שחרור באמת, לדעת את ה' ואת תורתו בשמחה, ובטוח אני בזאת שיראה יד ה' בחוש, והוא רחום יכפר עוון ולא ישחית, הקב"ה יטהר את מחשבתינו ואת מחנינו ויבא משיח צדקינו ויזרוק עלינו מים טהורים בקרוב בב"א.

יז. בחסדי שמים אני הק' גדלתי בין הגדולים, וכל רבותי מסרו נפשם על עבודת ה' והקמת עולם התורה, ולא שמעתי מעולם אפילו מאחד מהם

שהם מעודדים לעשות כן, ובודאי לא עשו בעצמם, אלא רק אם היה נידון מיוחד במשפחה או בקשה מיוחדת מידיד נאמן, אז אולי היה נחשב כחיוב על הגברא ממש.

ובודאי בחור ישיבה, שהוא עוסק בבניית חייו הרוחניים, אין לו לעסוק בשום דבר מחוץ ללימוד. ופעם אחת הגיעו לישיבת פוניבז' לבקש שיתרמו דם, ומרן הגרא"מ שך זללה"ה ראה שבחורים ניגשים לזה, ואמר להם "בחורים הם לא פרות", ונסתיים סיפור ההתרמה בהר הישיבה.

לפני כשנתיים בחור מאחד הישיבות החשובות בעיה"ת לייקוואד קיבל טלפון שה-DNA שלו תואם עם מישהו שנצרך כעת להשתלת כליה. ואפילו שהיה צריך לנסוע ללמוד בבריסק בא"י, מוכנים לשלם לו הלוך וחזור כמה פעמים כל מה שצריך כדי שייתן הכליה. אולם לא מוכנים להגיד אם זה יהודי אחר שנצרך, אבל אמרו לו שככל הנראה אם ה-DNA דומה א"כ ככל הנראה יהודי. והלך לשאול לרבו הגאון האדיר פאר תלמידי מו"ר ארי שבבבל ה"ה ראש ישיבת קרן התורה הגר"א יגיד שליט"א האם עליו לעשות תרומת אבר, שיש כעת נידון של סכנת חיים לפנינו ממש, וטוענים שמאוד מסתבר שזה יהודי. וענה לו רבו הנ"ל שליט"א לשאול קמיה אחד מגדולי הדור. הבחור שאל קמיה הגאון הגדול רבי דוד פיינשטיין זללה"ה בנו הגדול של מרן בעל האגרות משה זללה"ה, ואחרי הצגת השאלה אמר לו בשתי מילים: "איני יודע" ותו לא. הלך ושאל קמי' דהגאון הגדול רבי שמואל קמינצקי שליט"א, וענה לו מיד שלא יעשה את זה. הבחור שאל שוב: הרי אומרים שכמעט בודאי שזה הצלת חיים לישראל, ענה לו בברירות: "זה לא מוכח בכלל...". וכל הנ"ל מדובר בשאלות חדשות ע"י הארגונים המתחדשים חדשים לבקרים בנידון שכבר היה הסכנת חיים

בפנינו ממש, ועכ"ז יש הרבה לצדד ולדון לפני שמכניסים בחור צעיר במצב הנ"ל. וע"ע מש"כ בספר ודרשת וחקרת (אות י"ט, עמוד 27) מעשה ממרן בעל האגרות משה זללה"ה בענין הזהירות הנצרכת בהוראה בנידון הנ"ל אפילו כשמדובר בקרובים וידידים שנמצאים בסכנת חיים ממש, והתפילה ורחמי שמים הנדרשת באותה שעה, עי' שם ואכ"מ.

והיה מעשה פעם אחת, שאחד ממשפחתי התמוטט בביתו בליל שבת, ואני הייתי בבית מדרש קרוב ליד הבית, וב"ב שיחי' נבהלו לבית המדרש לבקש ממני לקרוא למישהו לעשות החייאה, וצעקתי בבית מדרש (מלא אנשים יר"ש) "מי יודע החייאה" ואף אחד לא קם, ועד שבאו אנשי הצלה, אותו קרוב ז"ל נפטר ומת. ולאחר מעשה זה אמר לי ת"ח מובהק שליט"א ללכת ללמוד טיפולי הצלה כדי להציל במקרים אחרים שלא יהיו. ושאלתי לדעת הוד מו"ר הגרמ"ש שפירא זללה"ה, ואמר לי "מהיכי תיתי ללמוד, הגר"א אמר שהמקום היחיד של בן תורה זה לימוד התורה, ולא צריך לדעת חוץ מזה כלום, ואם יש פיקוח נפש אזי מתקשרים לדוקטור", ושאלתי שלפעמים לוקח לדוקטור זמן להגיע ובינתיים יש סכנת נפש, ואמר בברירות "זה מילתא דלא שכיחא". ושוב שאלתי כן קמיה מרן הגרי"ש אלישיב זללה"ה, ואמר "מה נשתנה שעכשיו צריכים ללמוד, מה שהיה מקרה כזה עם בני המשפחה לא עושה שינוי מיוחד לאחד יחיד יותר מלאחרים".

ישבתי ודנתי אצל כבוד האדמו"ר מויז'ניץ מונסי שליט"א כחודש אחר התמנותו, ותמהתי על הנהגת אביו זצ"ל שלא נתן לאנשי הצלה לצאת בשבת, ואמר לי שאינו מוגדר כחיוב לחלל שבת אלא רק אם בא לפני האדם ממש קריאת הצלה אז הוא מחוייב, אבל אין חיוב על אדם להכין לעצמו נשיאת מכשירים וכיוצ"ב כדי להביא על עצמו את החיוב הזה.

ואמר שיש מכתב כעין זה ממרן החזון איש זללה"ה. ואמר בהאי לישנא "גם אבי מורי ידע שפיקוח נפש דוחה כל התורה, וכל הזריז לחלל שבת הרי זה משובח, ועם כל זאת אחז בשיטה שלא צריך להכין עצמו על זה". וזה בודאי שלא כדעת כל (רוב) גדולי ישראל ז"ל ויבדלחט"א, שסברו שהיות שמגיעים בכל שבת כסדר רח"ל מקרים של פיקוח נפש, לכן חייבים להיות מוכנים לזה כדת. ואלו ואלו דברי אלקים חיים, קדושי עליון שכל הנהגתם תורת ה', ואכ"מ.

ועכ"פ בודאי הבחור הנ"ל לכל הדעות אינו חייב לקום ולעשות מעשה של תרומת אברים. וכן הסכים גאב"ד חניכי הישיבות הגר"מ גרוס שליט"א. והוסיף לי על זה כבוד גאב"ד סקווירא ירושלים שליט"א, שאם יחליט לתרום אבר, אזי אם ישאלו בשידוכים הוא חייב לומר את האמת שתרם איבר, וזה עלול לפגוע בשידוכים, ובודאי זה גם שיקול שמחמתו לא מחוייב להכניס עצמו לזה כעת לפני הנישואין. ועוד אמר שלפני גיל עשרים מבואר בדינא דגמרא ששאין ישוב הדעת גמור (ולכן מעמידים ליתום עד גיל זה אפוטרופוס לקרקעותיו), ולכן בנידו"ד י"ל שלא נכון להחליט דבר כזה לכה"פ עד גיל עשרים.

סימן יא

דברי חכמה מא' מגדולי המומחים בתחום הנוער בעיה"ק ירושלים ת"ו

ד"ר שפרה וולגלרנטר
התמחות בפסיכולוגיה קלינית-שיקומית ומטפלת נרטיבית

Shifra Wohlgelernter, Ph.D
Neuropsychologist, Narrative Therapist

ח"י באייר תשע"ט / 22 במאי 2019

שלום וברכה,

לכבוד הוא לי לשתף בהתרשמותי אודות הרב אברהם דויטש שליט"א.

כפסיכולוגית העובדת עם ילדים ונוער, אני מודעת לכך שהעבודה הטיפולית נשענת ברובה על הסביבה הטבעית שבה הילד גדל. ככל שישנה שליחות בעבודתי המקצועית, אין ספק שהצינורות הישירים להשפעה הינם ההורים והקהילה. ברב דויטש מצאתי כתובת נדירה בפריסת חסותו על קידומם של ילדי קהילתו. אהבתו לבני אנוש מורגשת באופן מוחשי. הוא מתנהל בחכמה ובמבט רחב, בחיבור רוחני, נפשי ופרקטי. מגלה גמישות ודיוק באופן התיחסותו לכל אחד לפי צרכו. מבטו גדוש באופטימיות ואמונה באפשרות לטוב. ממקרים שקידמנו במשותף, גיליתי אדם, ולא פחות- משפחתו, שמתמסרים לצרכי הזולת באופן מעורר השתאות. אני משוכנעת כי כל מקום שאליו יגיע ירוויח את תרומת נוכחותו ופועלו.

בברכה,
שפרה וולגלרנטר
נוירופסיכולוגית

Shifra Wohlgelernter, Ph.D
Neuropsychologist, Narrative Therapist

ד"ר שפרה וולגלרנטר
התמחות בפסיכולוגיה קלינית-שיקומית ומטפלת נרטיבית

ח"י באייר תשע"ט / 22 במאי 2019

It is an honor for me to share my impressions of Harav Avraham Deutsch Shlit"a

As a phycologist who works with children and teenagers, I an well aware that the therapeutic work is mainly based on the natural surroundings where the child grew up. As much as there is a sense of mission in my professional work, there is no doubt that the direct conduits which affect the child are his parents and community. In Rav Deutsch I have found a rare address where he spreads out his caring for the continued growth of the children of the community. His love for all humans is felt tangibly. He proceeds with perceptiveness and a wide spread understanding, consolidating the spiritual, emotional and practical aspects. He shows flexibility and accuracy with the way he deals with each person individually. His outlook is overflowing optimism and the belief that it can be better. In those cases that we worked together, I found a person – he and his family – that are devoted to the needs of the other to an extent that stimulates amazement. I am convinced that any place that he will be, they will gain from his very presence as much as his work.

With blessings,
Shifra Volgerlenter,
Neuropsychologist

Translated into English by Rabbi Moshe Reich

סימן יב

להיקרא שוטה כל ימיו

תינוק בן שנתיים וחצי עם תסמונת דאון שבדרך הטבע לא ידוע עד היום אפשרות שיהיה כפיקח לכל דבר ממש, אלא שיש אפשרות עפ"י הטבע לשפר פעולותיו והנהגותיו במידה ובמשקל, ועוד יש רבנים מובהקים שטוענים דיש מקרים שיכול להגיע למצב שכשר לעלות לתורה ולהיות ש"ץ ולהתחתן וכדומה, ואכ"מ. והתינוק הנ"ל אינו יכול לשמוע כמעט כלום בלי מכשירים פנימיים וחיצוניים למיניהם, ועל ידי שנים של התרגלות בתרגילים ולימודים שונים מקווים שיוכל להגיע לדרגה של "שומע ומדבר".

האם מותר להכניס התינוק הנ"ל ללמוד במסגרת של ישמעאלים (בית ספר מומחים לילדים חרשים), שלומדים בו בתערובת יהודים וערבים, וכן המורות כהנ"ל. והכשרות של האוכל הבשרי והפרווה במוסד אינו מהדרין ולא זכר לו, אולם מחזיקים תעודת כשרות של 'רבנות' רגיל, ומשתמשים בהיתר מכירה בשביעית.

האם יש להתיר לשלוח ללמוד שם, א. מצד הילדים, ב. מצד הצוות, ג. מצד האוכל.

תשובה: לענ"ד בס"ד נראה, היות שהרבה גדולי ישראל זללה"ה הורו שבמקום שיש קושי ודוחק מותר ללמוד במקומות מעורבים, ק"ו בן בנו של ק"ו בנידו"ד שכל מציאותו ספק אם חייב באחד מהמצוות שחייבה התורה. ולכן אפשר לייחס כל שהותו שם כאילו נמצא בבית חולים בטיפול רפואי שיש שם בנים ובנות יהודים וערבים.

אולם לענין האוכל יש להזהר מאוד, שכבר הורה זקני הק' החת"ס זיע"א "מוטב שיהיה שוטה כל ימיו ואל יטמטם נפשו במאכלות אסורות", ולכן יש לעטוף בבית אוכל בכיס בתוך כיס, ולקנות מכשירי חימום שישמשו רק לאותו תינוק. ואין לחשוש שמא יחממו בהם דברים פרטיים שלהם היות שיש להם מכשירים לבד, ואפילו כן ישתמשו במכשיר הנ"ל הרי יש גם היתר של כיסוי בתוך כיסוי. ובזכות הזהירות בשמירת הנפש הקב"ה ירחם על בריאות נפשו וגופו תמיד אמן"ח.

יח. א) כתב השו"ע (או"ח סי' שמג סעיף א) "קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו, אבל אביו מצווה לגעור בו להפרישו (מאיסור דאורייתא); ולהאכילו בידים, אסור אפילו דברים שאסורים מדברי סופרים; וכן אסור להרגילו

בחילול שבת ומועד ואפי' בדברים שהם משום שבות. הגה: וי"א דכל זה בקטן דלא הגיע לחינוך, אבל הגיע לחינוך צריכים להפרישו".

ב) כתב זקה"ק החת"ס זיע"א (שו"ת או"ח סי' פג) בענין נער בן ז' שנים שכל מעשיו רמיזותיו קריצותיו ותנועותיו מוכיחין מעידין ומגידין אשר הוא שוטה ודעתו קלישתא מאוד, וקרובי הנער אספו רופאים מומחים מנוסים ומוחזקים שבעיר הזאת לדעת מה יהיה משפט הנער וכדת מה לעשות למצוא מזור ותרופה לתחלואי גופו ונפשו, והרופאים אמרו כולם פה אחד, כי יש בו מעט דעת ודעתו קלישתא ואין רפואה אחרת למכתו אם לא בעיר וויען או בעיר וואצין סמוך לפעסט אשר שמה הוקם בית חינוך מורים המלמדים לאלה דעת ומזמה, ואם יבוא שמה בודאי בלי שום ספק יעלה מעלה אחר מעלה בדעת, ואף כי לא יהיה חריף כשארי בני אדם, על כל פנים יגיע למעלה להיות בעל אנושי לישא וליתן לכלכל דבריו במשפט לטרוף טרף לו. וצדדי השאלה, היות שבבית חינוך הנ"ל יאכילו אותו נבלות וטרפות, **כי אי אפשר לשלוח לו ולהכין לו די מחייתו בכשרות**, והם גם לא יתנו להכניס לשם אוכל ממקום אחר, והילד הנ"ל יצטרך להיות בחברה ובאגודה עם כל הנמצאים שמה גם במאכלן ומשקן.

והאריך החת"ס בראיות שונות שמותר לשלוח את הקטן לבית ספר המיוחד של הגויים כדי לרפאותו, ואף שיצטרך לאכול שם נבילות וטרפות, לא חשיב ספיה בידים ושרי. "ובתנאי שכשיגיע לבן י"ג שנה ויום אחד יוציאוהו משם".

אולם מסיים החת"ס שם את תשובתו, וכותב "זה נלע"ד מעיקר הדין, ומ"מ העידו קדמונינו ז"ל שע"י מאכלות אסורות בנערות מטמטם הלב ומוליד לו טבע רע, ולכן עדיין אני אומר **מוטב שיהיה שוטה כל ימיו ולא יאכל נבלות וטרפות**".

ובשיעורי עץ ארז (שבת סי' כא בענין ספיה לקטן) דקדקנו בדבריו הקדושים של זקני ז"ל, דה'מוטב' הנ"ל הוא רק כלפי מאכלות אסורות, אבל אם למשל היה מנהג באותו מקום ללכת עם תלבושת כלאים לא אסרינן עליה, דדווקא בטמטום בנפש האדם קפדינן כולי האי, וכן נראה דמשום חילולי שבת ג"כ לא נצטרך למנוע הכניסה לאותו בית חינוך, דהיות ואיסורי שבת אינם איסורים בעצם, ע"כ אינם סיבה למנוע ולומר 'מוטב' וכו'. ורק טמטום המאכלות הוא דחמיר כולי האי.

ג) ומרן בעל האגרות משה זללה"ה (או"ח ח"ב סי' פח) כתב בנידון בת של אדם שאינו יכול לטפל בה, ומחמת שהוא חולה בחולי הלב שכל צער וטירחה גורם לו להחלות יותר, ומבקש ליתנה לבי"ס של המדינה שתאכל שם נבילות וטריפות.

והביא דברי החת"ס ז"ל שמתיר מעיקר הדין, והוסיף דמה שכתב החת"ס להוציאו בהגיעו לבן י"ג שנה ויום אחד, הוא משום שדיבר באחד שיש בו מעט דעת ולא חשיב שוטה גמור אלא רק 'דעתו קלישתא', ויש לו אפשרות לעלות עוד ועוד, ובכה"ג כתב שמגיל י"ג שנה שיתכן שנתחייב במצוות, אין להתיר לו ספיה. משא"כ בנידון שלו שהבת שוטה גמורה וגם כשתגדיל לא תשתנה כלל משטותה, אין הבדל בין קטנותה לגדלותה, ותמיד יש להתיר שהייתה במוסד הנ"ל.

וסיים האגרו"מ דבריו וכתב, לענין מה שכתב החת"ס בסוף דבריו שלמרות שמעיקר הדין מותר, מ"מ "מוטב שיהיה שוטה כל ימיו ואל יטמטם ליבו במאכלי איסור", דפשוט שכל זה הוא רק במקרה שהיה לפניו שע"י הטיפולים סופו לשוב להיות בר דעת קצת ומחוייב במצוות, אבל במעשה שדן בו שלעולם לא תתרפא הבת ולא תגיע לידי חיוב מצות, בזה אין

לחוש כלל לטמטום הלב, ומותר למוסרה למוסד הנ"ל.

ובמקו"א (יו"ד ח"ד סי' כט) הוסיף בעל האגרו"מ וכתב, שמה שהסיק להיתר, הוא רק באופן שאי אפשר בשום אופן לטפל בה בבית (כעובדא הנ"ל שהיה האב חולה בליבו), אבל כשיכולים להחזיקה בבית אביה או בבית אחרים, אין למוסרה למוסד כזה.

ובפרט זה יש הרבה חילוקי דעות בין גדולי הרבנים והאדמורי"ם בדור שעבר ובזמנינו. והיה אחד שנולד לו ילד עם תסמונת דאון ועוד בעיות רפואיות, ואחרי ה'שלום זכר' היה לו עליה לרגל מכל קרוביו, רבנים, ראשי ישיבות, ראשי קהילות ועוד, וכולם עוררו שעליו לחשוב היטב היטב אם נכון בשבילו להכניס ילד כזה לביתו, ואולם הוריו והורי ב"ב ביקשו שניהם ברחמים שלא יחשבו כלל על מחשבה כזו. ולענ"ד השפל לעולם אי אפשר לדמות בזה מילתא למילתא, שכל אחד הוא עולם לעצמו, והדבר תלוי במצב המשפחה, בריאות התינוק, הילדים האחרים, ועוד פרטים.

ד) ובמקו"א דן זקה"ק החת"ס בתשובה (יו"ד סי' עו, מובא בפת"ת יו"ד סי' קנה סק"א) "אודות עלמה אחת בת י"ח שנים והיא בחולי נכפה ר"ל, וכל הרופאים נתייאשו מלבקש לה רפואה, אך הרופאים הכומרים בארץ ישמעאל אומרים אפשר ימצאו לה רפואה בסמים החריפים או שתמות, וזו היא טובתה לחיים או למות, ואך הרופאים ההמה אינם מאספים אותה לביתם אלא א"כ תאכל עמהם דברים האסורים ושום ישראל ממשפחתה לא יבא אצלה כל ימי משך היותה שם, אם מותר לעשות כן".

וביארנו בספר 'ודרשת וחקרת' (קבלת עדות אות יד) דאף שגבי השוטה כתב החת"ס ד"מוטב שיהיה שוטה כל ימיו ואל יהיה רשע שעה א' לפני

המקום", אעפ"כ דן גבי אותה עלמה שבחולי נכפה להתיר, משום שבה הנידון הוא על **סכנת מיתה** ולא רק להשאר שוטה, ובכה"ג ברור שלדעת החת"ס ואחריו בעל האגרות משה יש יותר מקום להתיר.

ומצדד החת"ס לאסור לאותה עלמה בחולי נכפה לילך לרופאים הישמעאלים, מכמה טעמים, עי' שם וראה מה שכתבנו על דבריו בספר 'ודרשת וחקרת' (שם), וק"ו בנידו"ד שיש לצדד לאיסור, ויש לדון בזה עוד.

ה) העולה בידינו לנידו"ד, כיון שע"י הטיפול בבית ספר הנ"ל טוענים שישוב להיות **מקצת** בר דעת, א"כ הרי זה דומה ממש לנידון דהחת"ס גבי שוטה, וקבע לנו דמעיקר הדין יש להקל בשהייתו שם ולא חשיב ספיה של האב (כל זמן שהוא לא הגיע לג' שנים), ורק הזהיר מחמת טמטום המאכלות אסורות, וכלפי זה יש להנהיג שיביאו לו המאכלים מן הבית וגם מכשירי חימום יקבעו עבורו. וכן הסכים גאב"ד חניכי הישיבות הגר"מ גרוס שליט"א. ובזכות הקפידא על שמירת התורה הלוואי שיזכהו הי"ת לבריאות הגוף והנפש אמן.

וכן אמר לי כהנ"ל כבוד גאב"ד סקווירא ירושלים שליט"א, דאם נוהגים כהנ"ל בודאי אין לחשוש לשום דבר כלל וכלל, ומוגדר מהדרין מן המהדרין, הגם שהעובדים שם אינם יהודים ולפעמים יש רק גוים לבד, שעכ"ז אפשר לסמוך כהנ"ל.

סימן יג

בעניין ספיה לקטן[יט]

ענף א'

א. שבת קכ"א. קטן שבא לכבות אין שומעין לו מפני ששביתתו עליהן, שמעת מינה קטן אוכל נבלות ב"ד מצווין עליו להפרישו, אמר רבי יוחנן בקטן העושה לדעת אביו. דכוותה גבי נכרי דקא עביד לדעתיה דישראל מי שרי, נכרי לדעתיה דנפשיה עביד, ע"כ. וברש"י פי' דקטן העושה לדעת אביו היינו קטן שידע להבחין שהכבוי נוח לאביו ועושה בשבילו. ובנכרי אדעתיה דנפשיה עביד פרש"י ואפי' יודע שנוח לו לישראל הוא להנאת עצמו מתכוין שיודע שלא יפסיד, עכ"ל.

ומדוקדק מדברי רש"י דבקטן העושה לדעת אביו איכא שני ענינים, האחד שיודע הקטן שכבוי זה נוח לאביו והשני שעושה בשבילו. ואילו יהא יודע שהוא נוח לאביו אלא דאינו עושה עבורו, או דעושה עבור אביו אלא דיודע דאי"ז נוח לו – כה"ג אי"צ להפרישו ולא חשיב עושה לדעת אביו.

יט. מתוך שיעורי עץ ארז עמ"ס שבת סי' כא.

ולפי"ז צ"ע בהא דנכרי אדעתיה דנפשיה עביד דמבואר ברש"י דאפי' שיודע שנוח לו לישראל הוא להנאת עצמו מתכוין, והיינו דנכרי לא דמי לקטן דאע"פ שיודע שנוח לו לישראל בכ"ז ע"ד עצמו הוא עושה. והיינו דשונה הוא מן הקטן דווקא לעניין הסברא דיודע דנוח לו לישראל. וצ"ב דהא לעניין קטן בעינן ב' סברות כדי להפרישו, והו"ל לרש"י לממימר דגוי שאני מהקטן אף לעניין השני דגוי אינו "עושה עבורו".

ב. עוד יש להתבונן דביבמות קי"ד. בדינא דר' יצחק דקטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו אמרי' ת"ש קטן הבא לכבות אומרים לו אל תכבה ששביתתו עליהם, א"ר יוחנן בעושה על דעת אביו, וברש"י פי' בעושה על דעת אביו, שהתינוק צופה באביו, ורואה שנוח לו בכך, ואביו עומד עליו, דהוה כאילו הוא מצוהו לעשות.

ומבואר בדברי רש"י דיש ד' דרגות בעושה לדעת אביו. האחד שהתינוק צופה באביו, השני שרואה שנוח לו בכך, השלישי דאביו עומד עליו, והרביעי דאביו מצוהו לעשות. וצ"ב בחלוקי הדינים ביניהם, ובמה שאני עומד עליו ממצוהו לעשות. ובפרט שבשבת לא הזכיר רש"י כלל מהנך עניינים דבעינן שיהא אביו צופה בו וכו'.

והנראה בזה, דהנה ברמב"ם פי"ב משבת ה"ז כתב: אבל קטן שבא לכבות אין שומעין לו והוא שיהיה עושה על דעת אביו אבל מדעת עצמו אין ב"ד מצווין עליו להפרישו, ובמ"מ שם מביא את כל דברי הגמ', דקטן שבא לכבות אין שומעין לו וכו' שמעת מינה קטן אוכל

נבלות ב"ד מצווין להפרישו, ותרצו א"ר יוחנן בקטן העושה על דעת אביו, ופרש"י ז"ל בקטן היודע להבחין שכיבוי זה נוח לאביו ועושה בשבילו, והקשו ודכותה גבי נכרי דקא עביד לדעתיה דישראל מי שרי, ותירצו נכרי לדעתיה דנפשיה עביד, ופרש"י ז"ל אפי' יודע שנוח לו לישראל להנאת עצמו נתכוין שיודע שלא יפסיד עכ"ל, והוסיף המ"מ והזכרתי פרש"י ז"ל לבאר מהו עושה על דעת אביו, עכ"ד המ"מ.

וצ"ב טובא בדברי המ"מ מה הוסיף בכל האריכות שהביא את כל דברי הגמ' והרש"י כפשוטם ומה רצה להשמיענו בזה, דהא אי"ז מדרכו של המ"מ להביא פשטן של דברים המפורשים בש"ס. וכמו"כ צ"ב מהו שכתב לבסוף והזכרתי פרש"י לבאר מהו עושה על דעת אביו, והרי לזה סגי מה שכתב בתחילה להביא דברי הגמ' בעושה על דעת אביו ופרש"י וכו', ולמה היה צריך להוסיף להביא קושית הגמ' דכוותה גבי נכרי וכו' דזהו לא שייך לעושה לדעת אביו.

ונראה בזה דהמ"מ למד מהא דאמרי' דנכרי עושה אדעתיה דנפשיה, מהו הכוונה דקטן עושה על דעת אביו. דכיון דנכרי וקטן הם דבר והיפוכו, ע"כ כל היכא דנדע מהו הדין דנכרי אדעתיה דנפשיה נתגלי לן מהו הדין דקטן עושה על דעת אביו.

וזהו שהביא המ"מ דמהא דמבואר דנכרי אע"פ שיודע שנוח לו לישראל וכו' בכ"ז להנאת עצמו מתכוין, מוכח דלעניין קטן סגי במה שיודע הקטן שנוח הוא לאביו, ואע"פ שאינו עושה בשבילו – בכ"ז אי"ז לעיכובא כלל בעיקר הדין דקטן עושה ע"ד אביו.

אך דא"כ צ"ב במה שהוסיף רש"י לומר דבעינן שיעשה הקטן בשביל אביו, דהא מדנכרי מוכח דאי"ז מעכב כלל בעיקר הדין דעושה ע"ד אביו.

ונראה דבזה כוונת רש"י לכלול חדושי הדינים שכתב ביבמות דצופה בו וכו' והיינו דמשום הדין דבעינן שיהא עושה בשבילו, בעינן שאביו יהא צופה בו וכו' ובזה הוא דחשיב כעושה בשבילו. באופן שלפי"ז אין כלל סתירה בין דבריו בשבת לדבריו ביבמות.

ג. אמנם יעויין בכתב סופר דכתב דרש"י בשבת ורש"י ביבמות סתרי אהדדי. דלדברי רש"י בשבת סגי במה שיודע שנוח לו לאביו, ואי"צ שיראה את אביו צופה בו. והיינו דסגי בידיעת הקטן ואי"צ כלל מעשה מצד האב. ואילו לדברי רש"י ביבמות צריך שיהא מעשה מצד האב, שיהא צופה בו, ולא סגי במה שמצד הקטן יש כאן עשייה לדעת אביו.

ואחר שהורה זקן בטלים דברינו, במה שחידשנו דדברי רש"י נתכוונו לדבר אחד. אך דלדבריו הדרא קושיא לדוכתה במה שהוסיף וכתב דעושה בשבילו, וכנ"ל.

והנראה בביאור הסתירה בדברי הרש"י בשבת וביבמות, דהנה יש לחקור בעיקר האי דינא ד"לא תאכלום", דנתחדש דקטן העושה ע"ד אביו צריך להפרישו. דמחד היה מקום לבאר דהוי מעניינא דפרשת לפני עיור, דאסור לאב לגרום לבנו שיעבור על האיסור. וכן הגדול מוזהר על הקטן שלא יעבירו באיסור. אמנם מאידך יתכן

לפרש דדין חדש הוא שלא יהא הגדול עושה מעשה ע"י הקטן.
(ועי' בקובץ הערות סי' מח' שכ' האי חקירא בעניין לפני עיור גופא, וכתב בזה דהוה פלוגתת בעה"מ ורמב"ן יעויי"ש).

ועפי"ז נראה דמה שכתב רש"י שהקטן יודע שנוח הוא לאביו ועושה בשבילו, כוונתו לומר דאע"פ שהקטן הוא העושה בפועל, מ"מ כיון דהוא עושה - נוח לאביו ועושה בשבילו, והיינו דזה גופא גדר האיסור, דכיון דהאב גורם הוא להאי מעשה שיעשה ע"י הקטן – ע"כ חשיב כאילו האב הוא העושה להאיסור.

אמנם רש"י ביבמות שכתב דבעינן שיהא האב צופה בו, וכאילו מצווהו, ס"ל כהצד הראשון דהוא כעין לפני עיור, דבזה שאביו צופה לו וגורם לבן שיעשה להאיסור – הוי כמכשילו להבן.

ולזה הוסיף רש"י דצופה וכו' וכאילו מצווהו, כוונת הרש"י לומר דהגדר דעושה על דעת אביו דהוי כלפני עיור דגורם האב דהבן יעבור על האיסור ואין זה דין על האבא אלא הוי משום דמכשילו לבן.

ונראה להוכיח מהילק"ש כדעת רש"י בשבת, דכתב (ויקרא פרק יא רמז תקמו) הא מה אני מקיים לא יאכלו לחייב את המאכיל כאוכל. ונראה כוונתו דאי"ז רק איסור על הבן, אלא איסור הוא על האב, דחשיב כעשייה דידיה ע"י הקטן.

ענף ב'

א. כתב הרמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק יז' הכ"ז, ז"ל: קטן שאכל אחד ממאכלות אסורות או שעשה מלאכה בשבת אין בית דין מצווין עליו להפרישו לפי שאינו בן דעת במה דברים אמורים בשעשה מעצמו אבל להאכילו בידים אסור ואפילו דברים שאיסורן מדברי סופרים וכן אסור להרגילו בחילול שבת ומועד ואפילו בדברים שהן משום שבות.

ובהכ"ח הוסיף דאע"פ שאין בית דין מצווין להפריש את הקטן מצוה על אביו לגעור בו ולהפרישו כדי לחנכו בקדושה שנאמר חנוך לנער על פי דרכו.

ויש להתבונן בדקדוק לשונו שכ' לעניין חילול שבת דאסור להרגילו בחילול שבת, ומשא"כ לעניין אכילת מאכלות אסורות לא הזכיר שאסור להרגילו במאכלות אסורות, רק דעיקר הדין שכתב דאסור להאכילו מאכלות אסורות. וכן יל"ע במה שכפל לשונו דאביו מצווה לגעור בו ולהפרישו, דלכאו' כפילות דברים אית הכא.

ואשר יראה מוכח בדעת הרמב"ם, דבעיקר דין ספייה מצינו ששייך לחייבו משום עצם הדין דהקטן עושה משום אביו, וכמו שנראה במאירי יבמות קיד. ז"ל: ומכל מקום כל קטן שראינוהו עושה על דעת אביו או על דעת אי זה גדול כגון שהיה אביו עומד על גביו וראינוהו לתינוק צופה לאביו ומביטו ותנועותיו מורות שהוא מכיר שנוח לאביו בכך אסור, שהרי הוא כמי שמצוהו לעשות. והוא

שאמרו קטן שבא לכבות אין שומעין לו ופירשוה בעושה על דעת אביו וכו' וכל שכן שאין מאכילין אותם בידים או שאין משתדלין עמהם שיעשו אלא שאם עושין מעצמן שותקין להן.

ונרא' דבהדין דאביו מצוות להפרישו, בעינן שיעשה ההיפך הגמור מהעשייה ע"ד אביו, ולכך בעינן שיהא האב גוער בו ומפרישו, באופן שיגלה דעתו שאין רצונו כלל בהאי מעשה, וכשם שלגבי האיסור מצינו דאם תנועתיו מורות שהוא מכיר שנוח לו לאביו בכך הוי איסור, כן לעניין ההיתר בעינן ההיפך המוחלט, דדווקא כאשר יגלה בדעתו ויגער בו לגלות רצונו שאין נוח לו כלל בהאי מעשה – חשיב הפרשה מהאיסור.

אמנם כד נדקדק בלשון הרמב"ם נראה שהזכיר עניין הגערה וההפרשה, משום החינוך לקדושה, וילפינן לה מדכתיב חנוך לנער. וביאור העניין בזה, דהנה ברמב"ם הלכות שביתת עשור פרק ב' ה"י פסק דקטן בן תשע שנים ובן עשר שנים מחנכין אותו לשעות כיצד היה רגיל לאכול בשתי שעות ביום מאכילין אותו בשלש היה רגיל בשלש מאכילין אותו בארבע לפי כח הבן מוסיפין לענותו בשעות בן אחת עשרה שנה בין זכר בין נקבה מתענה ומשלים מדברי סופרים כדי לחנכו במצות. וביאר רבינו מנוח דתרי חנוכי הוו, חד לעינוי וחד להשלמה, וחנוך השעות אינו חובה מדרבנן אלא חובה המוטלת על כל אדם מעצמו ללמד ולהרגיל בניו ללכת בדרכי יושר כדכתיב חנוך לנער עפ"י דרכו וכו' וכדי להכניסם תחת כנפי השכינה וכו' והחנוך הזה אינו מוטל אלא על הבנים לא על הבנות, אבל

בחנוך שני דהיינו כשהם בני יא' שנה שחייבין להשלים מדרבנן, שוין בו תינוק ותינוקת שהרי השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה וה"ה לעונשין שהן מדברי סופרים, ע"כ.

נמצא לדבריו דדין חנוך לנער לא שייך כלל לעיקר דינא דחינוך, וחלוקים הם בעיקר דינם, דלעניין חנוך לנער מחייבין רק הבנים ולא הבנות, ומשא"כ בדין חינוך. ולפי"ז תמוהים טובא דברי הרמב"ם שהבאנו בתחילת דברינו, במה שהשוה דינא דמאכלות אסורות ודינא דשבת, אע"פ דבשבת להדיא כתיב אתה ובנך ובתך, שהשוה הכ' בן לבת, ואעפ"כ הרמב"ם הזכיר בדבריו קרא דחנוך לנער, דלדברי רבינו מנוח האי קרא שייך דווקא בבנים ולא בבנות.

ב. והנה בעיקר האי דינא דמשום החינוך לקדושה צריך האב להפרישו, יש להתבונן, מדוע הזכיר הרמב"ם החינוך לקדושה, ולא הזכיר החינוך לעצם המצוה. והנראה בזה, דהנה ברמב"ם בהלכות מאכלות אסורות פרק יז הל"ב כתב: כל הנזהר בדברים אלו מביא קדושה וטהרה יתירה לנפשו וממרק נפשו לשם הקב"ה שנאמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני בריך רחמנא דסייעין מריש ועד כען.

ונרא' לדברי הרמב"ם דאף בדין חנוך לנער איכא ב' עניינים, הא' באופן שמחנך להנער בקיום המצוות, דאף באופן שאי"ז מצוה כתיקונה, וכגון תענית שעות, בכ"ז אמרי' דמדין חנוך לנער מצווים להרגילם בכך, ודין זה שייך דווקא בבנים. אכן עוד דין איכא, באופן

שמשום החנוך לנער איכא מניעת איסור, דמשום קדושת ישראל צריך להפרישו ולמנעו מלעבור על האיסור, והאי דינא שייך בין בבנים ובין בבנות. אשר לפי"ז שפיר כתב הרמב"ם דמשום האי דינא דמאכלות אסורות דהזהירות בהם מביאה לקדושה וטהרה, דבזה אמרי' דמשום חנוך לנער צריך להפריש בין קטן ובין קטנה, ולהכי צריך לגעור בהם ולהפרישם.

והנה ברמב"ם הלכות שבת פרק כד הי"א פסק: קטן שעשה בשבת דבר שהוא משום שבות כגון שתלש מעציץ שאינו נקוב או טלטל בכרמלית אין בית דין מצווין להפרישו וכן אם הניחו אביו אין ממחין בידו. וכ' הרב המגיד: מדברי רבינו שבכאן היה נראה שאם היה עושה קטן מלאכה גמורה מצוה על בי"ד להפרישו, ואין כאן האמת אלא אפי' עושה מלאכות גמורות ועובר על שאר לאוין שבתורה אין מצווין עליו להפרישו, וזו מסקנת הגמ' ביבמות קיד. ואף רבינו עצמו כתב כן סוף הל' מאכא"ס בבאור, ובפי"ב משבת מדין קטן שבא לכבות מדעת עצמו שאין בי"ד מצווין להפרישו, וכן הוא האמת, א"כ צ"ע למה פרט כאן דבר שהוא משום שבות.

ג. ואשר יראה בזה, דהנה דקדקנו בתחילת דברינו בלשון הרמב"ם דלעניין שבת האיסור הוא להרגילו בחילול שבת, ומשא"כ לעניין מאכלות אסורות דלא הזכיר כלל עניין ההרגל, ונראה בזה,

עפי"ד האמרי בינה (הובא בסי' הבא בארוכה) דחלוק ביסודו איסור שבת משאר איסורין, דבכל האיסורין אפי' בלא כוונה נעשה כן מציאות

האיסור, דסו"ס קאכיל מאכלות אסורות בחפצא, ומשא"כ לעניין שבת דבלא כוונה אין כאן חפצא דאיסורא כלל. ובהכי נרא' דדווקא לעניין שבת בלא שירגילו אביו אין כאן איסור כלל, דסו"ס לא נחשב מצד הקטן מעשה איסור כלל, ורק ע"י הרגל דאביו – הוי מעשה איסור.

והנה בחת"ס באו"ח תשובה פג' כ' ע"ד יתום קטן עתיר נכסים בר שטי' וקרוביו בקשו לו מנוח אשר ייטב לו בעוה"ז למוסרו בבית חנוך חרשים ושוטים ללמדם דעת ותבונות יודיעום אך הוא מסור בידי בעלי דת אחר אשר לא מבני עמינו, וא"א להמציא לו שם מאכליו ומשקיו ויתר צרכיו עפ"י דתה"ק והוא עתה כבן ז' שנים ונשאל אם רשאי למוסרו בידיהם לרפאותו להביאו לכלל דעת וכו'.

ואומר אם הוא שוטה וכו' דמובן מדבריו שאם יגדל כך בשטותו לא אתי' לכלל מצות לעולם כי שוטה כזה פטור מכל המצות ועי"ז שאנו מכניסים אותו לבית החנוך הנ"ל נביאהו לכלל דעת ויתחייב וישמור מצות ה' ותורותיו הי' נרא' לכא' בפשטות להתיר, עיי"ש שהאריך בזה. אמנם סיים דבריו דכיון שהעידו קדמונינו שע"י מאכלות אסורות בנערות מטמטם הלב ומוליד לו טבע רע עדיין אני אומר מוטב שיהיה שוטה כל ימיו וכו', ע"כ.

ונראה בביאור דבריו, דכיון דהתם אי"ז ספייה בידים ממש, אלא הוה כנותן הקטן ע"ג נבילה, להכי משום עצם ההכנסה להאי מקום שרינן ליה, ודווקא משום מאכלות אסורות שמטמטים הלב אסרינן עליה.

ונמצא לפי"ז דהאי דינא נאמר דווקא לעניין מאכלות אסורות, אך אם למשל הי' מנהג באותו מקום ללכת עם תלבושת כלאים לא אסרינן עליה, דדווקא בטומאה דאית בנפש האדם – אסרינן בלא תאכילום וחייבים להפרישו.

והשתא לפי"ז נרא' דמשום דין שבת, לא נצטרך למנוע הכניסה לאותו בית חנוך, דהיות ואיסורי שבת אינם איסורים בעצם, ע"כ שרי להכניסו משום שבת.

ד. ויש לדון באב שרואה בנו אוכל ספק נבילה, האם מחוייב להפרישו או לאו. דהנה כבר הבאנו להסתפק (בסי' הקודם) בעיקר דינא דאיסור ספיה, האם הוא חיוב משום האב או משום הבן, דמצד הבן אמרי' ספק דאורייתא לחומרא, אך אם הוא דין על האב, כיון דהוי דין דרבנן משום חנוך לנער יתכן דבספק יהיה מותר.

אמנם עדיין יש לדון, דבאופן שיהיה דין דחנוך לנער עפי"ד דרכו שוב נבעי להפרישו, ויתכן דאכן כאשר יש לו אב בעי להפרישו משום חנוך לנער, ודווקא במעשה דהחת"ס שהיה יתום, דבזה ליכא לדינא דחנוך לנער, דבי"ד אינן מצווין בזה, כה"ג שרינן להכניסו לאותו מקום.

אך בעיקר הדין דבי"ד מצווין להפרישו יש לדון, האם הוא משום לא תאכילום, והיינו דהוא מצד הבי"ד, או דהוא דין מצד הקטן, וברמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק יז הכ"ז פסק: קטן שאכל אחד ממאכלות אסורות או שעשה מלאכה בשבת אין בית דין מצווין

עליו להפרישו לפי שאינו בן דעת. במה דברים אמורים בשעשה מעצמו אבל להאכילו בידים אסור, ואפילו דברים שאיסורן מדברי סופרים, וכן אסור להרגילו בחילול שבת ומועד ואפילו בדברים שהן משום שבות. ובהכ"ח כתב: אע"פ שאין בית דין מצווין להפריש את הקטן מצוה על אביו לגעור בו ולהפרישו כדי לחנכו בקדושה שנאמר חנוך לנער על פי דרכו.

ויש להתבונן בלשון הרמב"ם דכתב 'אע"פ' שאין בי"ד מצווין, בכ"ז האב מצווה, דנרא' דהוא מאותה ההלכה, ונרא' בביאור דבריו, דאילו בי"ד היו מצווין להפרישו, היה זה רק משום דין ההפרשה, וזהו שכ' דאע"פ שבי"ד אינן מצווין להפרישו, בכ"ז האב אית ביה דין חדש דחנוך לנער ומש"ה חייב לגעור בו ולמנוע ממנו ההרגל לחילול שבת.

ענף ג'

א. באמרי בינה דיני שבת סי' ז' הק' הא דילפינן משרצים ורמשים ודם דאזהיר רחמנא גדולים על הקטנים שלא להאכיל אותם בידים איסורין, וא"כ מדוע צריך קרא באיסורי שבת שלא לצוות לקטן לעשות מלאכה, הא ילפינן כבר מכל האיסורין, וא"ל דמזה ילפינן בעושה ע"ד אביו חייב אביו להפרישו, א"כ לא נילף בכל איסורין משבת דחמור ואיסור סקילה בזה החמירה התורה להפרישו אף בעושה ע"ד אביו משא"כ בשאר איסורין, וע"כ הסברא הפשוטה בעושה ע"ד אביו הוי כמאכילו בידים א"כ למה צריך קרא כלל בשבת.

ונראה, הא ידוע דקטן מעשה יש לו ומחשבה אין לו, וידוע דבשבת מלאכת מחשבת אסרה תורה ומתעסק בעלמא פטור ולאו שם מלאכה הוא רק כשמכוין אל המלאכה, לכן אי לאו דגלי לן קרא בשבת להזהיר גדולים על הקטנים לא היינו יכולים למילף מדם ושרצים דשם אתעבד איסורא אף אם אוכל הקטן בלא כוונה כדקיי"ל מתעסק בחלבים חייב שכן נהנה, וכן בטומאה אף בהעדר שום כוונה מ"מ נטמא גופו, לכך הזהירה התורה הגדולים על הקטנים. משא"כ בשבת היינו אומרים דלא אתעבד שום איסור במעשה הקטן כיון דכל מעשיו הם בלא דעת וכוונה וכמעשה בהמה א"כ כמו דהזהירה התורה לישראל על שביתת בהמתו כמו"כ הזהירה על מלאכת חשו"ק ובעושה ע"ד אביו דאז דעת ומחשבת אביו מצרפינן למעשיו של החשו"ק והוי כאילו עושין מעשה מלאכת מחשבת.

ונרא' בביאור דבריו, דהנה בכתובות יא. מבואר דאע"פ דגר צריך כוונה, בכ"ז דעת בי"ד מועילה להקטן, והביאור בזה, דכשם דלעניין טבילת כלים לא אכפ"ל כלל בכוונת הכלי, אלא בכוונת המטביל, ה"נ בקטן היות ואין לו דעת, לא דיינינן אלא משום דעת המטבילו. וכיו"ב מצינו בחולין לא: דנדה שנאנסה וטבלה, הוי טבילה מעלייתא, ואמרי' היכי דמי נדה שנאנסה וטבלה אילימא דאנסה חבירתה ואטבלה כוונה דחברתה כוונה מעלייתא היא, והיינו דסגי בדעת מטבילה אע"פ שלנדה היה רצון בהיפוך, דהא אנוסה הויא, וה"נ לעניין מלאכת שבת, דבזה אמרי' דכל היכא שלאביו איכא דעת חשיב עשיית מלאכה, ומלאכת מחשבת חשיבא.

ב. ובאחיעזר ח"ג סי' פא' אות כג' הק' ע"ד האמרי בינה, דלפי הס"ד דלא מיירי בעושה ע"ד אביו מאי מהני דמצווין להפרישו, כיון דבאמת אינו עושה עבירה כלל, דקטן אין לו מחשבה. וכתב בזה דאע"פ שאין לו מחשבה וכוונה בכ"ז במילי דעלמא יש לו כוונה וסגי בזה, דיודע הוא המעשה שעושה. והא דאצטריך תרי קראי בשארי איסורים ובשבת, נראה דלאו דלא תאכילום אינו עובר אלא היכא דספי בידים וכו' אבל בשבת אפי' אם אינו אומר לו רק עושה בעצמו ע"ד אביו עובר על לאו דשביתה, ומשבת לא ילפינן על שארי איסורים דזהו מדין שביתה כמו שביתת עבדו דלא שייך בשאר איסורים.

ושמעתי מאלופי ומיודעי הגאון ר' חיים מוולאז'ין דלהכי איצטריך קרא דל"ת כל מלאכה אתה ובנך, דמשום לאו דלא תאכילום לא הוי אלא איסור בעלמא כשאר איסורים, משא"כ משום ל"ת כל מלאכה הוי איסור דשבת דחמיר כדאיתא ביבמות ו' שאני לאוי דשבת דחמירי ופירש"י דקי"ל מחלל שבת כעובד ע"ז.

ג. והנה בעיקר הדין דספייה הבאנו לחקור בתחילת ענייני ספייה, האם דינא הוא מצד הבן, וכגדר לפני עיור, או דלמא דהוא איסור על האב לעשות איסור ע"י בנו קטן.

והנה ברש"י בשבת קכא. פי' דקטן העושה לדעת אביו היינו קטן שידע להבחין שהכבוי נוח לאביו ועושה בשבילו. ובדבריו נרא' דהוא משום הקטן, וכגדר לפני עיור.

אמנם ברש"י ביבמות קיד. פי' בעושה על דעת אביו, שהתינוק צופה באביו, ורואה שנוח לו בכך, ואביו עומד עליו, דהוה כאילו הוא מצוהו לעשות, ונרא' בדבריו דדינא הוא מצד האב.

ונרא' דאף ביאורי רבותינו האחרונים דלעיל מיתלא תליא בהא, דלדעת האמרי בינה שהבאנו דחשיב ע"י דעת האב כמלאכת מחשבת, נרא' מוכח דהבין בעיקר דינא דספייה דהוא משום האב, ולהכי אף אי לו יצוייר שיהיה לקטן דעת הפוכה מהאביו, מהני דעתו דאב דומיא דנדה שנאנסה דסגי בכוונת המטבילה.

אמנם למאי דהביא האחיעזר לחלק דבכל האיסורין חייב דווקא במאכילו בידים, ומשא"כ בשבת, נרא' דס"ל כדעת רש"י בסוגיין דעיקר החיוב בספייה הוא משום הקטן. ולהכי לדעת רש"י בסוגיין אי"צ שיהיה עומד עליה ומצווהו וסגי במה שעושה עבור אביו, דבשבת דין חדש נתחדש בהלכתא ד'לא תאכילום'.

אלא דעדיין יש לדון היכן מצינו דשבת חלוק מכל האיסורין, הא בפשוטו ילפותא אחת איכא מקרא דלא תאכילום. ונרא' בזה דהנה כד נדייק לישנא דגמ' קכא. דקטן שביתתו עליהן, והיינו דיסוד הדין ספייה דשבת הוא משום הדין שביתה, והלכה מיוחדת היא בשבת, דלא שייכא לשאר איסורין כלל.

סימן יד

בגדרי ההכרעה על פי דעת הרופאים המומחים[כ]

א. הרמב"ם (פ"ז מביאת מקדש) מנה בפרטות כל מומי האדם והבהמה דמניינם חמישים, ובריש פ"ח מביאת מקדש הוסיף עוד תשעים מומין מיוחדים לאדם. ועוד כתב הרמב"ם לענין מומי הבהמה בפ"י משחיטה הי"ג ז"ל, "וכן אלו שמנו ואמרו שהן טריפה, אף על פי שיראה בדרכי הרפואה שבידינו שמקצתן אינן ממיתין, ואפשר שתחיה מהן, אין לך אלא מה שמנו חכמים, שנאמר על פי התורה אשר יורוך", עכ"ל. ומבואר דגבי מומי בהמה כח ההכרעה הוא ביד החכמים, ואין דברי הרופאים מעלים או מורידים בזה.

אמנם, גבי אדם כתב הרמב"ם (רוצח ושמירת נפש פ"ב ה"ח), ז"ל: "ההורג את הטריפה, אע"פ שאוכל ושותה ומהלך בשוק הרי זה פטור מדיני אדם, וכל אדם בחזקת שלם הוא וההורגו נהרג עד שיודע בודאי שזה טריפה **ויאמרו הרופאים** שמכה זו אין לה תעלה באדם ובה ימות אם לא ימיתנו דבר אחר", עכ"ל. ומבואר דגבי מומי אדם הדין וההכרעה מסור באשר "יאמרו הרופאים".

כ. קטעים מתוך פסק הלכה במושב בי"ד שנדפס בספר 'ודרשת וחקרת'.

ושמעתי בזה ממו"ר הגרמ"ד הלוי מבריסק זללה"ה בשם אביו מרן רבינו הרב זללה"ה שייסד בזה, דחלוק מום דאדם ממום דבהמה, דבעוד דמום דבהמה נקבע בהיות בהו התואר ד'בעלת מום', ושם זה גופא הוא הפוסלה, וזה אפילו אם עפ"י דרכי הרפואה קבעו הרופאים שיכולה לחיות עוד רבות בשנים. אולם דיני הטריפות האמורים באדם אינו כן, אלא אפילו אם שם טריפה עליו, הלכות טריפה לא ינהגו בו, דזהו מיתלי תלי בדעת הרופאים בלבד, ע"כ שמעתי. הרי דעת מרן הגרי"ז מבריסק זללה"ה, דבכל ענין שם טריפה ושאר נידוני רפואה באדם, הרופאים הם הקובעים ומכריעים בזה. (ורבינו הגראי"ל שטיינמן זללה"ה אמר לי שאי"ז חידוש של מרן הגרי"ז זללה"ה אלא סבר שזה כתוב להדיא ברמב"ם). [ועי' עוד במקו"א דברי מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א בשם מרן הגרי"ש אלישיב זללה"ה לענין כשרות לעדות באחד שעובר על אזהרות הרופאים, ואין כאן מקומו].

וכן נהג להורות ע"פ מרן הגרי"ז זללה"ה, בנו הוד כבוד הגרי"ד הלוי מבריסק זללה"ה לענין רפואת נשים על ידי רופא איש ולא רופא אשה, היות שהיה נחשב בעיניהם מומחה, שענייני רפואה הדין קובע לילך אחר המומחה, ואין להתחשב בשיקולים צדדיים במקום שיש מומחה. ושלח את ב"ב ע"ה לרפואת נשים בהריון אצל ד"ר וינטרוב (שלא היה נראה כשומר תומ"צ), וגם כבוד הגר"ר הלוי בן הגרי"ז זללה"ה שלח את ב"ב ע"ה לד"ר הנ"ל, שבמשפחת בריסק אחזו אותו למומחה לענייניים אלו, ולא היה עוד שיקולים בעדיפות רופא נשים. ועל פי זה הורה לי מו"ר ארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א

הלכה למעשה, ליקח לב"ב את הפרופסור יוסי עזרא ראש מחלקת נשים בביה"ח הדסה (עפ"י המלצת ידידי וידיד כל בית ישראל הרב בנימין פישר שליט"א), וכן נוהג בעצמו כן אצל ב"ב. וכן הורה לי למעשה מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א ליקח לב"ב מומחה בשבת, ואפילו שהיו שם רופאים אחרים, מחמת שהוא מומחה יותר מהם, וכן נהגנו למעשה כמה פעמים. [ולא כפי שהתפרסם בספר מאחד הרבנים שהורה שאסור לעבור בשבת מביה"ח 'שערי צדק' לביה"ח 'הדסה', היות שכבר יש מומחים בביה"ח 'שערי צדק']

[מאידך יש שאמרו שצניעות וכדומה הוא גם במשקל הצדדים לאיזה רופא ללכת, ואין להתיר לילך לרופא איש מומחה, כשאפשר באשה. ובמכתב (לכאורה) בכתי"ק דהחזו"א כתב "בטח קשה להתיר" ללכת לרופא איש ולא לרופא אשה, ושאלתי את ידי"נ כבוד הגרש"ד רייסנר שליט"א גאב"ד חריש, ואמר לי ששמע מרבו הגדול רבינו הגר"ח גריינמן זללה"ה שלעולם צריך ליקח את המומחה יותר, אפילו אם גם הרופא אשה בגדר 'מומחה', ואין צריך לחפש למרחקים. והוא לכאורה דלא ככתי"ק דהחזו"א הנ"ל. ועי' בספר ביום טהרתו בגליונות עץ ארז על "נאות מרדכי" בענין הרחקות הבעל בטיפול באשתו נדה כשהיא חולה, וביארנו בארוכה פרטי הזהירות בזה בגליונות שם, ופשוט דיש פרשת זהירות אף בביקור אצל רופא זר].

ועפ"י הכרעת מרן הגרי"ז זללה"ה שברפואה אזלינן בתר המומחה, ואפילו כשיש בזה שאלות של צניעות וכדומה (שפוסקים אחרים אסרו

מחמת זה), מכל מקום העיקר בזה הוא רופא "מומחה". וא"כ עיקר הנידון לפנינו הוא מיהו המוגדר כמומחה לענין נידו"ד.

גדר מומחה "המכיר את החולי"

ב. והנה, כתב השו"ע (שם ס"ו) "אם הרופא אומר שאינו מכיר את החולי, הרי הוא כאדם דעלמא ואין דבריו מעלין ולא מורידין". ומבואר דנאמנות הרופא הוא רק באופן ש"מכיר את החולי".

ויל"ד מה השיעור של ידיעה בחולי שנעשה בה מומחה ה"מכיר את החולי", האם תלוי בימים שבועות חודשים או שנים. וקצת תימה לומר שהשם מומחה שנצרך כאן יהיה נקבע לפי המומחיות במחלות אחרות (ועי' פתחי תשובה יו"ד סי' קנה סק"ב), שהרי שאר מחלות יודעים מה שיודעים ויודעים מה שלא יודעים, אבל כאן יודעים שלא יודעים, וכמו ששמעתי כמה פעמים מרופאים שאין להם ידיעה במה שאינו שטח שלהם.

ומעתה יש לדון מה גדר "מכיר את החולי" במחלה שעדיין אינה מוכרת מספיק בעולם, ויש לדון אם צריך לכה"פ כמה שנים כדי להחשב 'מכיר את החולי'. ועוד יש לעיין במקרה שגם הרופאים המומחים ביותר בכל העולם מודים ואומרים שבמחלה מסויימת יש חידושים כל הזמן, ודברים שחשבו מתחילה נודע אחר כמה חודשים שהאמת הפוכה לגמרי, ויש שינויים כסדר, עד שאי אפשר להגדיר את ההפתעות שיש במחלה הזו. וצ"ע.

ספיקות המצויים אצל הרופאים עצמם

ג. יש לדון באופן כללי מה קובע שם 'מומחה' לרופא, שצריך לשמוע לדבריו. שהרי יש מקרים רבים שהרופאים עצמם אינם יודעים להכריע, וגם מצינו סתירות בין הרופאים, ויש לברר מי הוא ה'מומחה' שיש לילך אחריו.

ספיקות בטיפול נגד סרטן נדיר

ואפילו בשטח שהרופאים בקיאים בו, כאשר יש מקרה חריג נעשה ויכוח בין הרופאים, וכמו שהיה מעשה באברך יקר, שהיה לו סרטן בכבד מסוג ייחודי במינו שלא היה יותר מכמה עשרות מקרים כאלו לפי המתועד בעולם הרפואה, ובטיפול רגיל חישבו שיחיה כשלשה חודשים, והציע רופא אחד בקצה העולם טיפול חדש שיתחילו מיד ורק באופן זה יש צד להצילו לזמן ארוך, ומצד אחד יכול להחיותו לגמרי, ומצד שני יכול להמיתו בזמן קצר. ואותו רופא אומר שיש לו נסיון על הקליינטים שלו אבל אין על זה עדיין מחקר בעולם, והיה ויכוח בין הרופאים אם לגשת לטיפול החדש הזה.

ויש לדון האם אפשר להגדיר את אותו רופא בקצה העולם כמומחה כלפי מחלה זו ואחרים כאינם מומחים, או לאו.

והבאתי שאלה זו לפני גדולי הרופאים בארץ ישראל ובעולם, והשיבו לי פה אחד להתחיל בטיפול הרגיל ולא להכנס לסיכון, שלדבריהם רק מהטיפול הרגיל הם מכירים ולא יודעים מהטיפול החדש. ואחר

כשלשה חודשים שהטיפול הרגיל כבר אינו מועיל, ג"כ היה ויכוח בין הרופאים אם לגשת לטיפול החדש, שיו"ר אונקולוגיה בביה"ח שיבא ויו"ר אונקולוגיה-כבד בביה"ח בלינסון אמרו לקחת הטיפול החדש, ומנהלת המחלקה שטיפלה בעצמה בחולה אמרה שלא לקחת, (וגם אלו שאמרו ליקח, לא היה להם באמת ידיעה בטיפול החדש הזה, אלא שהיתה דעתם שבמצב עכשיו ממילא אין לו קיום). ודרשתי וחקרתי בזה הרבה, והיו בזה הרבה סתירות בין הרופאים בין בארץ ובין בחו"ל.

וכל זה מדובר על מחלה שבאופן כללי יש עליה מחקר ונסיון של שנים, והרופאים הנ"ל מומחים בפרשה הזו ומטפלים בזה עשרות שנים, ועם כל זאת כשבא שאלה לפניהם באופן חריג שלא הכירו, נעשו סתירות רבות ביניהם. ובעיקר שבעצמם הודו שאינם יודעים להכריע באופן ברור.

דעת גדולי הפוסקים והרופאים במקרה נדיר של סכנת עובר

ועוד מעשה שבא לפנינו, באשה מעוברת בחודש הרביעי שקיבלה חוו"ד משני רופאים מומחים על עוברה שאין לו הגולגולת מעל עיניו מסביב כל המח, אבל כל המח שלם, ויש גוף שלם עם עינים לב חוט השדרה קיבה וכו', והרופאים ביקשו לעשות הפלה מחמת סכנה לאם (לפי דבריהם). ועד אז היו בעולם רק מקרים בודדים של עובר בלא גולגולת ובלא מח שלם, אולם בלא גולגולת ו'מח שלם' זה לא היה מעולם (כפי שקיבלנו מטובי הרופאים), ובכל ספרי הרפואה לא היה להם מידע על זה.

והורו לי בברירות בנו של מרן האגרות משה הגר"ד פיינשטיין זצוק"ל ויבדלחט"א רבינו כבוד ראב"ד ירושלים הגר"מ שטרנבוך שליט"א, שבנושא הזה אי אפשר להביא ראיה מרופאים על כלום, דבמה שאינם יודעים אינם מומחים כלל.

דעת גדולי הדור במקום שאין הכרעה ברורה בין הרופאים

ובדידי הוה עובדא, שזכיתי להיות בקודש פנימה קמיה רבינו הגראי"ל שטיינמן זללה"ה, והגיע שאלה שהקריא לפניו מתוך הכתב אחד ממקורביו, על בחור שהסתפקו הרופאים אם לעשות לו ניתוח בשדרה, והנידון היה (כמדומני) שאם לא יעשה הניתוח יש אחוזים מסויימים שימות, ואם יעשה הניתוח ברור שלא יהיה יכול ללכת כל חייו, ויכול להיות גם שימות. והיה ויכוח בין הרופאים על זה. ואמרו ששאלו קמיה אחד מגדולי יועצי הרפואה הרה"ח רבי אלימלך פירר שליט"א ואמר שלא יכול להכריע בזה, ושלח לכבוד מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל ואמר שאינו יכול להכריע בזה, ושלח למרן ראש הישיבה זללה"ה (ע"כ פחות או יותר השאלה מה שבזכרוני). ולא עבר כשישים שניות (לדעתי), והורה הגראי"ל את דעתו הברורה מן שמיא מה לעשות.

וגם בזה חזינן שאין דעת הרופאים ברורה בכל דבר, ואפילו בנושא שהוא בשטח הידוע להם. ובאמת רק נטילת עצה מן הזקנים יכול להכריע, אולם קשה לומר שיש בזה 'דעת המומחים' אם ל'מומחים' בעצמם אין הכרעה.

דעת גדולי הרופאים בחולי הנפש

ובאוזני אמר לי מנהל מחלקת פידיאטריק-פסיכיאטריה באחד משלשת בתי החולים הגדולים בא"י: הרבה פעמים במקצוע שלנו אנחנו לא יודעים שום דבר וההחלטה הוא לפי "הסברות שלנו מהבטן". ואי אפשר לומר שאינו מומחה, שהרי הוא מנהל מחלקה בביה"ח, ולומר שאינו דובר אמת לא יתכן, משום שהוא אמר שאומר את זה בכאב ודיבר בכנות. ויל"ד אם על 'סברות מהבטן' מיקרי מומחה, שהרי הסברות שלו מהבטן יותר טוב ממישהו אחר שאין לו ידיעה בזה, היות שיש לו רקע רפואי בנושא של חולי הנפש. ופלא.

הסתירות בין הרופאים מצויים מאוד

אני הקטן בתקופה האחרונה הייתי בענין מחלות לב ומחלות מעיים לילדים בעשרות אישפוזים בבתי חולים מובחרים בכמה מחלקות שונות, ודיברתי עם מומחים ובכירים ומנהלי אגפים ופרופסורים לגסטרו-ילדים קרדיולוגיה-ילדים אף אוזן גרון-ילדים זיהומולגיה-ילדים, ויועצים למיניהם, ותקופה ארוכה שהיתי גם במחלקת טיפול נמרץ, ובאסיפה בין שש עשרה רופאים הודו פה אחד בין כולם ואמרו ש"יש כאן הרבה הפתעות שאינם יודעים מה להכריע בנידון" (והבכיר שבהם אמר ש"יש כאן ספר רפואה שהילד כותב כל פעם מחדש").

והמדובר הוא שמחלות לב ידוע להם שנים, והניתוחים ידועים, והטיפולים למיניהם ידועים, אולם בכל נושא בפני עצמו יש מקרים מסויימים שכולם בפה אחד מודים בפה או בלב, שאינם יודעים להכריע. והייתי עד לכל הנ"ל.

ובמעשה אחר אמר לי מנהל מחלקת הזיהומים באחד מבתי החולים הגדולים בארץ ישראל, שאינו יודע איך להחליט, ומסופק אם יש חולי מעיים מהלידה או לא, ולכן לא יודעים איזה טיפול לתת, היות שעל צד אחד יכול לפגוע בלב, ועל צד שני אם לא נותנים יכול לפגוע בשמיעה, ובסופו של דבר מספק החליטו בהתייעצות של עוד רופאים בכירים שלא לתת, ובאמת היה צריך לתת, שנתברר שהיה החולי מהלידה ולא ידעו מזה, וכן הודה לי. ומה שיצא מזה היה עוד אישפוזים וטיפולים, והכל בא מחסרון ידיעה וספיקות בהכרעה. וכל זה הוא בדברים שהם המומחים הגדולים ומעשים שבכל יום לפניהם.

ובאמת ניתן לראות במציאות שכמעט בכל דבר יש סתירות בין הרופאים, ורואים את זה בכל אשפוז בבית חולים, אחד אומר שיש מים בריאות ואחד אומר שאין, אחד אומר שצריך טיפול נמרץ ואחד אומר שלא צריך, זה אומר שצריך אשפוז וזה אומר שלא ובסוף נכנסים לאשפוז בטיפול נמרץ לחודש, אחד אומר שהניתוח הצליח ואחד אומר שלא הצליח, אחד אומר שפגעו בלב ואחד אומר שלא פגעו, אחד אומר שצריך קוצב לב ואחד אומר שלא צריך קוצב לב, אחד אומר שצריך תרופה מסויימת ואחרת תזיק,

והשני אומר שצריך תרופה אחרת והראשונה תזיק. ובכל אשפוז עוברים כסדר את כל המהלך הזה, ובפרט אם נוגע לנושא שצריך בו עירוב של כמה שטחים ואגפים בענייני רפואה, שאז כל אגף אומר את שלו ואף אחד אינו יודע מה קורה עם האגף השני, וגם כל אחד באגף שלו יש סתירות כל הזמן.

ובכל פעם יש שינויים, פעמים אחד מהם צודק, פעמים שניהם לא צודקים, ופעמים שניהם צודקים במידה מסויימת, ואין כללים בזה, ולא מוכח כלל שיש בזה עדיפות למומחה היותר גדול, שלפעמים מי שהשטח הפרטי שלו הוא בנקודה זו במסויים הוא הצודק יותר, אפילו שהוא פחות מומחה (ובאמת כמעט כולם משתדלים ומסורים ממש, אולם רבות מחשבות בלב איש).

וכן הוא מעשים בכל יום ולילה, שיש מחלוקת בין הרופאים איזה טיפול עובד ואיזה לא. וקשה מאוד לידע מה קובע שיעור מומחה בכל זה. שהרי כולם בעלי שם של מומחה בשוה, ועם כל זאת כשנעשה דבר חדש מעט אינם יודעים בעצמם מה לומר, ומסופקים ולא ברור להם, ושמעתי את זה רבות מהם בפה מלא.

והיוצא מכל הנ"ל, שאפילו בנושאים שהוא השטח שלהם והם מוגדרים גם לפי חז"ל כ"מומחים לרבים" בזה, יש כסדר סתירות ואי הבנות וחסרון בשיתוף פעולה, וכל זה הוא אפילו שמכירים היטב את 'התיק' ואת הפציינטים שלהם ומתעסקים בזה, ובכ"ז אין להם בזה הכרעה ברורה.

דברי זקה"ק החת"ס זיע"א בענין נאמנות הרופאים

ד. ובגוף תועלת הניסויים שהרופאים מבססים עליהם את משנתם, הנה כבר כתב זקה"ק החת"ס זיע"א בחידושיו (שבת פו:) "קשה לי לסמוך בשום הוראה על רופאי זמנינו אפילו ישראל וכו', דכל מומחתם עפ"י ספרי רפואות שנעשו ע"י נסיון שהיה להם ע"י גופי אומות העולם, וכן כל חכמתם בניתוח עפ"י שניסו בגופים שלהן, דחביל גופיהו, ואין מזה ראיה לגופי בני ישראל, ואין לדון מדבריהם להקל בשום איסור כי אם לענין חילול שבת ואכילה ביוה"כ, דלא יהא אלא ספק פיקוח נפש נמי דוחה שבת, **אבל להאמין להם ממש אין נראה לי**".

ועוד כתב בחידושים לע"ז (לא:) "איידי דאכלי שקצים ורמשים חביל גופייהו. מימי תמהתי אחר שבעו"ה אין לנו מדרש חכמות הרפואות, וכל רופאי ישראל לומדים בבית מדרש לאומים וחכמיהם, וכל חכמתם בנוי על טבעי גופי דאכלי שקצים ורמשים ולא דאיגי במצות, ואיך ישפוט מזה על גופי ישראל דלא אכלי שקצים ודאיגי במצות, הרי קמן אלו מסתכנים בגילוי וכו' ובודאי לענין רפואות הגוף מה נעשה, נסמוך על רופא חנם ית"ש ויתן בפי הרופא ומחשבתו לרפאות נפש עד דכא ושומר פתאים ה', ולענין פ"נ שבת ויה"כ לא יהא אלא ספק נמי מותר, אבל לענין איסור נדה צ"ע, ואם חז"ל סמכו על הרופאים שהעלה מטבעין ליבנה וכדומה, בזמניהם היה חכמי רופאי ישראל אשר שקלו זה בדעתם, **אבל רופאי זמנינו אינם עוסקים אלא בטבעי או"ה, צריך לי עיון מאוד**".

ועפי"ז יש לפקפק בכל הניסוי שנערך בגופות אומות העולם, שאין להוכיח ממנו על תועלת הרפואה הזו בגופות ישראל. ואמנם כאן בא"י נעשה הניסוי בגופות ישראל, אבל מדברי החת"ס מבואר דתלוי בהא דחביל גופייהו, ומבואר בגמרא (שבת שם) דהוא תלוי בהא דאוכלין שקצים ורמשים, וא"כ לענין זה שוים השאינם שומרי תו"מ עם שאר אומות העולם, ואפשר דאינם מודדים לשומרי תו"מ, וממילא צריך לברר כמה מהיראים לדבר ה' השתתפו בכל יסוי ולדון בזה. [ואף שביארנו בתשובה לענין שם סמוך ל"כרך" דגם גויים מהני לזה, ובודאי ישראל אחד הדר בעיר, אבל זה רק כשהנידון תורת 'כרך', משא"כ כאן שהנידון הוא נסיון בגופים, צריך שיהיה שיעור מספיק של שומרי תו"מ דוקא].

האיסור להכנס לרפואה שיש בה ספק חיים ספק מיתה

ה. זקה"ק החת"ס בתשובה (יו"ד סי' עו, מובא בפת"ת יו"ד סי' קנה סק"א) דן "אודות עלמה אחת בת י"ח שנים והיא בחולי נכפה ר"ל, וכל הרופאים נתייאשו מלבקש לה רפואה, אך הרופאים הכומרים בארץ ישמעאל אומרים אפשר ימצאו לה רפואה בסמים החריפים או שתמות, וזו היא טובתה לחיים או למות, ואך הרופאים ההמה אינם מאספים אותה לביתם אלא א"כ תאכל עמהם דברים האסורים ושום ישראל ממשפחתה לא יבא אצלה כל ימי משך היותה שם, אם מותר לעשות כן".

[ואף שבמקו"א כתב זקה"ק בתשובה (או"ח סי' פג) בענין שוטה שצריך

ליכנס לבית חולים שעתיד להתרפא שם, אבל יתנו לו לאכול מאכלות אסורות, ד"מוטב שיהיה שוטה כל ימיו ואל יהיה רשע שעה א' לפני המקום". ובכ"ז גבי אותה עלמה שבחולי נכפה היה צד להתיר, דאצלה הנידון היה על סכנת מיתה ולא רק להשאר שוטה].

ומצדד החת"ס לאסור לאותה עלמה בחולי נכפה לילך לרופאים הישמעאלים, מכמה טעמים, וכתב דחולי זה נחלקו הרא"ש והר"י אם מיקרי סכנת נפשות, וגם לצד שנחשב סכנת נפשות יש לאסור מכמה טעמים, וכתב "**חדא, אפילו רופאים ישראלים כה"ג מי התיר להכניס עצמם בספק נפש להמית או להחיות**", והיינו אפילו שהספק שם הוא חיים או מוות (שמוגדר חיי שעה כמבואר בשבות יעקב ח"ג סי' עה, מובא בפת"ת סי' שלט סק"א), ואפילו שנחלקו הראשונים אם מקרי פיקוח נפש, אבל החת"ס מגדיר ש"נתייאשו הרופאים" לפנינו, ועם כל זאת כתב דלא ברור שמותר ליכנס לרפואה שהיא ספק חיים ספק מיתה.

ואחד משא"ב אחרי כמה שנים במחלה הידוע, הרופאים וכן היועצים הרפואיים הבכירים החשובים בא"י הרימו את ידיהם כציור של החת"ס הנ"ל, ולא רצו להמליץ על דברים חדשים שיש בהם ספק מיתה, אולם בני המשפחה לא הסכימו להתייאש וניגשו לטיפולים חדשים למיניהם ברחבי העולם, והצליחו בחסדי שמים להאריך את החיים בכשבע שנים. (ובאותם שנים הרבה פעמים הרופאים הבכירים שאלו את המשפחה מה הם מציעים לעשות, שלא ידעו להכריע בעצמם מה לעשות, ולמרות שזה מחלה ידועה רח"ל ומומחים בזה, עם כל זאת הם לא יודעים איך להכריע במלאכת ההצלה).

בדעת זקה"ק החת"ס בדין חבלה בקטן

ו. בגדרי חילול שבת לצורך רפואת חולה בשבת מצינו בדברי השולחן ערוך ג' לשונות, האחד בסי' שכ"ח ס"ב "מי שיש לו חולי של סכנה, מצוה לחלל עליו את השבת, והזריז הרי זה משובח, והשואל הרי זה שופך דמים". והשני בסי שכ"ט ס"א "כל פקוח נפש דוחה שבת, והזריז הרי זה משובח", ולא אמרו 'השואל הרי זה שופך דמים'. והשלישי בסי' ש"ל ס"א "יולדת היא כחולה שיש בו סכנה, ומחללין עליה השבת לכל מה שצריכה", ולא אמרו לא 'הזריז הרי זה משובח', ולא 'השואל הרי זה שופך דמים'. וצ"ב.

ונראה בס"ד דנאמרו בזה ג' גדרים בדין חילול שבת לצורך רפואה, האחד הוא ביולדת, דהוי רק "היתר" לחלל שבת, ואין בזה דין זריזין ואדרבה יכול לשאול ולברר אי שרי החילול שבת או לא. והשני הוא בחשש פיקוח נפש שיש בו דין זריזין 'הזריז הרי זה משובח', והיינו כמו שביארנו בכמה דוכתי ממו"ר ז"ל בשם זקנו רבינו בעל הברכת שמואל זללה"ה דכל מקום שאמרו 'הרי זה משובח' הפירוש הוא דזה הוי הרחבה של קיום המצוה עצמה [וכן שמעתי לענין שבת ממו"ר הארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א], וכמו כן כאן יהיה בזה קיום שמירת שבת. והשלישי הוא בחולי של סכנה לפנינו, דלא רק דאיכא 'היתר לחלל שבת', ולא רק שהזריז לחלל עליו שבת לרפואתו 'מקיים שמירת שבת', אלא אף 'השואל הרי זה שופך דמים', כלומר דדיבור השאלה עצמו נידון כמעשה של 'שפיכות דמים'. וכמדומני דכשהרציתי את הנ"ל

קמיה דרבינו הגר"ש אויערבאך זללה"ה הסכים ליסוד ג' גדרים אלו.

ומעתה יש לקבוע בכל מקרה של חולה הצריך לחלל שבת עבור רפואתו, לאיזה מג' גדרים אלו שייך דינו.

ויש לדון בטיפול מסוכן לילדים, האם הקטן שלפנינו מוגדר כחולה וצריך לקבוע לאיזה מג' הגדרים שייך דינו, או דאינו מוגדר חולה לפנינו, ואינו שייך כלל לכל פרשת הג' גדרים הנ"ל. וא"כ לא יהיה בזה דין קום עשה של "הזריז הרי זה משובח, והשואל הרי זה שופך דמים" (לשון השו"ע סי' שכ"ח ס"ב).

ולכאורה מעתה אין לנו אלא דברי זקה"ק החת"ס זיע"א (שבת קלג:) שהאב החובל בבנו שלא לצורך עובר באיסור חובל דאורייתא, ומשו"ה אוסר לתקן ציצין שאינם מעכבין אחר שפירש. ובאמת החת"ס הוא יחידאה בזה, ומנהג העולם כשאר פוסקים שחוזרים אף על ציצים שאינם מעכבין ולא חוששים לאיסור חבלה, אבל עכ"פ לדעת החת"ס הוא איסור דאורייתא. ואפש"ל דגם המתירים במילה הוא רק עד כמה שמישך שייך למעשה המילה וסוברים דמיקרי עדיין עוסק בה והתירו, אבל בטיפול רפואי לילדים שהנידון הוא מעשה חדש לגמרי של 'קום עשה', בזה יתכן שאף החולקים על החת"ס גבי מילה, יודו שאסור ליכנס למעשה חדש בקום עשה, ולא יהיה היתר מחמת סברא של ספק ספיקא של הצלה. ויש לדון.

(וכבר כתבתי בקונטרס "ערל לב" שי"ל בשנת תשס"ד על המוהלים שמתביישים

לתקן המילה בשעת מעשה, כדי להראות רח"ל את זריזות ידיהם וכדומה. וכשבאים לבקר את הנימול אחרי מעמד הברית, עושים מעשה המילה מחדש כפי הדין, בלא ברכת המילה ובלא אבי הבן ובלא שליחות ובלא סנדק. ע"ש שהארכתי בזה טובא. וכן הובא שם מכתבים בענין זה מגדולי המוהלים ומגדולי הדור. והבאנו במקו"א דעת הרבנים דייני הבד"ץ דהעדה החרדית בירושלים שיצאו בעקבות העובדות המבוארים בקונטרס הנ"ל, על החומר לקיים תקנת היעב"ץ והחת"ס והכת"ס).

מי שנתן טיפול רפואי לבנו ואירע תקלה ח"ו

ז. מי שנתן טיפול רפואי לבנו ולבסוף הוא ניזוק ממנו, כבר כתב לנו זקה"ק החת"ס זיע"א בתשובה (או"ח סי' קעז) בנידון גבירה שראתה המשרתת נופלת מתעלפת כמתה, וכיוונה לשפוך לפיה סם חיים, וטעתה בשוגג ושפכה לפיה נפט ומתה, והורה החת"ס שיש בזה משום איסור רציחה, וחייבים על זה כל תיקוני תשובה וכפרה. אלא שבנידון שם שהיתה אשה, כתב שאין צריך להפחידה יותר מדאי, דהיה כוונתה להציל וכו', ועכ"פ צריך כפרה.

וכמו"כ בנידו"ד אם אירע לבסוף תקלה מהטיפול הרפואי, יהיה חיוב תיקון וכפרה בזה (ועי' באריכות במנח"י ח"ג סי' קד וסי' קה בענין רופא שכיון להזריק סם חיים וטעה והזריק בזריקה סם המוות).

ובספר פתשגן הכתב (להוד מרן הגר"ח קנייבסקי זללה"ה, סי' ג' עמוד סט) כתב "דדבר פשוט דבעבירות שכוונת התורה התכלית, לא שייך דבר שאינו מתכוון, כגון ברציחה, דעיקר קפידת התורה שלא יהיה

נרצח". ובספר משנת פיקוח נפש (שער א' סי' ז סק"ז) הוסיף על זה, "ולפי זה, גם במקום שהחולה רוצה שיתקצרו ימיו (עי' שם בציור), לא שייך בזה היתרא דדבר שאינו מתכוון, דסו"ס רצון התורה שלא יהיה נרצח אפילו כשמסכים לזאת".

וכבר פקיע בבתי מדרשות היסוד של זקה"ק הכת"ס זיע"א, שכידוע היה חולה כל ימיו מגיל קטן, ובמשך השנים דרש הרבה ברופאים מומחים לקיים דברי חז"ל שניתן רשות לרופא לרפאות, והכיר אותם היטב, ועם כל זאת קבע לנו במסמרים דברים הנוקבים כל לב בשר, על הפסוק (תהילים קז כ) "ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם", וביאר "כי הקב"ה באמת לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכו וחיה, והרבה שלוחים למקום ומצווה לעבדיו הרופאים שירפאו את החולה, ואלו בחכמתם ע"י סמים שונים סמי דחיי יפעלו זאת, אבל אין בידם לרפאותו לגמרי שיהיה בריא אולם, **כי עוד נשארו הסמים המרים המזיקים להגוף בו, ואין בידם כח להעלות ארוכה לזה, כי אם יוסיפו סממנים גם מאלו לא יסולק כח המזיק.** על כן רק הקב"ה בעצמו יוכל להושיע מזה. והיינו 'ישלח דברו וירפאם' מעיקר החולי, אבל 'וימלט משחיתותם' מה שהשחיתו הרופאים, מזה ימלט הקב"ה בעצמו את החולה". עכ"ד. והוא נורא הוד למתבונן, ואין לנו על מי להשען אלא על אבינו שבשמים.

סימן טו

'חכם מה הוא אומר' לילד שיש לו את "מיוחד"

אחד שיש לו ילד בגיל תשע, וילד אחר "מיוחד" בגיל שנה. יום אחד חזר הגדול מהתלמוד תורה לביתו, וסיפר שאמרו לו כמה ילדים באוטובוס "יש לך אח קטן חולה", ושואל להורים, האם נכון מה שאמרו לו. [ומעולם לא הרגיש דבר משונה על אחיו, היות שהוא עדיין בגיל צעיר של ממש, שלפעמים קשה להבחין בזה למי שלא יודע ומכיר]. ההורים הכחישו מיד את הבשורה, וכעת שואלים מה עליהם לומר לבן.

תשובה: לענ"ד בס"ד, בודאי אין מקום לדון ולקבוע איזה נוסח נכון לכל אחד בלי להכיר מתוך תוכו את הילד ומשפחתו, ועכ"פ לדעתי (ולדעת ב"ב תחי') באופן כללי אין להכחיש דבר כזה להילד, שלא ירגיש אח"כ ששיקרו אותו[כא].

כא. ידוע דברי זקה"ק בעל הכת"ס זיע"א ד"בניו של אדם זה כל האדם", ולכן אדם צריך להזהר לא לעשות שום דבר שילדיו לא יכולים לעמוד

בנסיונות האלו, וביאר שזה היה טעותו של יעקב אבינו ש"ביקש לישב בשלוה", שאע"פ שהוא עצמו היה במדרגה שיכול לעמוד בניסיון של עולם הזה, אך את בניו לא היו יכולים לעמוד במדרגת אביהם, לחיות בעולם הזה בדוגמת העולם הבא. והדברים נוראים ממש.

בנידון הילד ה"מיוחד", יש גאונים ז"ל [ובתוכם הגאון הנורא רבי משה שפירא זללה"ה] שכתבו שהילדים האלו הם נשמות גבוהות, והם ניתנים בידיים של הורים עם זכויות, שאין דרך לזכות אותם אלא על ידי הדרך המיוחד של גידול לכזה ילד, ואין לתאר השכר של משפחה שמגדלים כזה ילד, ורואים בזה ברכה עד אין שיעור בין בעולם הזה ובין בעולם הבא. ולכן יש להשתדל בכל הכוחות לפתח כל היכולות והקישורים שמסוגל, ולהוציא בפועל את כל מעלותיו הטובים וכו'.

ומצד שני יש אחד מגדולי ראשי הישיבות המפורסמים שליט"א שאמר בזה"ל, "אם הם נשמות גדולות ואם יש בזה זכותים אני לא יודע, אבל דבר אחד ברור, שמתי שהקב"ה נותן פאט'ש צריך לעשות חשבון הנפש". ועוד הוסיף שחינוך שאר הילדים הוא חיוב גמור ודין, משא"כ באלו, ועל כן יש להזהר שהכוחות שמשקיעים בהם לא יגרמו ח"ו חסרון בקיום דין חינוך בשאר הילדים. עכ"ד.

ולענ"ד איני יכול לדון אף אחד בעולם, לא ההורים שאין להם את הנסיון הזה, ולא שיש להם את הנסיון הנ"ל, כי בכל נסיון אחד כלול לפעמים עשרות נסיונות. אבל עכ"פ אני רק יכול לשתף את הרגשת עומק ליבי ותו לא.

בודאי אי אפשר לדמות משפחה שיש להם כמה ילדים, למשפחה שזה הילד הראשון שלהם. משפחה גדולה למשפחה קטנה. משפחה שהמתינו

הרבה שנים לילדים למשפחה שיש כבר כמה והכל בקלות. משפחה עם הורים שתומכים לשמור את הילד בבית, למשפחה שמתנגדים להביא את הילד לבית. ועוד ועוד כמובן מאליו. ולכן לעולם מה שאומרים לפלוני אינו נכון כלל לאלמוני ואי אפשר לדמות מצב אחד להשני כלל וכלל.

כל אחד מתפלל ומחכה לילדים טובים שעושים את רצון ה' בשלימות, ועל זה בכה באשמורת הבוקר בקולות אדונינו הכתב סופר זללה"ה "ונהיה אנחנו וצאצאנו כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה". וכפי שמבואר ברמב"ם שהל תלוי בקדושת האדם כידוע, ובספר "ביום טהרתו" בגליונות 'עץ ארז' על 'סדר היום' לר"מ בן מכיר ז"ל בענין הנהגת הלילה כתבנו בזה באריכות בס"ד עי' שם. ולמלך יהודה היה קשה מאוד לראות שיהיה לו בנים כמו מנשה רח"ל, ולכן לא רצה להתחתן כלל וכלל עד שקיבל הוראה משמים שחייבים לכתחילה לישה אשה, והוא מצידו לא היה יכול לעמוד בצער לראות דורותיו שאינם הולכים בדרך ה' בטהרה ובקדושה באמת ובתמים.

וזה מגדולי הצרות בדור שלנו, שרח"ל בצער של ההורים משנה לשנה עם גירסאות שונים ומשונים שהקורונה רק משל רחוק מאוד על החידושים שיש בזה, וההורים אינם יודעים איך לעמוד בחורבן הבית האישי שלהם, הבית שהם התפללו וקיוו עליו כל כך הרבה שנים בזמן קצר מאוד עולה באש ע"י הטכנולוגיה המתקדמת, עם ההשקפה החדשה המעורבת עם סברות ושיטות הטובלים בעוונות ושפלות.

ידוע הסיפור עם מרן ראש הישיבה הגר"א קוטלר זללה"ה, שפעם נסע ברכב מלייקווד לניו יורק למען החזקת הישיבה, וראה בעיניו על הכביש

הראשי מודעת פרסום עם תמונה שאינה צנועה, ומיד צעק בצעקה נוראה "הקב"ה למה לא הרגת אותי במלחמה, הקב"ה למה לא הרגת אותי במלחמה", עכ"ל. ולכאו' הוא מעשה פלא, שהראש ישיבה ז"ל היה המקים של עולם התורה והמצוות בארה"ב ביחד עם כ"ק רבינו יואל מסטמאר זללה"ה, כיהן כיו"ר החינוך העצמאי באר"י, היה נשיא מועצת גדולי התורה, היה ראש ישיבה עם עשרות ספרים ומאות תלמידים נאמנים, הקים משפחה של גאונים בארה"ב, והיה נחשב כגדול ראשי הישיבה לדורותיה בארה"ב, והוא מלבד מה שכיהן כראש ישיבת עץ חיים בירושלים. והיה נחשב בעיני כל מרביצי התורה כאחד מגדולי ומנהיגי הדור ממש אם לא כגדול הדור ממש, וכמו שהספיד אותו כ"ק רבינו יואל ז"ל, "אהרן, להגיד שבחו שלא שינה", שמר על תורה בטהרתה בשלימות. ועם כל זה, מפני שראה מראה אחד אסור, כל זה אינו שוה בעיני מלך המלכים, ושייך לומר ולקבוע "הקב"ה למה לא הרגשת אותי במלחמה, הקב"ה למה לא הרגת אותי במלחמה". עכ"פ מה שברור לנו עד כמה חומר האיסור בכל חסרון ופגיעה רוחנית שעובר על האדם.

השמחה כשנולד ילד ראשון לזוג צעיר היא גבוהה מאוד מאוד, וכן אם הכל הולך כשורה גם בשני ובשלישי ברביעי ובחמישי, אזי מודים ומשבחים לקב"ה. אבל בדרך העולם זה כבר לא כמו הראשון, ובששי בשביעי ובשמיני כבר דנים ומחפשים שמות לתת, וההוצאות והעול בבית בגידול הילדים כבר מורגשים, ובכל זאת מרגישים את השפע של הברכה ישר מאת ה' יתברך, ילדים מתוקים מדבש שעושים את רצון ה' ולומדים א' ב', ובנות קטנות צנועות שאופות חלות יחד עם האמא. ובתשיעי והעשירי קודש הרי זה כבר למעלה מכל החלומות של האדם, ולאו כל

אדם זוכה לכאלה ברכות, ומגיעים לשלימות בשמחת החיים, וכבר דנים על השידוכים לגדול.

ונמצאים שוב בס"ד בחדר לידה, והבעל כבר כהרגלו תמיד בכל הלידות עומד מאחורי הוילון, וצועק "געזונט און הייליג, געזונט און הייליג"... (בריא וקדוש, בריא וקדוש...), וב"ב חוזרים על הדברים. אולם הפעם שמעו מהדפיקות הלב שהמצב לא תקין והוחלט להכניס לחדר ניתוח. הפרופסור הפרטי שהגיע אמר שזה עדיין לא מצב חירום, אבל חייבים להכין מיד את החדר ניתוח, וכך עשו. אמר הבעל לעצמו שעוד מעט כבר לא יוכל להתפלל שחרית, ניקח מהר טלית תפילין בחוץ מאדם אחר ונתפלל שם. מתפלל עם שמחה של מצוה שבקרוב יזכה בעזה"י לשמוע בשורות טובות מאת האחות שתצא ותודיע לו את הבשורה.

אבל מיד כשמוריד את התפילין מגיע האחות במהירות, ובלי לומר מזל טוב ביקשה להיכנס לחדר ניתוח. ומה נולד בן או בת, (בלי להסתכל או לחייך ובלי תשובה ברורה), "זה בן, תיכנס תיכנס...". נכנס ורואה קבוצה של כעשרה אנשי צוות, כולם חוץ משלשה עם כל השמונה בגדים עובדים על התינוק, ומדברים ביניהם אבל שומרים על שקט מוחלט. אין צעקה אין בכיות אין קולות של שמחה ואין קולות רוגע. מעשים של לחץ ואווירה של פחד שוכן בחדר. הבעל שתפס מה שקורה הבין מהשיחת פלאפון של אחד הרופאים שהמצב רחוק מפשוט, לוחמים על החיים של התינוק. מיד מתחיל לומר תהילים. ואשתו שואלת "מה המצב מה קרה", הבעל אומר "אני לא יודע אבל ברור לי שצריך להגיד תהילים, עובדים על הילד".

מעבירים לטפול נמרץ עם כל המכשירים, תוך כדי שכל הצוות עובדים על התינוק. שאל האב את הצוות "אפשר להגיד לי מה רמת הסכנה כאן?",

ובמקום לענות על השאלה, אומרים "אתם יודעים שהילד הזה תסמונת דאון?", מה? תחזור שוב בבקשה?! "האם אתה יודע שהילד הזה הוא תסמונת דאון?".

הבעל אמר אני לא יודע וקשה גם להאמין, אני מקווה שאתם טועים ואני מבקש לא להגיד לאשתי עד שאני יחליט איך להגיד לה. בליבו מתפלל לה' שהוא יצליח לעמוד בניסיון הגדול הזה. נכנסים לטיפול נמרץ, שוב צעקות בצוות ומוציאים את האבא מהחדר המלא מכשירים. האבא מבין ממילה אחת עם ראש הצוות שיש בעיה בלב וצריכים לעשות ניתוח, [והניתוח הזה הביא לניתוח שני, וניתוח שני הביא שוב לשבועות בטיפול נמרץ וחודשים של בית חולים, עשרות אשפוזים ועוד ניתוחים שונים].

יורד הבעל לאשתו ולא מספר מילה. "איך התינוק" שואלת האשה, "אומרים שזה לא פשוט ולא יודעים עדיין המצב, אבל זה נשמע שזה יהיה בסדר". האשה לא נרגעה ובמשך שעות מבקשת שהיא חייבת לדעת בדיוק את המצב. הבעל שלא יכול לעמוד בזה מול אשתו ביקש מחמיו וחמותו שיגיעו ויספרו לבתם את הבשורה.

באותם ימים הבעל כתב מאמר ובתוך הדברים כתב כדלהלן: "מי שמקבל בחינם עשרה מתנות מתוקות ובריאות, לפעמים צריך גם לשלם קצת לעמוד בנסיון בהאחד עשרה. ובזכות המתנה האחד עשרה, בעזה"י העשרה ימשיכו להיות בריאים ומתוקים בעיני אלוקים ואדם".

עבר השלום זכר בלי לספר לכל המאות הבאים, עבר כל השבת בלי לספר לאף אחד מהילדים. וביום ראשון בלילה שכבר הגיעו התשובות הרישמיות של הDNA עשו האבא ואמא מסיבה בבית חולים לכבוד הילד הזה מה שלא עשו אף פעם. גם הבנים הגיעו מהישיבות שלהם מחוץ לעיר. הילדים

שאלו "מה זה הפעם ולשמחה מה זה עושה". לכל ילד האבא קנה מתנה חשובה ומיוחדת. לבחור הגדול כבר היה חשוד כל הסיפור והבין שמשהו הולך להיות אבל לא הראה את הדברים או אמר מילה כלל וכלל. שאר הילדים נהנו לאכול יחד עם האמא בבית חולים, וכן חשבו על כך שעוד מעט אולי יוכלו לראות את האח החדש שלהם.

אחרי שאכלו ושמחו וכולם פתחו את המתנות, האמא פנתה להאבא, "טאטי רוצה כעת לדבר, ששששש". האבא התחיל לומר: אנחנו ביחד כאן כולם, וטאטי ומאמי החליטו להגיד לכם שאנחנו כולם זכינו לקבל כאן מתנה מהקב"ה. כל הילדים כאן בשולחן כולם חשובים מאוד מאוד. ואבא התחיל לעבור אחד אחד, מהדוגמה של המשפחה, לתלמיד חכם של המשפחה, לצדיק של המשפחה, לבעלת חסד של המשפחה... אבל בן אדם הוא בן אדם, אין צדיק שיעשה טוב ולא יחטה. כל אחד כל מבוגר, כל ילד קטן וכל ילד גדול, כולם עושים לפעמים עבירות. לפעמים לשון הרע, לפעמים מחלוקת, לפעמים שמירת העיניים, כל אדם הוא בן אדם. אבל כעת הקב"ה נתן לנו ילד חדש שהוא אח שלכם. האח הזה הוא ילד שאף פעם לא יחלל שבת, אף פעם הוא לא ידבר לשון הרע, הוא יהיה טהור כל החיים שלו.

כל הילדים הסתכלו והאמא התחילה לבכות, כל הילדים הצטרפו לבכי, וגם האב. לא נשארה עין אחד בלי דמעות שליש.

אותו גאון שאמר שהילדים האלה נשמות גבוהות, צדק, וגם אותו ראש ישיבה שאמר שההורים שמקבלים כאלה ילדים צריכים לעשות חשבון הנפש, צדק. לפעמים זה קשה להורים ולפעמים קשה לילדים. אבל יש גם קושי יותר מלפעמים להילד המיוחד הזה בעצמו. ומכ"ש אם מדובר

להיות בבתי חולים וניתוחים וכדומה, וזה חיים של עונש להנשמה שלהם. אבל טהרה להיות נקי מעבירות שלנו כשהם פטורים מכל המצוות, זה מה שיש להם ואין לנו.

הגר"א קוטלר ז"ל צעק "הקב"ה למה לא הרגת אותי במלחמה" כשראה מראה אחד שאינו טהור. חזקיהו המלך הרג את בנו הקטן כשהיה בדרך ללמוד תורה כששמע מפיו דברי נבלה. אבל הילדים האלו הם גידול בנים בלי הצער הרוחני, בלי לפחד שהם חלילה יעשו מרידה בקוב"ה. הם נולדו פטורים מן המצוות, כל כמה שהקב"ה יחליט לתת להם חיים, כי סוף כל האדם למיתה. אבל העושה נחת רוח ליוצרו אין להם. וזה בשבילנו לדעת על עצמינו, שעדיף פי כמה וכמה וכמה ילד כזה, מילד שחלילה וחלילה ילך בדרך לא טובים רח"ל. והלוואי בזכות הילד הזה כולם יהיו קדושים וטהורים בריאים ושלמים.

האם הנ"ל זה תשובה לילידם או תשובה להורים, אפשר לדון, ואפשר שזה קצת לשניהם. אבל לכל הדעות כל זמן שהנר דולק והוא זמן של להודות ולהלל צריכים לעורר את עצמינו על הזכות לגדל ילדים בריאים, וכן לגדל ילדים שהולכים בדרך ה'. ואם נופל בידינו גם ילד כזה יש להודות לה' והלוואי בזכות זה כל בני ביתו יהיו עובדי ה' ולומדי תורת ה' תמיד מתוך נחת דקדושה לעולם, אמן.

סימן טז

בגדר טומאת מת שקם לתחיה[כב]

ב"ק ב: רש"י ד"ה וטמא מת - **מי שנגע במת הוי אב הטומאה**, דמת עצמו אבי אבות הטומאה הוא **והנוגע בו הוי אב הטומאה**.

הנה הכפילות ברש"י צ"ע טובא, שכבר בתחילה כתב "מי שנגע במת הוי אב הטומאה", ומהו שחזר וכפל וכתב "והנוגע בו הוי אב הטומאה". והדבר אומר דרשני.

ואשר נראה לומר בזה, דרש"י חדית לן חידוש גדול ביסוד טומאת הנוגע במת, דהנה יל"ע בגדר טומאת הנוגע במת, האם הפשט שהמת הוא כשרץ המטמא במגע, דהנוגע במת נטמא ונעשה 'טמא', ומאז הוא טמא מצד עצמו.

או דלמא, דהנוגע במת טומאתו בכל שעה ושעה היא מחמת המת, דמאחר שהנוגע נגע במת - חל על הנוגע דין להיות כהמת, וכיון שהמת טמא אף הנוגע בו טמא. [אם כי אינו נטמא כהמת ממש, דהמת הוא אבי אבות הטומאה, והנוגע נחית דרגא ונעשה 'אב הטומאה' לחוד].

כב. פנקס רש"י בבא קמא ב ע"ב.

ונראה דרש"י בא ללמדנו דכן הוא כהצד השני, וזה ביאור לשון רש"י: תחילה פתח בהלכה ד"מי שנגע במת הוי אב הטומאה", ואז בא ליתן גדר בטומאת הנוגע - "דמת עצמו אבי אבות הטומאה הוא", ולכן "הנוגע בו הוי אב הטומאה", והיינו דטומאת הנוגע היא מחמת טומאת המת, שהנוגע נטפל אליו להיות כמוהו, וכל עוד המת טמא אף הנוגע טמא. וראה בביאורים אריכות דברים בזה[כג].

כג. ולכאורה יוצא לפי זה, דלעתיד לבוא - אחרי שיקיצו שוכני עפר, ויקום המת לתחיה, דאז סלקא טומאה מהמת, כמו כן תופסק הטומאה ממילא מהנוגע ולא יצטרך הזאה וטבילה.

והנה יש מקום לעיין בשתי ההנחות האמורות, הן שטומאת המת פוקעת לכשיחיה, והן שטומאת הנוגע מיתלי תליא בטומאת המת, מהסוגיא בנדה (ע, ב).

וכך אי' בגמ' שם: בן שונמית [שהחיה אלישע - רש"י] מהו שיטמא [לאחר שהחייהו - רש"י], אמר להן מת מטמא, ואין חי מטמא. מתים לעתיד לבא, צריכין הזאה שלישי ושביעי, או אין צריכין וכו'. ע"כ. והנה ראשית מבואר להדיא לגבי בן השונמית, דמת שקם לתחיה אינו טמא.

אמנם מה שאמרנו דטומאת הנוגע מיתלי תליא בטומאת המת, [ואחר שיחיה ויטהר, תפקע ממילא טומאת הנוגע], צ"ע טובא מהסוגיא הנ"ל, דהנה אחרי מסקנת הגמ' דבן השונמית אחרי תחייתו טהור, אכתי ספוקי מספק"ל להגמ' - "מתים לעתיד לבוא, צריכים הזאה שלישי ורביעי, או

אין צריכין". ויש לידע מהו ספק הגמ', אחרי שהוכרע דמת שחזר לחיות - טהור.

ומצאנו בזה כמה דרכים. א. התוס' שם כתבו דהוא ספק מיוחד על לעתיד לבוא שנאמר על זה "וזרקתי עליכם מים טהורים", דאפשר שנתחדש בזה הלכה מיוחדת על תחיית המתים העתידה. ב. המהרש"א (בחידושי אגדות) על אתר כתב, דהספק הוא משום שהמתים הללו נגעו בחיי חיותם במתים אחרים, דבזמן הזה כולם בחזקת טמאי מתים. ג. הצל"ח שם כתב גם כן דאינו מחמת שהיו מתים, [דטומאה זו פקעה, כיון שחזרו לחיות], אלא הספק הוא משום שנגעו בעצמם.

והנה מבואר לפי המהרש"א והצל"ח, דהמתים שיחיו יהיו טמאים כנוגעים במת, וזאת הגם שהמתים עצמם הלוא יחיו ויופקע מהם טומאתם. וחזינן בשיטתם, דטומאת הנוגע אינה תלויה בטומאת המת, אלא גם אחרי שהמת טהור עדיין הנוגע טמא. וזה דלא כפמשנ"ת בדעת רש"י.

והנה איתא בספרי זוטא (חוקת יט, יא): נוגע במת טמא, אין מת עצמו טמא. נוגע במת טמא, אין בנה של שונמית טמא. אמרו, בנה של שונמית כשמת כל שהיה עמו בבית טמא היה טומאת שבעה, וכשחיה היה טהור לקודש, חזרו ונגעו בו טמאוהו הם וכו'. ע"כ.

ושמעינן מדברי הספרי כמה הלכתא גבירתא. ראשית, דמת עצמו אינו טמא גם בעודו מת, וזה דלא כמו שכתב רש"י בסוגיין להדיא "דמת אבי אבות הטומאה הוא". וראה למרן הדרכי שמואל זללה"ה בספרו על אהלות (פ"א מ"ב) שאסף מלשונות כמה מהראשונים דמת "אבי אבות הטומאה הוא", והעיר דלא נזכר לשון זה בגמרא. [והנה בתיקוני זוהר חדש (כרך ב סו, א) נזכר הגדר של "אבי אבות הטומאה" על חמור, יעוי"ש].

עוד יש ללמוד מדברי הספרי, דהכלים טמאים גם לאחר שהמת כבר חי, וחזינן דטומאת הכלים אינה תלויה בטומאת המת. אמנם יש להסתפק אם טומאת אוהל הוי כטומאת מגע במת, דהספרי הלוא קאי בכלים שנטמאו עמו בבית בטומאת **אוהל**, ודברינו אמורים לעניין **הנוגע** במת. ואולי י"ל דשאני טומאת הנוגע במת דהיא מיתלי תליא בטומאת המת, מטומאת אוהל דאינה תלויה בטומאת המת וטמאה מכוח עצמה.

אמנם בגמ' בסוטה (כ, ב) משמע דיש טומאה במת עצמו, וכך אי' בגמ' שם: למימרא דמת אסור במחנה לויה, והתניא טמא מת מותר ליכנס למחנה לויה, ולא טמא מת בלבד אמרו אלא **אפילו מת עצמו**, שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו, עמו - במחיצתו. ע"כ.

הנה מבואר בברייתא דמת עצמו יש בו טומאה. ומבואר עוד, דמת עצמו טומאתו חמורה משל הנוגע במת, דהתנא נקט הלשון "**אפילו** מת עצמו", הרי שהמת עצמו הוא **כל שכן** מהנוגע בו לעניין טומאה. [אמנם זה עדיין לא נתבאר בגמ', דמת הוא "אבי אבות הטומאה"]. ויעוי' עוד תוס' שאנץ שם, וכן בתוס' הרא"ש שם בתירוצו הראשון, דדבר זה דמת עצמו חמור מהנוגע בו, הוא פלוגתא דתנאי, יעוי"ש.

אלא דיש לדחות ראיה זו, דיש לומר דהאיסור להכניס טמא למקדש - אין הגדר שאסור להכניס טמא למקדש, אלא שאסור **לטמא** את המקדש. [יעוי' רמב"ם (ביאת מקדש ג, טז) "שהרי טימא מקדש השם". ולכאורה זה ביאור דברי מרן הרב מבריסק זללה"ה (הל' פרה אדומה ד"ה ולפי"ז), דאינו פסולא גופא אלא "עיקר איסור הוא מה שמכניס טומאה למקדש", וכמו שכתב לעיל מיניה הגדר "שיש בו טומאה ממש **ומטמא**"]. ולפי זה שפיר אפשר דהמת עצמו אינו טמא, ואכתי לגבי ביאת מקדש הרי הוא 'מטמא'. ועי' בזה.

והנה בתוס' שאנץ לעיל מיניה (יג, א) הביא מהמדרש שהכניסו עצמות יוסף לעור של כבש, ונכנסה בו רוח חיים. ונראה מוכרח, דהעצמות גופייהו לא שייך בהם טומאה, דהרי יש בהם חיות, אמנם הרי זה מבואר דהיה על עצמות יוסף דין טומאת מת לכל דבר. וצריך לומר לפי זה, דהמת עצמו אינו בו טומאה, ורק הנוגע בו נטמא.

אמנם בזוה"ק מפורש שיש טומאה במת, והכי אי' שם (פרשת אמור דף פח עמוד ב): לנפש לא יטמא - כמה דאוקימנא דגופא בלא רוח, מסאבא הוא, ושארי עליה רוח מסאבא. ע"כ. עי"ש.

סימן יז

מי מקבל את פני האדם בעלותו למרום[כד]

כל העוסק בפרק שירה בעולם הזה, זוכה ללמוד ותלמודו מתקיים בידו, וניצול מיצר הרע ומחיבוט הקבר ומדינה של גיהנם וזוכה לימות המשיח ולחיי העולם הבא.

לפום ריהטא אפשר לומר דסדר המעלות שזוכה בם העוסק בפרק שירה, הוא כפי סדר תולדות האדם וגלגוליו עלי אדמות, אולם אעפ"כ קצת נראה דכפי חשיבות המעלות נסדרו, וא"כ יש להבין מה שחיבוט הקבר הוא במדרגה יותר מללמוד ותלמודו מתקיים בידו וניצול מיצר הרע.

ונראה דכיון שניצול מיצר הרע והוא זך ונקי מעבירות זוכה להתקדש בקדושה של מעלה, ממילא מובן שלא יהיה לו חיבוט הקבר, כי כל ענין חיבוט הקבר הוא לזכך הגוף מעביות החומר והגשמיות. וכעין זה מצינו באיזבל שלא אכלו הכלבים ידיה ורגליה, כי בהם נהגה לשמח לפני הכלה, כי איברים אלו אחר שנתקדשו ע"י מעשה המצוה שוב לא נצרכו לתיקון ולכפרה על ידי אכילת

כד. מתוך גליונות עץ ארז על פרק שירה.

הכלבים. וכן ידועים סיפורים נוראים על גדולי ישראל, כמו הגר"א והחיד"א, שאחר רבות בשנים נתגלה קברם עקב איזה סיבות וראו המתעסקים בזה את הפלא, אשר לא שלטה רימה בבשרם ואלו שראו את פני הגר"א העידו שאף זקנו נשאר שלם.

וזה מה דאיתא בסנהדרין שהצדיקים יקומו בתחיית המתים בלבושם, כי אחר שנזדככו עד כדי כך שגם לבושיהם רוחניים המה. וזהו המכוון במש"כ ר"י החסיד שמי שיושב עם ספרים ערוכים על שולחנו בעולם הזה זוכה כן לחעולם הבא לישב עם ספרים ערוכים על שולחנו, ופלא הוא מה שייך ספרים ושולחן בעוה"ב.

ושמעתי מפי מורי ורבי מרן ראש ישיבת קמניץ המעטירה זללה"ה שזקנו בעל הברכת שמואל זללה"ה, היה בעירו קמניץ עשיר בעל ספריה גדולה של ספרי קודש, והברכת שמואל זללה"ה כיבדו מאד בעבור זה, כיון שנתדבק בספרים [והגם שאין ללמוד מזה לכל אח, כמו ששמעתי מפי מו"ר הגאון החסיד רבי משה אהרן שטרן זללה"ה, משגיח דישיבת קמניץ, שהיה לו אוצר ספרים גדול מאד, ואמר לי לפני פטירתו שרוצה לקנות דירה ולהעמיד שם כל הספרים לרשות הציבור. ופעם אחת אמר לי שלוקח לו שבועיים בתחילת הזמן להוציא כל הספרים הנצרכים לו ללמוד בהם בזמן הבא. ואמר לי בזה הלשון "אברהם זאלסט וויסען ס'איז א יצר הרע הזוי ווי אלע יצר הרע'ס" (אברהם תדע שזהו יצה"ר ככל היצה"ר). וא"כ נראה שאין כל אחד אשר ביתו מלא ספרים ראוי ליקר וגדולה זולת אנשים כמו"ר הגה"צ המשגיח זללה"ה ואותו גביר שראה זאת אצלו

הברכת שמואל זללה"ה שהגיע למדרגה זו]. וכן נהג הוא עצמו רבינו הברכת שמואל להשאיר כל ספריו שעסק בהם תדיר על השולחן ולא לסלקם אל הארון.

וא"כ זה אשר נתדבק בקדושה וכל חפצו ומגמתו בספרים הערוכים על שולחנו, זה יזכה גם כן לעוה"ב בשולחן וספרים ערוכים, וכד' הגמ' הנ"ל שלתחיית המתים יהיה כמציאות בה חיו בחיי חיותם בעלמא הדין, דכל המציאות של גשמי התהפך יתהפך לרוחני.

סימן יח

מה יעשה וינצל

היות שלאחרונה התפרסם בשם אחד מגדולי גאוני ראשי הישיבות שליט"א שיש להכין בגדי שבת לימות הגאולה, האם נכון כעת ללמוד הלכות ולימודים הנוגעים לימות המשיח.

תשובה: לענ"ד בס"ד נראה, דאף דלפי דעת הקדמונים מוטל על האדם ללמוד דברים הנוגעים למעשה, עם כל זאת כל חלקי התורה יש בהם משום מצוות תלמוד תורה, וכבר מצינו בפוסקים דמסכתא דרך ארץ ומסכת אבות אינם בחפצא דשם "תורה" מצד החיוב, וברמב"ם מבואר בהדיא דשמעתתא דימות המשיח בעיון אינו מביא לידי אהבה ויראה, ועי' בהערה[כה].

כה. א) כתב הרמב"ם (מלכים פי"א ה"ג) "ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא בדברים אלו שהטפשים אומרים" וכו'. ובהשגת הראב"ד כתב "אל יעלה על

דעתך וכו' - א"א, והלא בן כוזיבא היה אומר אנא הוא מלכא משיחא ושלחו חכמים לבדקו אי מורח ודאין או לא וכיון דלא עביד הכי קטלוהו".

מבואר דנחלקו הרמב"ם והראב"ד אם משיח צריך לעשות אותות ומופתים כדי לקבוע שהוא משיח או לא, ועי' בכס"מ ובשאר נו"כ דאף דבגמ' איתא כדעת הראב"ד, אך הרמב"ם ס"ל דאגדות חלוקות הן ולא פסק כדעת הגמרא.

היתכן לומר דלדעת הרמב"ם הלומד ועוסק בסוגיות אלו שאינם להלכה, לא יקיים מצוות תלמוד תורה, ולא יהיה טעון ברכות התורה. וצ"ע.

ב) עוד כתב הרמב"ם (שם פי"ב ה"א) "אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם, או יהיה שם חידוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג, וזה שנאמר בישעיה וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ משל וחידה, ענין הדבר שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם המשולים כזאב ונמר וכו', כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים, ובימות המלך המשיח יודע לכל לאי זה דבר היה משל, ומה ענין רמזו בהן". ובהשגת הראב"ד כתב "אל יעלה על הלב שבימות המשיח כו' - א"א והלא כתוב בתורה והשבתי חיה רעה מן הארץ".

פירוש, דהרמב"ם הביא פסוקים מנביאים שמתפרשים בדרך חידה ומשל, והראב"ד קאמר ליה דכן הוא אף בפסוקי התורה, ושם בודאי אי אפשר לומר שהוא משל וחידה ולא כפשוטו.

ויל"ע לדעת הראב"ד דיהיה ביטול מנהגו של עולם כפשוטו, והא קיימא לן (ב"ק טו:) הזאב והארי והברדלס מועדין מתחילתם (ועי' שיעורי עץ ארז), וכי לימות המשיח יתבטל דין מציאותי זה, וזה נגד הלכות שבתורה. וצ"ע. [ועוד קשה לקבוע שאין בזה מצוות תלמוד תורה].

ג) עוד כתב הרמב"ם (שם ה"ג) "בימי המלך המשיח, כשתתיישב ממלכתו ויתקבצו אליו כל ישראל, יתייחסו כולם על פיו ברוח הקודש שתנוח עליו וכו', ובני לוי מטהר תחילה ואומר זה מיוחס כהן וזה מיוחס לוי" וכו'.

ויל"ע דהא תורה ללאו בשמים היא, וע"י קביעת היחוס יכול להיות נפק"מ לכמה וכמה הלכות, ואף בדיני ממונות ודיני אישות. דאם יאמר למי שהוחזק עד עתה ככהן 'מיוחס' שבאמת הוא לוי, ובמשך חמישים שנה עשה חמש מאות פדיונות הבן, האם יצטרך להשיב לכולם את כספם העולה יחד לסכום גדול מאוד. וכן מי שהוחזק עד עתה כלוי וקיבל מעשרות פירות וירק עשרות שנים ויאמר לו שהוא ישראל, האם יצטרך להשיב הכל. [ויש לדון אם אמרנן בזה דאיכא מחילה, וצ"ע].

ואם היה כהן שאשתו נאנסה וכפאוהו בי"ד לגרשה, וכעת נתברר שהוא ישראל, הרי הגירושין נמצאו מקח טעות, שגירשה רק מפאת שהבי"ד כפאוהו על זה. וכן קידש אשה אחרת ונתברר שהם קידושי טעות כיון שקידשה רק מחמת שאין לו את האשה הראשונה. היתכן לומר דבר כזה. [ועי' בנודע ביהודה (אבהע"ז סי' עה) דהשולח שליח לגרש אשה בעל כרחה, אחר דאיכא חרם דרבינו גרשום לא לגרש אשה בעל כורחה, הוי שליח לדבר עבירה ולא חייל הגירושין]. ואיך יחול כ"ז עפ"י רוח הקודש, הא תורה לאו בשמים היא.

[ואם נאמר דהמשיח קובע יחוסם רק מכאן ולהבא ולא למפרע, עי' מה שהבאנו בשיעורי עץ ארז משמיה דזקה"ק החת"ס זיע"א דהגדר בכל כהאי גוונא הוא דהוי ישראל עם דיני כהן ישראל עם דיני לוי, ולא נעשה בחפצא כהן או לוי, והיכי לידיינו האי דינא. וצ"ע].

ד) עוד כתב הרמב"ם (שם ה"ב) "וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם

איך יהיו עד שיהיו, שדברים סתומין הן אצל הנביאים, גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו, אלא לפי הכרע הפסוקים, ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו, ועל כל פנים אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת, ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות, ולא יאריך במדרשות האמורים בענינים אלו וכיוצא בהן, ולא ישימם עיקר, **שאין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה**, וכן לא יחשב הקצין" וכו'.

ומדכתב הרמב"ם דכל מדרשות אלו וכיוצא בהן "אין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה", משמע דאין בהם דין חפצא דשם "תורה", דהא איתא במסכתא אבות (ג יז) דחכמה מביאה ליראה, וכן איתא בגמ' (ע"ז כ:) דתורה מביאה לידי יראת חטא.

ובמקו"א הבאנו דברי הפרי מגדים (או"ח סי' קב מש"ז סק"ד) דאין מסכתא דרך ארץ ומסכתא אבות בגדר "תורה" ממש, ובודאי הם מביאים לידי אהבה ויראה, ועם כל זאת אינם בגדר תורה, ואם כאן אינו מביא לידי אהבה ויראה, לכאו' כ"ש דאינו בגדר תורה, והוא מעשה פלא.

והנה, לימוד פרשת בן סורר ומורה בודאי הוה בגדר תלמוד תורה, וחייב בברכות התורה ובכל שאר דינים, ואפילו שהגמ' (סנהדרין עא.) מעידה בזה דלא היה ולא עתיד להיות אלא דרוש וקבל שכר [אלא שרבינו יהודה החסיד בספרו "ספר חסידים" (סי' א'יא) כתב דעיקר הלימוד צריך להיות בדבר הנוגע למעשה, כשחיטת חולין ושבת וברכות וכיוצא בהם, ובמקום שיש מחלוקת במשא ומתן צריך לעסוק בסדר נזיקין, אבל לא יתחיל מסדר קדשים]. ומאי שנא כאן דאף אם לא ידוע מה יהיה לבסוף, מ"ט לא יתקיים בזה דין לימוד תורה מדין "דרוש וקבל שכר".

והנראה לומר בזה בס"ד, דיש ב' דינים בלימוד עניינים אלו, דאם מתעסק

בהם בתורת תלמוד תורה, ללמוד ולעסוק בפסוקי הנביאים ובמה שאמרו חז"ל, בודאי מקיים מצות תלמוד תורה מן המובחר ומביאו לידי אהבה ויראה. אבל אם עוסק בהנ"ל כדי לידע "מה שיהיה", על זה כתב הרמב"ם דאין זה כלום ולא מביא לידי אהבה ויראה, ד"מה יהיה" איננו יודעים. ורק ללמוד הדברים בגדר לימוד תורה, אז הוא בודאי תורה.

וכן אמר לי אחד מזקני ראשי הישיבות שליט"א בעיה"ק ירושלים ת"ו כעין הסברא הנ"ל, והוסיף שכבר טען לפני תלמידיו שכל ה"בבות" שאומרים דעות על זמני גאולה כאלו ואחרים, "אני אומר לבחורים הצעירים שהם עצמם שוים כמו אותם 'בבות', שאם יקחו מאה אנשים ויברכום, בודאי יהיה כמה שיתקיימו". ואין מי שיודע באמת מה יהיה. והוסיף לספר שבזמן מלחמת ששת הימים יהודי אחד משכונת קטמון בירושלים הוציא ספר עם חשבונות של כל הקיצים "והיה רב מכר", ואותו אחד היה בעל בית, והיה נראה לכאורה שלמד היטב את הסוגיא ומציין כל החשבונות שעלו מתוך הסוגיא, אבל לבסוף נתברר שכל דעתו היה להוכיח מתוך כל החשבונות שמלחמת ששת הימים היא הקיום של ימות המשיח, והיה כל הספר מתחילתו עד סופו מזוייף, ורצונו בהכל היה להוכיח "מה יהיה" ולא ללמוד הדעת תורה שבסוגיא.

ה) כתב רש"י (מגילה ג. ד"ה מהוה) "אורחא דסוגיא דגמרא לתרץ **דבר שאינו**, עד דטרח ומעמידה **על בורייה**, **מפי רבי**, עד כאן". ויל"ע מ"ט זהו דרך הש"ס, ועוד צ"ב מהו היסוד הגדול שקיבל כאן "מפי רבו", והא כל הלומד בש"ס רואה כן בחוש.

עוד יל"ע, האם בלימוד של דברי הגמ' מתחילה שהם "דבר שאינו" כלשון רש"י יש קיום מצוות לימוד תורה וצריך לברך ברכות התורה ע"ז, דסו"ס

הוא "דבר שאינו".

ובפנקס רש"י (כת"י) ביארנו בזה עפ"י דברי מרן הגר"ח הלוי מבריסק זללה"ה שאמר דהעיקר מה שהרב מלמד לתלמיד הוא "מה לא לומר", ועל ידי זה יהיה לו ידיעה מה כן לומר.

ונראה דזה גם הגדר כאן, דעיקר הלימוד ב"דבר שאינו" הוא לא לשם אותו דבר שאינו עצמו, אלא כדי לידע "מה כן לומר", ועל ידי הדבר שאינו ניתן לטרוח ולהעמיד דבר "על בורייה". וכשעוסקים בגמ' באופן הזה הרי זהו תורה בטהרתה. ולכן מביא יסוד זה "מפי רבו", דזה יסוד של הרב ללמד מה לא לומר כדי לדעת מה כן לומר.

וחתני אהובי הגר"ח הלוי סאלאוויצ'יק שליט"א ציין לדברי רש"י במקו"א (יומא יג. ד"ה על מנת) "וכל סוגיא זאת אין תירוצין שבה יכולין לעמוד, כי יש להן תשובות רבות, ואינו אלא כי מלמדין אותנו: ואם תאמר כן יש להשיב כן, ואינו משיב כל תשובות שיש להשיב, כי באחת הוא מסלקו לתרץ בענין אחר, עד שהעמידה על מכונה". ויש להוסיף עוד מה שכתב רש"י במקו"א (שבת ל:) "בא ואראך - טרח לענותו כאולתו, כדי להעמיד דברי תורה על מכונו". והוא עולה על קנה אחד עם הנ"ל.

העולה מזה דיש דבר שאינו תורה לאמיתה בעצמו, אבל הוא מצטרף להיות בדין חפצא דשם תורה ממש, היות שהוא חלק מגוף הלימוד בטהרתו. ולכן יש לדון בנידו"ד כלפי הלימודים דימות המשיח, ויש להאריך עוד.

ו) אמרו חז"ל (נדה ל:) דהולד במעי אמו מלמדין אותו כל התורה כולה, וכיון שבא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו ומשכחו כל התורה כולה. וכתב הגר"א (מובא באבן שלמה פ"י אות יא) דקודם מיתתו של אדם בא המלאך שלימדו תורה בבטן אמו, "ועכשיו בא לראות אם הם שלמים

איתו". ויל"ע מהו בגר שנתגייר, דבהיותו עובר במעי אמו היה גוי, ולכאו' לא למד בבטן אמו כל התורה, ואיך יתקיים הדין דסדר מיתתו, ועל מה ישאל לו המלאך. ואולי י"ל דאף גוי בבטן אמו מלמדים אותו כל תורת ז' מצוות בני נח (וכמו שלכאו' יהיה בנשים, דאף שנקטו בבית בריסק דיש בהם חפצא של פרשת "תורה" בכל הנוגע לקיום מצוותיהן, אולם בלימוד תורה כשלעצמו אין להם שייכות ולא שייך בהם 'כבוד רבו' והארכנו בזה במקו"א, דנראה דהמלאך מלמדם התורה השייך להם). ויש להביא סמך לזה מהגמ' בנדה שם, דלמדו שהתינוק לומד ממלאך כה"ת מקרא בספר איוב, ואיוב לכמה דעות היה נחשב כבן נח ולא כישראל, ובכ"ז לימדוהו תורה בבטן אמו.

ושמעתי מידידי בעל ה'עומקא דשמעתתא' שליט"א להקשות בזה, עפ"י מה ששמע מזקנו ששאל קמיה דכבוד הגר"מ הלוי מבריסק זללה"ה במה שאומרים בהגדה של פסח "תשעה ירחי לידה", איזה שבח הוא לישראל הלא אף בגויים יש תשעה ירחי לידה. וביאר לו הגר"מ ז"ל עפ"י דברי הגמ' בנדה הנ"ל דעובר ישראל מלמדין אותו כל התורה בתשעה ירחי לידה, והם תשעה ירחי לידה אחרים משל גוי. ולכאו' לפי דברינו נמצא דאף גוי מלמדים אותו תורה במעי אמו, וא"כ מה המיוחד בתשעה ירחי לידה דישראל. ונראה לבאר דאף אם מלמדין את הגוי במעי אמו תורה, אולם אין זה כלל במעלת חפצא של תורה ממש כמו בישראל, אלא לכל היותר הוא כמו בנשים שיש בהם תורה כלפי מצוותיהן בלבד (ועי' בשיעורי עץ ארז שביארנו גדר השכר של גוי ואשה בתלמוד תורה וקיום מצוות).

ולהמבואר לעיל נראה דאין מלמדין את העובר אלא רק תורה שיש עליה שם "תורה" ממש, ולא שאר עניינים שאין בהם שם "תורה" ממש, וכפי שביארנו לעיל.

סימן יט

בענין האומר מאי אהנו לן רבנן[כו]

ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם וגו' (שמות ב', י"א).

עי' רש"י וז"ל נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם עכ"ל הק'. בד בבד עם סיפור תולדות משה רבינו בפרשיות אלו מגלה לנו התורה הק' את גדלותו ומידותיו. כאן מוצאים אנו את נשיאתו בעול אחיו בנ"י, ובסנה מתגלית הענוה עם ישראל, וחסד במעשה עם בנות יתרו.

והרי משה רבינו הוא הוא הדוגמא למנהיגי וגדולי עם סגולה שבכל דור ודור, והתורה מציינת מידה זו של "וירא בסבלותם" בתור המידה הראשונה והיסודית למנהיג וגדול בישראל.

דמוע תדמע עיני בהעלותי על ליבי את זכרו של אחד מגדולי דורינו מהשרידים שנותרו לנו מדור דעה דור הישיבות הק' באירופא שלפני החורבן הגדול, הגאון הגדול הצדיק האמיתי מורינו הג"ר מרדכי לייב מן זצ"ל אשר זכיתי לראות את התגלותה של מידה זו, והוא על מיטת חליו מתייסר ביסורים קשים ומרים רח"ל בעת שמסר השיחה השבועית על פרשת השבוע בביתו כמה שבועות קודם הילקח

כו. עץ ארז עה"ת מהדו"ק פרשת שמות.

מעמנו ארון האלוקים, ודיבר אז על מסירת התורה שהיא תיתכן רק ע"י מי שיגע ועמל בתורה הק' ובאותו שבוע חרד כל לב לשלומו ובריאותו של מרן רבן של ישראל הגרא"מ שך זללה"ה. ולקראת שבת נתבשר כל עולם התורה בבשורה המשמחת שמצבו השתפר ויצא מכלל סכנה בחסדי השי"ת. ואמר רבינו זצ"ל שהדרגה הגדולה ביותר בעמילות התורה בדורינו היא של מרן ראש הישיבה זללה"ה, וכל זמן שענק כזה חי עמנו הרי שזכותו מגינה ומצילה על כל הדור. וסיים דבריו אודותיו באמרו שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא.

והנה כל אשר לב לו ישתומם מהמראה הלזה איך רבינו זצ"ל בימיו האחרונים ויסוריו הנוראים מתגברים והולכים ובכל זאת כל מעיינו ותפילתו היא בעד רבן של ישראל זללה"ה כשהוא מתעלם לגמרי מהעובדא האיומה שהוא עצמו זקוק לרפואה וישועה. ואו אז זכיתי להכיר ולהשיג מקצת ממידה זו ד"וירא בסבלותם" בגדולי וצדיקי הדורות.

ולהעיר למה שאמר רבינו זצ"ל שזכותו של מרן זללה"ה, מגינה על כל הדור שהנה אמרו חז"ל שהאומר מאי אהנו לן רבנן הריהו אפיקורס. ושמעתי להקשות וכי להברנש הלזה אפיקורס יקרא והרי שוטה מופלג הוא וכי אינו יודע ומבין בעצמו כמה נצרך העולם לרבנן.

ואמר לי אברך חשוב מישיבתינו הק' שודאי יודע ומבין הוא את התועלת שבחכמים המתעסקים עם הרבים ומרביצים תורתם

ברבים, אבל אותם חכמים שעוסקים בתורה ואינם בכח לעסוק עם הציבור עליהם תמה אפיקורס דנן "מאי אהנו לן רבנן". ולכן נקרא שמו אפיקורס באשר אינו מבין ומכיר ערך התורה ולומדיה. והן הן הדברים שאמר רבינו זצ"ל שעצם שהותו של ת"ח וגדול הדור גם בלי השפעה ישירה על הציבור הריהי מגינה ומצלת.

הספרים שי"ל עד עתה ע"י המכון:

- **עץ ארז על התורה** חלק א, נדפס שנת תשנ"ח
- **עץ ארז על התורה** חלק ב, נדפס שנת תש"ס
- **פסקי כת"ס - עץ ארז**, או"ח, יור"ד, נדפס שנת תשס"ג
- **ערל לב**, קונטרס על זהירות במעשה המילה, ע"פ תקנת החת"ס, נדפס שנת תשס"ג
- **שירת סופר, עץ ארז**, על פרק שירה, דברי רבותינו החת"ס והכת"ס, נדפס שנת תשס"ד
- **חידושי כת"ס** עמ"ד גיטין, ב' חלקים, ע"י חברי ורבני המכון, נדפס שנת תשס"ה
- **ברכת כהן קונטרס אחרון עה"ת**, תורתו של הגרב"ש הכהן דויטש שליט"א. נדפס שנת תשס"ה
- **ארזים עלי מים עה"ת**, תורתו של הגרמ"ש שפירא זללה"ה, נדפס ימי הספירה תשס"ו.
- **שיעורי עץ ארז**, שבת, נדפס מנ"א תשס"ז
- **חוט המשולש על ענייני ספר תורה**, תורתו של רע"א, חת"ס וכת"ס, נדפס יט טבת תשס"ח
- **שיעורי עץ ארז עמ"ס בבא קמא**, נדפס אדר שנת תשס"ט
- **שירת הלווים - עץ ארז**, משנתם של הגרע"א, החת"ס והכת"ס, נדפס שנת תשס"ט
- **עץ ארז, קידושין**, שיעורי הגר"י הלוי הורוויץ שליט"א
- **שיעורי עץ ארז עמ"ס סוכה**, נדפס יט טבת שנת תש"ע
- **קובץ כארז בלבנון ישגה**, ליקוטי תורה מוסר והשקפה, נדפס תמוז תש"ע
- **פסקי הלכות עץ ארז**, פסח, נדפס ערב פסח תשע"א
- **פסקי הלכות עץ ארז**, בענייני ר"ה ויוה"כ, נדפס שנת תשע"א
- **שמעתתא מפומייהו דרבנן**, עמ"ס חולין, דברי תורה מחכמי ורבני הישיבה, נדפס שנת תשע"א
- **שיעורי עץ ארז עמ"ס חולין**, נדפס כלסיו שנת תשע"ב
- **שיעורי עץ ארז עמ"ס זבחים, מכות**, נדפס שנת תשע"ג
- **קובץ מפרשים עמ"ס תמורה, ערכין, מעילה**, תשס"ח
- **פסקי הלכות עץ ארז, פורים**, ובסופו קונטרס **זבח תודה**, בענייני קרבן תודה, נדפס אדר תשע"ב
- **פסקי הלכות עץ ארז**, בין המצרים, נדפס מנ"א תשע"ב
- **קובץ שיחות עץ ארז** קונטרס בענייני הימים הנוראים
- **פניני עץ ארז**, קונטרס על סדר פרשיות התורה
- **קובץ מעלה התורה** שי"ל חברי לשכת הבד"ץ מעלה אדומים
- **סדר היום**, של הקדמון רבי משה בן יהודה מכיר ז"ל, י"ל שבט תשע"ה
- **סידור היעב"ץ עמודי שמים עם גליונות עץ ארז**, שנת תשע"ו
- **שמעתתא מפומייהו דרבנן, עמ"ס זבחים**, דברי תורה מחכמי ורבני הישיבה נדפס שנת תשע"ג
- **שיעורי עץ ארז עמ"ס מכות**, שנת תשע"ג
- **חוט המשולש עמ"ס מכות**, שנת תשע"ג

- **קובץ תלמידי הכתב סופר כתובות** שנת תשע"ד
- **שיעורי הרמי"ם עמ"ס זבחים.** שנת תשע"ה
- **משיעורי הגרא"ז עמ"ס זבחים**, שיעורי הגרא"ז איינשטיין שליט"א
- **כתבי התלמידים**, איזהו מקומן, שיעורי הגר"ש פישר שליט"א
- **שמעתתא מפומייהו דרבנן**, כוכב מיעקב, עמ"ס ברכות, ד"ת מחכמי ורבני הישיבה, נדפס שנת תשע"ו.
- **אגרת מוסר לרבינו עקיבא איגר זללה"ה עם גליונות עץ ארז.** נדפס שנת תש"פ.
- **שמעתתא מפומייהו דרבנן**, עמ"ס נדה וראש השנה, ד"ת מחכמי ורבני הישיבה, נדפס תש"פ.
- **גליונות עץ ארז על ספר נאות מרדכי - הרחקות**, נדפס שנת תש"פ.
- **פסקי הלכות בצל הקורונה**, נדפס שנת תש"פ.
- **פנקס רש"י עם גליונות עץ ארז**, עמ"ס סוכה, נדפס שנת תשפ"א
- **תורת עץ ארז**, ענייני טהרה, שובבים, תשפ"א
- **חוט המשולש על פרק שילוח הקן**, ערב פורים, תשפ"א
- **פנקס רש"י עם גליונות עץ ארז, מצה ומרור**, נדפס ניסן תשפ"א
- **ודרשת וחקרת**, בירור בענין חיסון הקורונה לילדים, נדפס חשון תשפ"ב
- **שו"ת פסקי הלכות ח"א**, תשובות מבד"ץ מעלה אדומים, טבת תשפ"ב
- **שו"ת פסקי הלכות ח"ב**, תשובות מבד"ץ מעלה אדומים, שבט תשפ"ב
- **שו"ת פסקי הלכות ח"ג**, תשובות מבד"ץ מעלה אדומים, שבט תשפ"ב
- **שו"ת פסקי הלכות ח"ד**, תשובות מבד"ץ מעלה אדומים, תשרי תשפ"ג
- **חוט המשולש על מסכת חולין**, מהדורת שטראסער, ניסן תשפ"ב
- **חידושי הכתב סופר על מסכת גיטין**, מהדורת שטראסער, ניסן תשפ"ב
- **שו"ת פסקי הלכות ח"ה**, תשובות מבד"ץ מעלה אדומים, ניסן תשפ"ג
- **חוט המשולש על מסכת חולין**, מהדורת שטראסער, ניסן תשפ"ב
- **חידושי הכתב סופר על מסכת גיטין**, מהדורת שטראסער, ניסן תשפ"ב
- **פנקס רש"י עם גליונות עץ ארז, פרזים ומוקפין**, אדר תשפ"ג
- **שו"ת פסקי הלכות ח"ו**, תשובות מבד"ץ מעלה אדומים, סיון תשפ"ג
- **פנקס רש"י סנהדרין בן סורר ושמעתתא דעינוי ביום הכיפורים**, אלול תשפ"ג
- **פנקס רש"י סנהדרין פרק כיצד העדים**, אלול תשפ"ג

בכל ענייני הספרים, להנצחות ולנשיאה בעול המכון והמוסדות, ניתן לפנות
לשכת הבד"ץ מעלה אדומים ת.ד. 18
טל: 02-5903246 / פקס: 02-5901055 | rabbi@maale-adumim.org